

POBLES MINORITZATS, DRETS COL·LECTIUS I JUSTÍCIA GLOBAL A CATALUNYA

MARIONA LLADONOSA | ÖZGÜR GÜNEŞ ÖZTÜRK

COL·LECCIÓ
DRETS COL·LECTIUS

DRETS DELS POBLES

DRETS DE LES DONES

POLÍTIQUES PÚBLIQUES

[=]

c i e m e n

Nationalia

COL·LECCIÓ DRETS COL·LECTIUS

DRETS DELS POBLES

DRETS DE LES DONES

POLÍTIQUES PÚBLIQUES

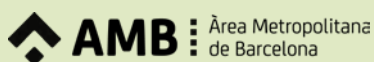
Coordinació de la col·lecció: Elena Ferreiro i David Forniès
Coordinació i edició del present dossier: David Forniès
Disseny i maquetació: Mireia Luna, DESIGN IS www.designisnatural.com
Edita: CIEMEN www.ciemen.cat

Per a la citació d'aquest document utilitzeu: Lladonosa, M. & Öztürk, Ö.G. (2020). Pobles minoritzats, drets col·lectius i justícia global a Catalunya. CIEMEN-Barcelona: Col·lecció Drets Col·lectius, num. 6 [\[Accés gratuït en línia\]](#)
<https://www.nationalia.cat/dossier/11318/06-pobles-minoritzats-drets-collectius-i-justicia-global-a-catalunya>

Aquesta obra es distribueix amb llicència Creative Commons Reconeixement 4.0 Internacional (CC BY 4.0)
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ca>

ISBN: 978-84-18256-00-4
Dipòsit legal: B 11788-2020

Amb el suport de

ÍNDEX

4	PRÒLEG
7	SOBRE LES AUTORES
8	1. INTRODUCCIÓ I ESTRUCTURA DEL DOSSIER
11	2. LA DIMENSIÓ JURÍDICA
11	2.1. Els drets col·lectius
13	2.2. Els drets de les minories
16	3. ELS DEBATS D'IDENTITAT I LES POLÍTIQUES DE RECONeixEMENT
19	4. TRAJECTÒRIA EN LA GESTIÓ PÚBLICA DE LA IMMIGRACIÓ I LA DIVERSITAT A CATALUNYA
28	5. PRESÈNCIA D'ALGUNS DELS GRUPS MINORITZATS EN ORIGEN A CATALUNYA
41	6. ANÀLISI DELS DISCURSOS DE LES INSTITUCIONS PÚBLIQUES
41	6.1. Presència de la noció de drets col·lectius en els marcs d'actuació institucionals
47	6.2. Actuacions dins l'àmbit del reconeixement dels drets col·lectius
63	6.3. Demandes rebudes i necessitats reconegudes
67	6.4. Aspectes específics vinculats als grups minoritzats
70	7. ANÀLISI DELS DISCURSOS DELS COL·LECTIUS MINORITZATS
70	7.1. Les principals demandes de reconeixement
81	7.2. Més enllà de la manca de reconeixement: la discriminació i el racisme
85	7.3. Dimensions de justícia
88	8. DEBATS PRINCIPALS DEL GRUP DE DISCUSSIÓ
95	9. PROPOSTA DE TREBALL PER A LA JUSTÍCIA GLOBAL DES DE CATALUNYA
100	10. RECOMANACIONS - LÍNIES PER AL TREBALL FUTUR
105	11. BIBLIOGRAFIA CONSULTADA
116	ANNEX: PERSONES ENTREVISTADES

PRÒLEG

Al llarg de la seva història, i especialment durant la darrera dècada, el CIEMEN ha tingut en els col·lectius d'orígens diversos que viuen a Catalunya un dels seus àmbits destacats de treball i col·laboració. L'entitat ha defensat sempre que el reconeixement de totes les identitats, cultures i llengües és fonamental per a l'exercici efectiu i ple dels drets humans, i que les polítiques d'equitat i inclusió social a Catalunya han de partir, també, d'aquest reconeixement.

Alguns d'aquests col·lectius residents a Catalunya comparteixen una característica que, del punt de vista del CIEMEN, en fa imprescindible una aproximació diferenciada si el que hem expressat al paràgraf anterior es vol abordar des d'una perspectiva al més respectuosa possible amb els seus drets: el fet que, als seus territoris d'origen, pateixen o han patit recentment situacions de minorització política, lingüística, cultural o religiosa, entre altres. Aquesta circumstància, però, no sempre es té en compte —ja sigui des de l'àmbit polític, l'acadèmic o des del teixit social— i sovint aquests col·lectius troben més dificultats a l'hora d'aconseguir visibilitat, de veure's reconeguts com a tals i de tenir al seu abast respostes adequades a les seves realitats, interessos i necessitats.

Al CIEMEN —i en el marc del projecte d'Educació per a la Justícia Global que duem a terme des de 2015 del qual aquests col·lectius, precisament, són protagonistes— hem dedicat el sisè volum de la Col·lecció Drets Col·lectius a contribuir, modestament, a abordar aquesta qüestió. Ho hem fet posant-hi una atenció especial: per primer cop hem dut a terme un treball de camp específic per a l'elaboració del volum. Un treball dirigit per les sociòlogues especialistes en les identitats col·lectives Mariona Lladonosa i Özgür Güneş Öztürk, investigadores de la Universitat de Lleida i col·laboradores, des de fa anys, en diverses activitats del CIEMEN. El treball ha inclòs nou entrevistes qualitatives a catorze persones en tant que membres dels col·lectius amazic, armeni, caixmiri, fulani, gitano, sikh i soninke, i unes altres nou entrevistes a nou persones en tant que agents de l'àmbit polític i administratiu de Catalunya i del món associatiu.

Creiem que calia fer-ho així: recollint les informacions proporcionades directament per persones pertanyents als col·lectius —riques en trajectòries socials, polítiques, lingüístiques, culturals, econòmiques i històriques— no només contribuïem a fer-los més visibles, sinó que també posàvem les eines necessàries perquè la recerca obtingués unes conclusions que se n'alimentessin directament. Conclusions que també beuen, és clar, de les entrevistes amb la resta d'agents esmentats abans i de l'anàlisi de la literatura acadèmica emprada per les investigadores.

El fet d'haver centrat la recerca en els col·lectius minoritzats en origen no sorprendrà a aquelles persones que han seguit la trajectòria del CIEMEN. De fet, amb alguns

dels pobles que apareixen en aquest dossier l'entitat ha mantingut vincles des de la dècada de 1980, com és el cas de l'armeni; o ha desenvolupat una línia de treball consistent durant la segona dècada del segle XXI, com el col·lectiu catalanoamazic. I, al diari digital *Nationalia*, l'entitat ha publicat reportatges extensos sobre la major part dels col·lectius del dossier i sobre alguns altres que, per les limitacions pròpies de la recerca, no hi han pogut prendre part.

S'han triat set casos prou diferents entre ells amb l'objectiu que les mirades aportades per les persones participants poguessin enriquir la recerca al màxim, des de perspectives ben diverses.

L'amazic és, probablement, el cas que més clarament respon a la idea de poble minoritzat en origen —poble menystingut durant dècades pels estats nord-africans, malgrat els passos recents en la direcció del reconeixement i de la garantia de drets—, a banda que pel seu volum demogràfic i associatiu a Catalunya ens en semblava imprescindible la participació. Encara dins del continent africà, més al sud, incorporar els casos dels col·lectius fulani i soninke ens semblava pertinent atès que, malgrat que s'estenen per diversos estats, en cap d'ells formen la majoria de la població.

Tampoc és majoritari en cap estat del món el poble gitano. De manera diferent al que passa amb els altres col·lectius del dossier, la major part dels gitanos i gitanes de Catalunya són originaris del nostre país mateix. Un col·lectiu minoritzat en origen, per tant... amb la diferència que l'origen és Catalunya. Consideràvem que aquesta característica podia aportar una mirada molt particular, i difícil, per no dir impossible, de trobar en cap altre col·lectiu.

Igualment, ens va semblar oportú incorporar col·lectius per als quals la religió fos un tret rellevant en la construcció de la seva alteritat: aquí, la participació d'una representació sikh podia ser rellevant, atès que el col·lectiu es defineix, sobretot, per una religió pròpia que no professa cap altre poble. Igualment, pensàvem que hi afegia interès el fet que el col·lectiu també mostri identificació amb una llengua —el panjabi— diferent de la més estesa a l'estat d'origen, l'Índia, així com la trajectòria de reivindicació territorial —en clau autonomista i, de vegades, independentista— que el moviment sikh hi ha tingut durant dècades.

Una altra dimensió interessant del cas sikh és el pes de la seva diàspora internacional, cosa que l'acosta al penúltim dels casos inclosos en aquest dossier: l'armeni. Entre tots els col·lectius de la recerca, l'armeni és l'únic que compta amb un estat propi des de 1991. Tanmateix, la major part d'aquest poble continua trobant-se en situació de minorització —hi ha més armenis fora d'Armènia que dins— i manté obert un conflicte pel reconeixement d'una part del seu territori —el Karabakh. Endemés —i en termes de Justícia Global creiem que és un aspecte ben interessant— els col·lectius armenis a la

diàspora juguen un paper destacat en la lluita pel reconeixement del genocidi armeni de 1915 i per la seva memòria.

El darrer col·lectiu inclòs ha estat el conformat pels caixmiris pakistanesos. Val a dir, en primer lloc, que manca molta recerca sobre aquest col·lectiu a Catalunya —que respongui a qüestions com quina és la seva comprensió de la identitat caixmiri, quines són les llengües que emprava predominantment, quines són les seves trajectòries familiars...—, cosa que ha comportat limitacions a l'hora d'aproximar-nos-hi. Hem partit del fet que la narrativa de la seva identitat a Catalunya, almenys en allò públic, gira sobretot al voltant de la denúncia de l'ocupació, per part de l'Índia, de la Vall del Caixmir. Com veurem en les opinions dels dos participants del col·lectiu en aquesta recerca, no es detecta pas cap denúncia de la manca de reconeixement o de les limitacions a l'autonomia de l'Azad Kashmir —la regió del Caixmir sota administració pakistanesa— per part del govern pakistanès, ni tampoc de la manca de projecció pública —ni a Catalunya ni en origen— de les llengües parlades en aquell territori, com ara el caixmiri —majoritari a la Vall però minoritari a l'Azad Kashmir— o el pahari-pothwari, sotmeses al Pakistan a una política estatal que privilegia l'urdú i l'anglès. Ens trobem, per tant, davant d'una narrativa que, per allò que interessa en aquest dossier, en molts aspectes és gairebé la fotografia en negatiu de les narratives dels participants de bona part de la resta de col·lectius, sobretot pel que expressa d'alineament amb la identitat col·lectiva promoguda per l'estat d'origen —la identitat nacional pakistanesa. Hem considerat que aquesta característica era prou interessant com per incloure el col·lectiu en aquesta recerca, alhora que permet aproximar-nos des d'un altre angle a qüestions com la transformació de narratives d'identitat com a espais de poder o l'assumpció, per part de determinats col·lectius, de les identitats estatals postcoloniales.

Confiam que la tasca ingent que han desenvolupat en aquesta recerca les investigadores Lladonosa i Öztürk, conjuntament amb la participació de les 23 persones entrevistades i el suport del CIEMEN, haurà resultat en una aportació valuosa, innovadora i estimulants en la comprensió de les demandes i propostes, en matèria de drets, dels col·lectius minoritzats.

DAVID FORNIÈS COORDINADOR DE LA COL·LECCIÓ DRETS COL·LECTIUS

SOBRE LES AUTORES

MARIONA LLADONOSA

Llicenciada en Ciències Polítiques (UAB), Postgrau en Ciutadania i Immigració (UPF) i doctora en Sociologia (UdL). Actualment investigadora postdoctoral i professora del Departament de Geografia i Sociologia de la Universitat de Lleida. Coordinadora UdL del Màster interuniversitari en Polítiques socials i acció comunitària de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP). Ha compaginat la tasca investigadora amb l'activitat professional com a politòloga i sociòloga en el camp de les identitats nacionals i socials, l'exclusió, les polítiques públiques i els drets col·lectius.

ÖZGÜR GÜNEŞ ÖZTÜRK

Özgür Güneş Öztürk és llicenciada en Economia Laboral i Relacions Industrials per la Universitat de Gazi (Ankara) i màster en Migracions i Mediació Social per la Universitat de Lleida. És doctorant al Departament de Geografia i Sociologia de la mateixa universitat. Actualment és sòcia treballadora de la Cooperativa Col·lectivaT, on coordina l'eix de recerca, i és professora associada del Departament de Geografia i Sociologia de la Universitat de Lleida i professora col·laboradora del Màster en Polítiques Socials i Acció Comunitària coordinat per l'IGOP (UAB).

1. INTRODUCCIÓ I ESTRUCTURA DEL DOSSIER

El dossier que teniu a les mans tracta la situació dels drets col·lectius dels grups minoritzats en origen a Catalunya. El dossier és fruit d'un treball d'anàlisi desenvolupat al llarg del 2019 sobre els discursos i les estratègies principals –no de forma exhaustiva– que s'impulsen actualment a Catalunya en matèria de drets col·lectius. L'àmbit dels drets lingüístics, culturals i religiosos s'ha explicat com els fonaments de dret bàsic recollits en la definició internacional dels drets col·lectius. Però més enllà d'aquests àmbits específics, aquest dossier planteja una mirada de definició i ampliació conceptual d'aquesta categoria de drets a Catalunya.

Per a fer-ho possible, ens semblava pertinent assenyalar que el debat sobre els drets col·lectius –altrament anomenats drets diferenciats– de les minories ètniques o nacionals vehicula molts aspectes diversos que han desenvolupat una literatura pròpia i específica en aquests dos camps –drets col·lectius i drets de les minories– i en l'àmbit fonamentalment del dret internacional. En termes de gestió pública i política, més aviat aquesta qüestió s'ha incorporat com un aspecte vinculat a la gestió de la immigració i els debats multiculturalistes i post-multiculturalistes. I des d'una perspectiva sociològica, l'abordatge d'aquesta realitat es pot plantejar com un aspecte propi dels debats d'identitat i de les polítiques de reconeixement. El dossier s'estructura, d'acord amb aquestes tres perspectives, amb la proposta d'un marc teòric que s'hi fonamenta a través del capítol 2 sobre la dimensió jurídica dels drets, i el capítol 3 sobre els debats d'identitat i les polítiques de reconeixement. Així mateix, ens semblava indispensable oferir una panoràmica sobre la trajectòria de la gestió pública de la immigració i la diversitat a Catalunya, i una breu contextualització de la presència d'alguns dels principals grups minoritzats en origen a Catalunya en el capítol 4 i 5 respectivament. Cal tenir en compte però que l'objectiu del dossier no proposa una anàlisi profunda sobre la construcció de l'alteritat d'aquests col·lectius ni al lloc d'origen, ni aquí. Tampoc pretén ser un catàleg de pobles minoritzats en origen. El dossier, en canvi, sí que vol recollir una aproximació als drets col·lectius des d'un criteri de justícia basat en la igualtat, el reconeixement de la diferència –en paritat de participació, segons entén Fraser, tal com es proposarà en el darrer apartat del dossier–, de no discriminació, de dret a la representació i a la participació de la vida pública.

El capítol 6 i 7 recullen l'anàlisi derivat dels discursos resseguits a través d'un treball de camp de 18 entrevistes. D'aquestes, 9 entrevistes es van realitzar a agents propis de les institucions públiques i agents socials: a la Direcció General d'Afers Religiosos; el Servei de Suports i Recursos Lingüístics del Departament d'Educació de la Generalitat; la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural; la Secretaria d'Igualtat, Migracions i Ciutadania; l'Estructura per al desenvolupament del Pla de Drets Humans impulsada pel Síndic de Greuges de Catalunya; l'Intergrup dels drets

col·lectius dels pobles del Parlament de Catalunya; el Comissionat de Diàleg Intercultural i Pluralisme Religiosos de l'Ajuntament de Barcelona¹ i SOS Racisme. En el capítol 7 s'hi troben les 9 entrevistes realitzades a membres d'alguns dels col·lectius minoritzats descrits al capítol 5. Les entrevistes s'han dut a terme a membres dels col·lectius amazic, caixmiri², sikh, armeni, soninke, fulani i gitano, i en el capítol 5 s'hi especifiquen les característiques de minorització que distingeixen els diferents col·lectius.

Dins del dossier plantegem el fet que a l'hora d'abordar la descripció dels grups minoritzats en origen a Catalunya cal que establim els paràmetres d'elecció d'aquests grups per part d'aquest dossier. D'acord amb les definicions que proposem del que es pot entendre per minories, cal tenir present que el CIEMEN treballa històricament en la visualització dels pobles minoritzats o sense Estat i, per tant, hem pres com a element diferencial aquells grups que clarament en el seu país d'origen viuen una situació de minorització. Això resulta més evident en uns grups que en d'altres. Tenim grups minoritzats en territoris de gran abast, com els casos africans que podrien tractar-se de manera específica i diferenciable entre si. S'autoreferencien com a grups ètnics en tant que categoria d'adscripció hereditària i comunitària, però en canvi són casos ben diferents a d'altres grups minoritzats que s'identifiquen per elements diversos de reconeixement. Per exemple, per motius religiosos com el cas dels sikhs, una reivindicació d'identitat que s'ha de reconèixer de manera diferenciada a la dels panjabis musulmans o hindús encara que estiguem tractant d'uns mateixos territoris. I, per tant, amb elements de reivindicació territorial parcialment compartits en origen però identitàriament diferencials. Encara tenim dues casuístiques més diferenciades: el cas del poble gitano, considerat internacionalment i acadèmicament com a minoria ètnica i divers en si mateix amb l'arribada a Catalunya de la immigració romaní procedent de Portugal i Romania principalment. I el cas armeni que segurament és un dels extrems de la tipologia de grups minoritzats que hem elaborat en tant que és una identitat històricament minoritzada però que actualment compta amb un Estat i, per tant, amb un reconeixement explícit en termes nacionals. Tot i que existeix un estat independent, una part del poble armeni manté obert un conflicte pel seu reconeixement internacional al territori de l'Alt Karabakh, o Artsakh, que forma part de la seva terra tradicional del Caucas. A més a més, avui en dia més de la meitat del poble armeni viu en diàspora i manifesta la seva identitat en els països receptors com un dels col·lectius nombrosos d'origen migrant. En darrer lloc, caldria destacar que el CIEMEN ha treballat tradicionalment amb el poble armeni per tal de fer reconèixer la seva reivindicació identitària. Aquestes particularitats són el motiu de rellevància a l'hora de contemplar les demandes del poble armeni tot i reconèixer la clara diferenciació amb

1 Tanmateix metodològicament aquesta entrevista no s'ha incorporat als resultats perquè específicament tractava assumptes propis de caràcter metropolità diferenciades del perfil de la resta d'entrevistats.

2 Al llarg d'aquest dossier, fem el terme "caixmiri" en el sentit de "membre d'algun dels pobles que viuen a l'antic Estat principesc de Jammu i Caixmir", i no pas en el sentit etnolingüístic del terme. Vegeu la pàgina 31 on ho expliquem amb més en detall.

la resta de casos que recull aquest dossier.

De més a més, ens podem plantejar el fet que el concepte de minories –i en contraposició el concepte de majories– és un criteri subjectiu en termes numèrics i que aquells grups majoritaris en països d'origen, poden no ser-ho, en termes de destí. Pensem per exemple en el cas dels wòlofs de Senegal, grup majoritari en origen no igualment en destí. O del cas dels marroquins i algerians àrabs a Catalunya comparativament als amazics. Qui conforma una majoria o una minoria en els territoris de destí? És un criteri només numèric, de volum de població? O són les relacions politicosocials i econòmiques de poder (pre)establertes les que condicionen la minorització d'un poble? És la influència del poder de l'Estat d'origen l'element determinant per a la configuració de relacions de dominació a Catalunya? Sobre aquesta darrera qüestió cal advertir que, per exemple, el cas dels xinesos n'és un que no hem pogut incorporar en el dossier per la manca de dades i d'informants que ens permetin clarificar l'existència de grups minoritzats en origen. Per les dades preexistents sembla ser que els cantonesos i els wus són col·lectius minoritzats en origen molt presents a Catalunya però molt invisibles en termes d'auto-identificació col·lectiva i lingüística. És un cas clar d'ocultació d'identitats diferenciades. Sobre els grups africans podríem anomenar-ne d'altres, però ens hem concentrat en la visualització de dos dels grups ètnics de major presència numèrica d'acord amb les estimacions existents i a la vegada que no són majoritaris en cap dels Estats d'origen.

En totes les 18 entrevistes esmentades s'ha tractat la definició dels drets col·lectius, les actuacions vigents en aquesta matèria, les demandes específiques dels col·lectius, les discriminacions i desigualtats percebudes, així com els desafiaments de futur. Per a complementar aquest treball de camp, es va cloure l'elaboració del dossier amb la realització d'un grup de discussió. Els resultats del grup queden presentats al capítol 8. La realització d'un grup de discussió es va pensar amb la voluntat de posar en diàleg les persones que havien estat entrevistades prèviament, i amb l'objectiu d'obrir un espai de deliberació sobre algunes de les idees del dossier que ens semblaven fonamentals.

El dossier clou amb el capítol 9 i 10 en que es planteja la proposta de treball per a tractar la qüestió dels drets col·lectius a Catalunya des d'un enfocament propi de la justícia global. Una proposta pròpia de valor polític que dialoga amb diverses aproximacions teòriques de la filosofia política sobre immigració i sobre justícia. Finalment, tanca el dossier un seguit de breus recomanacions i línies per al treball futur que beuen de les diferents aportacions recollides en el treball de camp i derivades de l'anàlisi pròpia i de la proposta desenvolupada.

Perspectiva de gènere en la recerca sobre els drets col·lectius: un repte difícil d'assolir

La perspectiva de gènere en la investigació en ciències socials és una qüestió sumament important i és un element imprescindible per a les investigadores que han

dut a terme aquesta recerca. Sabem perfectament que no haurem assolit el repte constant de fer recerca des de la perspectiva de gènere només sent dones que es proposen conèixer més detalladament la situació dels drets col·lectius a Catalunya. I també sabem que analitzar i donar a conèixer la realitat social a partir de les narratives dels homes, no només deixa la meitat de la vida fora de l'abast d'un projecte, sinó que també contribueix a l'androcentrisme de les ciències socials. Encara que en cap moment d'aquest procés d'investigació s'ha deixat de tenir present la perspectiva de gènere, tenim la responsabilitat d'expressar els obstacles que ens hem trobat i, que, d'alguna manera, n'han dificultat l'exercici.

En primer lloc, assumim la dificultat intrínseca vinculada al disseny del projecte i el temps que hem disposat per realitzar-ho. Aquest projecte de recerca basat en la metodologia qualitativa té per objectiu recollir diferents aproximacions, demandes i també actuacions en relació amb els drets col·lectius, fet que comporta una diversitat rellevant dels subjectes que han participat en l'estudi. Aquesta és una diversitat en termes dels orígens ètnics, nacionals i lingüístics dels membres dels col·lectius entrevistats, i també correspon a les diferències dels perfils dels agents institucionals i socials. Aquesta voluntat d'aproximació des d'una perspectiva múltiple i comptant un període de temps limitat ens ha impedit dissenyar el projecte com a recerca etnogràfica. I aquest fet ha causat el primer obstacle per assolir el repte d'exercir la perspectiva de gènere. Com a investigadores no hem pogut conèixer aquests col·lectius amb més proximitat, relacionar-nos amb els seus i les seves membres, establir llaços de confiança que moltes vegades són elements indispensables per poder accedir als espais de les dones i, finalment, als seus discursos. Aquesta circumstància, de fet, s'entrellaça amb la segona limitació que ens hem trobat durant el transcurs del projecte: els portaveus de la major part dels col·lectius entrevistats són homes i són ells els que ocupen l'espai polític de la reivindicació de justícia en relació amb la seva identitat. Però això en cap moment significa que aquest dossier no reculli discursos de cap dona, només manifesta la manca de paritat entre sexes de les persones entrevistades i, conseqüentment, les limitacions en el coneixement de les demandes específiques de les dones en aquest àmbit de dret i de justícia social. No obstant això, volem repetir que aquestes circumstàncies no han minvat la nostra voluntat d'aproximar-nos a la qüestió dels drets col·lectius des d'una perspectiva de gènere en cap de les facetes d'aquest projecte, i també assumim conjuntament amb el CIEMEN el compromís de seguir investigant aquesta qüestió a través dels projectes de futur.

2. LA DIMENSIÓ JURÍDICA

2.1. Els drets col·lectius

Existeix un consens ampli en considerar els drets col·lectius com a drets de tercera generació en l'evolució de la necessitat de dotar al catàleg de drets d'un marc renovat de

drets reconeguts que permeti una perspectiva ampliada de la Declaració dels Drets Humans que tradicionalment s'ha projectat en termes de drets individuals. Drets, a més a més, positius, en el sentit que demanen una acció positiva i reconeixement per part dels poders públics. L'exemple més reiterat de dret col·lectiu és el dret a l'autodeterminació dels pobles (1960) reconegut per Nacions Unides, però és un dret que escapa de manera concreta a l'objecte d'aquest dossier. De més a més, el debat sobre la necessitat de generar drets per a grups específics ha estat àmpliament discutit per aquells que situen els drets individuals com a principi de dret fonamental, perquè permet un reconeixement de tota persona en termes d'igualtat independentment de la seva condició social.

El punt de partida fonamental i marc de treball del CIEMEN és la Declaració Universal dels Drets Col·lectius dels Pobles (1990). Una declaració que aporta la perspectiva fonamental que prenem de referència: comprendre la igualtat en termes de reconeixement de la diferència dels éssers humans, però en igual reconeixement dels seus pobles com un marc territorial que els pot –o no– determinar en termes d'identificació social. La formulació d'aquesta declaració dels "drets dels pobles", fa vint anys, va pretendre dialogar amb aquells diversos pactes internacionals i drets individuals reconeguts en termes de drets polítics, socials, econòmics o culturals. Com el seu preàmbul assenyala, més enllà del dret d'autodeterminació dels pobles, la Declaració Universal dels Drets Col·lectius dels Pobles estableix un marc d'aprofundiment en termes de cohesió social i solidaritat dels pobles, que obre una escletxa a les dinàmiques de dominació dels Estats i els seus poders. La mateixa noció de minoria, tal i com la mateixa Declaració fa notar, és un exemple de les relacions de subordinació en les quals es fixa el principi de dret col·lectiu i la seva definició.

En el títol I de la Declaració de 1990 es defineix un poble o nació com tota col·lectivitat amb "referències comunes a una cultura i a una pròpia tradició històrica, desenvolupades en un territori geogràficament detectable o en altres àmbits". De més a més –i aquest és un element important subratllat en totes les aproximacions que es fan de la qüestió dels drets col·lectius i les minories– l'element d'autoidentificació del col·lectiu és fonamental. De la seva voluntat, emana el dret d'afirmar-se com a nació i el reconeixement de la seva sobirania i organització.

Però de manera més concreta, en aquest dossier prenen rellevància els articles de reconeixement de la cultura, la llengua i les normes d'organització de tots els pobles i, més encara, l'article 16 de la Declaració relatiu al dret a la solidaritat: "la mútua cooperació entre els pobles, el reconeixement explícit de les identitats que els distingeixen, l'aplicació dels principis d'equitat i de reciprocitat, els intercanvis de les riqueses naturals, dels avenços tecnològics i dels progressos econòmics i socials, i d'altres béns que són compartibles". També el títol IV *Dels drets dels membres dels pobles*, que el seu article 20 posa de relleu que "qualsevol persona, que visqui o no al si del seu propi poble, té el dret a exercir plenament els drets individuals reconeguts per les diverses

Declaracions, Convencions i Pactes internacionals, en la perspectiva i el context dels drets col·lectius enumerats en la Declaració”.

2.2. Els drets de les minories

Les normes internacionals bàsiques sobre drets humans vinculades a la protecció dels drets de les minories es basen en una legislació pensada pels Estats signants, com a països que en la seva tradició històrica i demogràfica són plurals en origen. La diversificació social vinculada a processos migratoris no es contempla explícitament com a subjectes d'aquesta mena de dret en la legislació internacional, de manera que els drets de les minories en els països d'acollida queden en un cert buit d'indefinició. Tanmateix la Declaració de les Nacions Unides sobre les Minories (resolució 47/135) de 1992 –que es basa en el desenvolupament de l'article 27 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics– és el marc fonamental en el qual hem de fixar-nos. L'articulat, a banda de reconèixer el dret a la pròpia cultura, religió i llengua de les minories, així com les seves tradicions i costums, reconeix la creació de condicions favorables perquè puguin expressar les seves característiques: assegurar l'aprenentatge de l'idioma matern, promoure el coneixement d'història, tradició i cultura, permetre el desenvolupament econòmic i considerar els interessos legítims de les minories en la formulació de polítiques i programes públics. En aquest marc legal és on caldria orientar-nos en termes de protecció jurídica bàsica. Marc que es relaciona inevitablement i íntimament amb la Convenció Internacional sobre l'Eliminació de totes les Formes de Discriminació Racial, així com amb el Pacte Internacional dels Drets Econòmics, Socials i Culturals. S'hi poden afegir aquelles consideracions i observacions generals vinculades del Comitè de Drets Humans, del Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals, o la Convenció de Drets dels Infants, que esmenten diversos principis bàsics en termes de reconeixement i no discriminació de les minories. Així mateix, també el Conveni Marc per a la Protecció de les Minories Nacionals (1995) del Consell d'Europa. I complementàriament, la Declaració de Friburg sobre Drets Culturals (2007), la Convenció de la UNESCO per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial (2003) que reconeix la salvaguarda de pràctiques, expressions i representacions del patrimoni cultural dels grups; com ho fa la Convenció de la UNESCO sobre la Protecció i Promoció de la Diversitat de les Expressions Culturals (2005), i la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries (1992), que específicament concentra l'atenció en la qüestió lingüística.

Eloísa González Hidalgo i Eduardo J. Ruiz Vieytes, especialistes en dret internacional, apunten a la falta de consens internacional en la definició del concepte jurídic de minoria nacional. Prenen de referència l'ús de Nacions Unides en la utilització del concepte anàleg de minoria nacional i minoria ètnica –religiosa i lingüística– referint-se a "l'origen ètnic d'un grup minoritari que resideix en un Estat, però paral·lelament comparteix l'origen ètnic amb la població majoritària d'un altre Estat diferent al de residència" (2012: 23). La primera de les definicions tradicionalment emprades és la del relator especial de la Subcomissió de Prevenció de Discriminacions i Protecció de les

Minories de 1977, "un grup numèricament inferior a la resta de la població d'un Estat, en una posició no dominant, els membres dels quals, súbdits de l'Estat, posseeixen des del punt de vista ètnic, religiós o lingüístic unes característiques diferents de les de la resta de la població i fa saber, implícitament, un sentit de solidaritat, per preservar la seva cultura, tradicions, religió i llenguatge" (citat a González Hidalgo i Ruiz Vieytez, 2012: 25). La segona definició d'ús, establerta pel relator de la Comissió de Drets Humans l'any 1985, defineix les minories com "un grup de ciutadans d'un Estat, constituent numèricament una minoria i en una posició no dominant en aquest Estat, dotats de característiques ètniques, religioses, o lingüístiques diferents a les de la majoria de la població, tenint un sentiment de solidaritat, motivat, implícitament, per un desig col·lectiu de supervivència i que tendeix a la igualtat de fet i de dret amb la majoria" (citat a González Hidalgo i Ruiz Vieytez, 2012: 28). Si bé sembla que les fonts internacionals no necessiten una definició precisa del concepte, es parteix de la idea matriu que quan parlem de minoria nacional o ètnica ens referim a un grup amb identitat pròpia, sense posició de poder, distingible de la resta de la població, i que desitja mantenir la seva identitat diferencial conservant un vincle previ de referència. El reconeixement de les minories es fa doncs en base a la seva definició de la identitat nacional, ètnica, cultural, religiosa o lingüística com a elements objectivables, però també, d'acord amb la identificació i el propi autoreconeixement com a membres de tal grup.

En aquest sentit, són diversos els elements objectius i subjectius que ens permeten establir el criteri de definició de qui són els grups minoritzats: la seva dimensió numèrica; el criteri de diferenciació ètnica o cultural; el de temporalitat –que suposa incorporar la immigració contemporània com a grups de nova minoria reconeguda– i els criteris d'identitat i identificació –en què la llengua i la religió tenen una funció d'identificació col·lectiva especialment rellevant– (González Hidalgo i Ruiz Vieytez, 2012). En aquest sentit, ja abans apuntàvem la importància de l'element de voluntat en els drets col·lectius de les minories. L'element d'autoidentificació del col·lectiu i la voluntat de conservació i preservació –i solidaritat– de les identitats minoritzades és bàsic per al reconeixement d'aquests grups. Tot i que en l'àmbit jurídic no són pocs qui exposen la dificultat de generar un marc jurídic sòlid que contempli aquests darrers elements de caràcter subjectiu, en canvi, sembla evident que cal reconèixer els elements subjectius com a determinants per a l'exercici dels drets col·lectius. En aquest sentit, ens sembla rellevant l'aportació ja esmentada de González Hidalgo i Ruiz Vieytez, en base a les recomanacions recollides en l'àmbit internacional, que suggereixen la necessitat de treballar en una redefinició del concepte de minories que, des d'una perspectiva més individual, diuen, lligui el camp de la protecció dels drets de les minories als canvis en matèria de dret antidiscriminatori, més adequat als canvis socials de les societats d'avui (2012:51).

Si posem en relació aquests dos àmbits –drets col·lectius i drets de les minories– ens situem en el marc de les polítiques de reconeixement i promoció de les identitats que

les distingeixen. I com a exercici de reforç dels mateixos drets fonamentals individuals, a través d'aquests. En el context català, per tant, en un marc territorial, polític i social històricament diferenciat al dels pobles minoritzats als quals ens referim, el reconeixement dels drets col·lectius demana d'una expressió positiva d'aquests drets plantejats. Primordialment, en termes de reconeixement explícit de la llengua, la cultura i les formes d'organització dels grups minoritzats que en formen part. L'expressió –o acció– positiva d'aquests drets, d'acord amb el Comitè per a la Igualtat del Consell d'Europa, pot entendre's com totes aquelles estratègies i mesures destinades a generar oportunitats que contrarestin les discriminacions prèvies existents. Això suposa, d'una banda, el reconeixement públic de l'existència d'aquestes minories a Catalunya en el marc del pluralisme de les societats complexes i, en segon lloc, la promoció i protecció dels drets de no discriminació i igualtat, i en què l'àmbit de la gestió local té especial rellevància³. Així mateix, les polítiques culturals, educatives i de ciutadania i participació de la vida pública són destacades. I tal com apunta Nacions Unides (2010), els processos de desenvolupament i de lluita contra la pobresa han de considerar aquests aspectes a l'hora d'abordar els processos d'exclusió en altres àmbits com el de treball, la salut o l'habitatge, i en aquells grups que pateixen de més a més major risc de desigualtat per qüestió de gènere o edat.

Nacions Unides assenjala un darrer factor important a contemplar: la manca de protecció dels drets de les minories en els països d'origen és una de les causes o factors dels seus desplaçaments i de les situacions de desigualtat que experimenten, com de les seves estructures d'oportunitat posteriors. En aquest sentit, cal contemplar en quina mesura les accions positives de reconeixement en els països d'acollida poden contribuir a la protecció del patrimoni cultural i lingüístic vinculat d'experiències de vulneració en origen. És evident que les identitats adduïdes, inevitablement, es (re) produiran de formes diverses i experimentaran transformacions associades a l'espai de vida, comunicació i relació on es desenvolupin, en el context de diàspora. Però tanmateix, una acció positiva envers aquestes pot contribuir a un procés de revalorització i autorevalorització dels grups minoritzats. De més a més hem de tenir en compte que són grups que, en algunes ocasions, poden viure la seva pertinença o vincle amb aquestes identitats minoritzades de forma privada, com a resultat de les relacions de poder en el context dels països d'origen. És especialment rellevant visibilitzar aquells processos, pràctiques, normes o relacions de discriminació directa o indirecta que experimenten aquests grups per una doble experiència: com a immigrants i com a membres de grups minoritzats en els seus països d'origen. I més encara, tenint en compte la importància de la interseccionalitat dels diversos elements de diferenciació del

³ Així mateix, la Carta Europea de Salvaguarda dels Drets Humans la Ciutat (2000) reconeix en el seu article 3 el dret a la llibertat cultural, lingüística i religiosa, on s'especifica que les autoritats municipals, en col·laboració amb les altres administracions, faran tot allò necessari per tal que els infants de grups lingüístics minoritaris puguin estudiar la seva llengua materna; així com garantir la llibertat de consciència i de religió individual i col·lectiva –vetllant per evitar la creació de guetos, el reconeixement de l'existència de diferents religions en el marc de les ciutats, o el respecte i la dignitat dels cementiris i les seves diferents memòries–.

grup: cultural, ètnica, religiosa o lingüística. Així mateix cal contemplar la necessitat/obligació d'elaborar enfocaments, tant teòrics com d'intervenció política, que tinguin la finalitat de comprendre la reproducció estructural d'interseccionalitats de discriminacions segons estatus, raça, sexe i nació que operen conjuntament amb els elements esmentats i conjuntament amb allò cultural, ètnic o lingüístic. Perquè les interseccionalitats d'aquests elements es tradueixen en la seva posició de poder vers la societat d'acollida, però també vers el col·lectiu d'origen en què se'ls representa i reconeix de forma homogènia, i que condiona la seva participació política i social, sovint, subrepresentada per aquestes mateixes circumstàncies.

Finalment, d'acord amb la proposta d'orientacions per a l'aplicació de les normes internacionals de protecció dels drets de les minories, Nacions Unides assenyalava sis factors a tenir en compte en la definició de mesures positives i afirmatives: que siguin adequades a les necessitats de cada context, que siguin legítimes, necessàries en una societat democràtica, equitatives, proporcionals i temporals (2008:11). Un tipus de mesures que es distingeixen d'aquelles que poden considerar-se especials, que tenen per vocació protegir l'existència mateixa de la identitat de les minories, i que poden ser de caràcter permanent si s'escau (2008:12).

3. ELS DEBATS D'IDENTITAT I LES POLÍTIQUES DE REONEIXEMENT

Tal com apuntàvem inicialment, la qüestió dels drets col·lectius dels grups minoritzats implica la necessitat de visualitzar la situació d'aquests grups a Catalunya. Inevitablement això suposa una reflexió al voltant de les identitats personals i col·lectives, de la transnacionalitat, la diàspora, la projecció a l'espai públic i el principi liberal de reconeixement. En alguns dels casos que tractem, també tenint en compte la influència de les dinàmiques secularitzadores de la societat catalana (Morera, 2017: 15). Més enllà del reduccionisme que suposa la idea de diferència cultural tal com s'havia tractat fins ara en els paradigmes multiculturalistes, cal una mirada que ens allunyi de la seva simplificació com a formes exclusivament etnoculturals per comprendre la seva dimensió política i la importància que tenen en termes d'autoreconeixement i reconeixement social. En quin sentit? Doncs a través de les seves múltiples formes d'interseccionalitat en termes de classe, gènere, orientació sexual, identificació territorial, llengua, cultura, expressions artístiques, religió, vincles comunitaris i familiars, pràctiques socials, econòmiques o polítiques. Això, és clar, donant per descomptat que tota política de reconeixement té per voluntat dotar de valor polític les accions, programes i pràctiques d'igualtat d'oportunitats i acció positiva que s'esmentaven en el primer apartat. Els programes de política intercultural a Catalunya que després esmentarem contempen en certa mesura aquesta perspectiva incorporant les dimensions de la vida urbana en termes de diversitat socioeconòmica, d'estils de vida, i dels estats jurídics diversos de les persones. I això, tot apuntant una idea rellevant per a

nosaltres: aquesta diversitat ja no es pot descriure en termes de procedència dels grups migrants perquè els límits entre aquestes minories sovint s'han desdibuixat, per exemple, en termes generacionals, i a causa de diversos tipus de correlacions creuades amb altres dimensions de la vida urbana, incloent-hi formes d'hibridació social i cultural (Zapata-Barrero, Caponio i Scholten, 2019: 229). Moreras apunta, a més a més, que el context de recepció de la societat també exerceix una influència central en els significats de les expressions religioses dels grups migrats, tant en l'àmbit individual com en el col·lectiu, públiques o privades. Però nosaltres ho prenem com una observació vàlida en el pla lingüístic, cultural, etc. Moreras apunta que això es concreta de dues maneres: "Tant en el pla de la dimensió d'aquestes expressions, com el del seu reconeixement social. D'una banda, aquestes expressions es veuen afectades per les dinàmiques i tendències religioses pròpies de la societat receptora. Un ambient social secularitzat, l'existència d'una situació de pluralitat religiosa amb el que això suposa de relativització dels dogmes religiosos o les expressions d'una recerca espiritual individualitzada exerceixen una influència sobre les dimensions del fet religiós en el si d'aquests grups. D'altra banda, la valoració social que es fa de les expressions religioses entre els col·lectius immigrants depèn fonamentalment de la manera en què es conceptualitza el factor religiós en aquestes societats" (2017: 21).

Quan parlem de reconeixement cal prendre en consideració la ja clàssica aproximació de Nancy Fraser en relació amb les polítiques de redistribució, reconeixement, representació i els dilemes de justícia (2003⁴). Fraser situava, ja a finals dels noranta, com les lluites pel reconeixement es converteixen en una de les formes paradigmàtiques de conflicte sociopolític. Fraser assenyalava com la dominació/reconeixement cultural pren un paper central en la configuració del concepte d'injustícia social, fins al punt que passa a ocupar un espai central propi de les clàssiques demandes d'explotació i redistribució socioeconòmica. Això és especialment significatiu perquè visualitza el que Fraser anomena un nou imaginari polític concentrat en les idees d'identitat, diferència, dominació cultural i reconeixement (2003). Al llarg de la dècada del 2000 Fraser indica la necessitat d'ampliar la seva teoria bidimensional amb la dimensió política de la representació com a tercer element. A partir d'aquesta ampliació de l'anàlisi pel que fa a les injustícies existents, l'autora passa a preguntar-se no només sobre el *què*, sinó que també sobre el *qui* i el *com* per completar la seva teoria de justícia ([2008] (2012), [2003] (2006)). Fraser afegeix el nou vèrtex a la seva teoria per tal de superar els obstacles polítics que impedeixen el compliment de la "paritat de participació". Aquesta paritat, diu, és el principi fonamental de justícia: aquell que permet la participació social de tothom en igualtat de condicions, essencial per a l'esfera pública i democràtica. En el nostre cas l'aproximació tridimensional de Nancy Fraser és rellevant precisament perquè posa de manifest la importància dels elements de reconeixement com a formes de justícia social i de política social de la igualtat i, inevitablement, assenjala la

⁴ Vegeu també aproximacions clàssiques com les de Taylor (1992) o Young (1990).

seva relació íntima amb la redistribució i la representació. Especialment en les comunitats bivalents que viuen processos de desvalorització, discriminació, vulnerabilitat o exclusió en termes tant socioeconòmics com culturals. Cal comentar que tota l'aportació de Nancy Fraser en relació amb la proposta que fem queda àmpliament desenvolupada en l'apartat 9 de les conclusions d'aquest mateix dossier.

Sobre aquestes qüestions, en relació amb la discussió relativa a les polítiques d'identitat, Axel Honneth ens parla de la idea de "lluites per al reconeixement" per referir-se als processos intersubjectius que impliquen la formació de les identitats en termes psicosocials, i que al seu torn, estan íntimament relacionades amb les transformacions d'ordre social –però també de conflicte– de les societats on es produeixen. D'acord amb aquesta idea, les demandes d'igualtat, pels drets socials, per les llibertats o la participació política, suposen una expansió d'aquestes relacions de reconeixement en el si de les lluites col·lectives pels drets (1997:114). Per a Honneth, la manca o el baix reconeixement que poden viure les persones, pot esdevindre el principal motiu de perjudici que senten en termes de subjectivitat, o en termes simbòlics. Per això Honneth parla d'ofenses morals per a referir-se a la mena d'injustícies sobre les quals tracta la idea del reconeixement o del reconeixement recíproc. Aquestes ofenses resulten més greus com més elemental és el tipus d'autorealització que danyen, diu (1999). Sobre les diferents dimensions de reconeixement a què es refereix, especialment ens interessa les dues que tenen a veure, en primer lloc, amb els drets (jurídics) d'acord amb el principi d'igualtat, i en segon lloc, amb la solidaritat, entesa com una relació d'interacció entre individus que, tot i diferents, es valoren entre sí de forma simètrica. Simètrica quant a l'oportunitat de sentir les pròpies capacitats com a valuoses per la societat. I de solidaritat, en la mesura que "em preocupo activament que l'altre pugui desenvolupar qualitats que no em són familiars, i així poden realitzar-se un tipus d'objectius que no són comuns als nostres" (Honneth, 1997: 157).

Honneth apunta que les lluites pel reconeixement estan íntimament relacionades amb les lluites de distribució: "Representa un conflicte al voltant de les jerarquies de valors socialment institucionalitzades que regulen quin grup social té dret a exigir legítimament un cert grau de béns materials (...), Es tracta d'una lluita al voltant de la definició cultural d'allò que fa que una activitat social sigui socialment necessària i de valor" (2010: 43). I en aquest sentit, la qualitat social de les societats es pot mesurar pel grau en que poden satisfer les expectatives de reconeixement (2005: 18). En definitiva, té a veure amb l'oportunitat d'assegurar jurídicament determinades condicions socials i de vida per a tots els grups: l'ampliació dels continguts materials dels drets reconeguts, i l'ampliació dels drets conquistats a d'altres membres de la societat. Això suposa entendre el reconeixement com a transferència social, en el sentit que la relació de drets s'universalitza cada cop més en aquells grups socials que han viscut majors nivells d'exclusió o vulnerabilitat en una societat (Honneth, 1997: 145).

Més enllà d'aquestes qüestions però, es reconeix una dimensió més a contemplar: les demandes de diferenciació cultural complexifiquen les infraestructures normatives de les societats democràtiques liberals (Honneth, 2006). Aquestes demandes d'identitat cultural cerquen primordialment la protecció i millora de les condicions de vida i, per tant, poden ser englobades en les lluites pel reconeixement jurídic sota el principi d'igualtat –la mateixa protecció jurídica per les minories que les que compta la majoria– però diferenciables en dos objectius: la protecció contra abusos que poden influir negativament en la reproducció cultural d'un grup; i les demandes que cerquen el reconeixement a través de mesures específiques de protecció i cohesió. En tercer lloc, diferent de les anteriors, Honneth planteja també l'existència de demandes de diferenciació cultural que impliquen l'acceptació per part del grup majoritari de formes culturals de valor absolut. En aquest darrer cas però, diu, entendre la diferència cultural com a dret planteja que, lluny de la idea d'igualtat d'oportunitats o de justícia, el que implica és normativitzar el conflicte cultural. No és aquest darrer aspecte tampoc un enfocament al qual nosaltres ens volem referir al parlar de reconeixement. El que ens interessa d'aquesta idea de les lluites per al reconeixement en relació amb les identitats culturals i els grups minoritzats és la formulació d'un tipus de polítiques de lluita contra la desposseïció, la discriminació de drets i l'estigmatització en l'esfera social, que demana un posicionament ètic i polític per parlar de la identitat com un equilibri entre processos materials i discursius. No com a dada precultural, sinó com a part del procés pel qual un grup aspira a assolir aquest reconeixement ja àmpliament esmentat.

4. TRAJECTÒRIA EN LA GESTIÓ PÚBLICA DE LA IMMIGRACIÓ I LA DIVERSITAT A CATALUNYA

Resulta imprescindible tenir present el marc de plurinacionalitat en el si de l'Estat espanyol en el que cal emmarcar les polítiques públiques a Catalunya per comprendre la relació entre els aspectes de ciutadania i aquells més pròpiament etnosimbòlics que defineixen les identitats nacionals; i la importància de la gestió de la incorporació social de la immigració en aquesta realitat. Aquest fet ha esdevingut un dels reptes i de les discussions sobre la relació política d'Espanya i les nacionalitats, i sobre la política d'acomodació de la immigració al mateix temps. En el que refereix a la gestió de la immigració, això suposa que es puguin donar tres enfocaments de governança: el centralista –gestió exclusiva del govern central–, el cooperatiu –gestió compartida entre govern central i comunitat autònoma– i l'asimètric –gestionat directament per les comunitats autònomes–⁵, que ens situa en el context de diversos enfocaments relatius a les polítiques d'immigració.

En el procés de recuperació democràtica i negociació competencial dels anys setanta i vuitanta del segle xx, la qüestió de la immigració mai va formar part de l'agenda po-

⁵ Per una anàlisi més a fons d'aquesta qüestió vegeu Zapata-Barrero (2012: 46-52).

lítica de transferències. La realitat demogràfica d'aquell moment poc feia preveure que amb el canvi de segle es produiria un procés d'immigració i recepció de població internacional com el que es va experimentar. De manera que el debat sobre el conjunt de les competències d'immigració restaria pendent d'obrir-se fins a la primera dècada del segle XXI. Catalunya actualment fixa les seves diverses competències en l'actual Estatut d'Autonomia de 2006 (títol IV, art. 110-173). D'aquestes competències, la de la política d'immigració queda determinada com a competència exclusiva de l'Estat: "L'Estat té competències exclusives sobre les matèries de nacionalitat, immigració, emigració, estrangeria i dret d'asil" (CE, 149.1.2). Catalunya, en aquesta circumstància, només pot intervenir indirectament a través de les competències sectorials reconegudes –educació, sanitat, treball, etc.– i a través de la seva participació en la comissió bilateral amb l'Estat que fixa els contingents d'immigrants considerats "necessaris". Tanmateix, a través del desenvolupament de la norma i la gestió quotidiana de la immigració, el govern de la Generalitat de Catalunya en l'Estatut d'Autonomia de Catalunya del 2006⁶ incorporaria, com a competència, l'acollida i la integració de les persones estrangeres immigrades; competència que culminaria amb l'aprovació de la Llei d'acollida el 2010. La gestió d'una política d'immigració implica el paper del govern espanyol, del govern català, de l'administració local, de la immigració, de la ciutadania reconeguda i el dels òrgans de la Unió Europea vinculats. Així mateix, cal veure quin és el marc institucional i distribució competencial que es dona (qui té les competències per fer què), la política d'admissió (gestió de fronteres i contingents), la d'acomodació (quin model d'incorporació a la societat) i la de nacionalitat (qui accedeix a la ciutadania) (Castiñeira, 2007:150). En relació amb la política d'acomodació i nacionalitat farem alguns apunts en major profunditat a continuació. Tanmateix cal esmentar el fet que després de la crisi financera del 2008 i l'inici de la guerra de Síria, els països europeus –també Espanya– tendeixen a percebre i conceptualitzar els fluxos migratoris i de refugiats com una qüestió de seguretat nacional. Aquesta postura política ha fet que els països europeus promoguessin l'establiment de més acords bilaterals i cooperacions amb països no comunitaris. La Cimera UE-Àfrica celebrada a La Valletta (Malta) al novembre de 2015, la conferència de donants sobre Síria reunida a Londres al febrer de 2016, i les contrapartides econòmiques negociades amb Turquia en els acords de novembre de 2015 i de març de 2016, són tres dels moments clau que il·lustren aquesta tendència d'externalització de la qüestió migratòria que cal tenir present (Sanahuja, 2016).

En un altre ordre, la literatura existent –primordialment en la reflexió acadèmica– sobre la gestió de la plurinacionalitat i la immigració a Espanya s'ha concentrat tradicionalment en la formulació d'una "filosofia pública de la immigració" en el si d'un siste-

⁶ Cal recordar però que l'Estatut del 2006 aprovat pel Parlament de Catalunya seria retallat arrel de la sentència del Tribunal Constitucional espanyol de 2010 que reinterpreta bona part de les competències sobre immigració i declararia inconstitucionals catorze dels seus articles, tots ells, vinculats a qüestions identitàries com: l'eliminació de l'ús preferent de la llengua catalana a les administracions i als mitjans de comunicació, i el reconeixement de Catalunya com a nació.

ma democràtic liberal, i d'acord amb la idea que una política d'immigració és una política d'identitat. Una de les persones que ha treballat de forma més extensa la gestió de la immigració en estats plurinacionals i nacions minoritzades i, específicament, el cas català i espanyol, és Ricard Zapata-Barrero. En relació amb la qüestió identitària Zapata va desenvolupar la noció de "cultura de l'acomodació" entesa com un model d'incorporació a la societat, en el si d'un marc de referència bàsic compartit que permetés la cooperació dels agents implicats en la gestió de la immigració, i en un espai institucional determinat. És un model que va prevaldre en la comprensió de la gestió pública de la immigració al llarg de la primera dècada del segle XXI⁷. Al mateix temps, els debats sobre cultura de l'acomodació a Espanya s'havien donat en el marc de les discussions sobre la justícia i les polítiques de la igualtat i la diferència. En aquest sentit, Zapata considerava que les polítiques de gestió de les identitats conformaven polítiques pròpies d'aquesta cultura de l'acomodació, i la seva finalitat havia de ser la d'afavorir la cohesió social de la societat, mobilitzant arguments vinculats a la idea dels valors compartits i la convivència (Zapata, 2004b). El model d'incorporació d'una societat, en aquest cas, havia de venir donat per les característiques d'aquesta i, en el cas de les nacions minoritzades, les característiques socioculturals, polítiques i econòmiques resultaven divergents a les de l'Estat. La pregunta fonamental que es feia era la de determinar qui gestionava i determinava el model d'incorporació en aquests contextos i sota quins paràmetres? Sota la lògica central de l'Estat o en referència a la realitat territorial de les nacionalitats? Quina era la societat d'acollida en aquest context? Però el cert és que sabem que la construcció d'estructures d'identitat social no només ve determinada per les perspectives de les polítiques d'acollida i acomodació, sinó que la materialització efectiva dels drets i del reconeixement és un element que s'ha mostrat fonamental. Hi tornem després.

El cas català, per les seves característiques històriques, demogràfiques, lingüístiques, polítiques, socials i econòmiques pròpies, en tant que posseeix caràcter nacional propi dins els marcs polítics actuals de l'Estat espanyol, viu els processos migratoris com un element important per al seu procés de definició. Dos processos de diversitat cultural conflueixen en el cas català: la multiculturalitat de les migracions i la de les demandes nacionals. Per tant, la qüestió nacional té un pes directe sobre la d'immigració i a l'inrevés, una qüestió ja extensament treballada (Carens, 1995, 2000; Baübock, 2001; Kymlicka, 2010). Una de les qüestions importants del debat sobre el multiculturalisme i la immigració està relacionada amb el nacionalisme minoritari (Kymlicka, ([2001]2003; 2011). D'una banda alguns autors consideren que els nacionalismes minoritaris es basen en la identitat ètnica, per tant no són compatibles amb la immigració, i els exclouen de tot tipus de relació entre multiculturalisme i immigració. D'altra banda, hi ha autors que veuen la immigració com una amenaça per al nacionalisme minoritari. Creuen que els immigrants tenen tendència a integrar-se a la cultura do-

⁷ Per a una aproximació extensa a la idea de cultura de l'acomodació vegeu Zapata (2004a).

minant, la qual pot proporcionar-los més mobilitat i millors condicions econòmiques. No obstant això Kymlicka sosté que aquest tipus de valoracions són errònies perquè alguns nacionalismes minoritaris són igual de cívics i post-ètnics que els nacionalismes majoritaris. A més, històricament, els territoris de la major part dels nacionalismes minoritaris als que es refereix han estat lloc de destí dels grups d'immigrants, com és el cas del Quebec, Catalunya, el País Basc o Escòcia. Aquestes minories nacionals han rebut i reben molta immigració i això els ha permès mantenir i expressar la seva identitat ètnica. I, naturalment, animen els immigrants a integrar-se en la seva cultura societal ([2001] 2003:322-325).

Si prenguéssim aquest argument per bo i féssim una aproximació a les concepcions teòriques de la identitat nacional, veuríem que el catalanisme polític ha interpretat Catalunya al llarg dels segles xx i xxi primordialment des d'una posició de nació cívica-voluntarista, on la llengua i la participació cívica-política al país han estat els grans eixos definitoris de la identitat nacional (Lladonosa, 2019). Per tant, l'ús d'aquests arguments en la projecció de vincle, identitat i cohesió social a què es recorre és especialment important per comprendre els elements concrets de construcció d'una filosofia pública de la immigració a Catalunya. Segons dades de l'IDESCAT l'arribada d'immigració internacional ha suposat que de l'any 2000 al 2018 Catalunya hagi rebut més d'un milió i mig d'immigrants, primordialment migració internacional sobretot extracomunitària⁸, que en el seu punt més àlgid, entre 2010-2012, arriba a prop del 16% del total de població. Aquest percentatge disminueix en els anys següents fins al 13,78% el 2017, i amb un repunt el 2018 que suposa un 14,24% de població estrangera. És una xifra important, suposa l'arribada d'un flux migratori de 83.000 entrades netes i assenjala un nou canvi de tendència. El caràcter estructural i permanent de la recepció d'immigració dels últims anys s'ha donat en un context institucional evidentment més preparat per a la innovació i la definició de la seva gestió. Tal i com veurem, aquesta gestió a què ens referim es va emmarcar, de manera més significativa en la primera dècada del segle XXI, en el que s'ha anomenat "la via catalana" desenvolupada a través del Pacte Nacional per a la Immigració (2008) i un dels seus eixos: la creació d'una cultura pública comuna.

Les formulacions polítiques sobre immigració i identitat a Catalunya han anat acompanyades de tres factors importants que hem de tenir presents per comprendre les característiques pròpies del procés català. D'una banda, si bé és cert que el fet migratori a la segona meitat del segle xx fou determinant socialment i demogràficament per a Catalunya, l'imaginari nacional català ha de continuar treballant per incorporar la immigració com a lloc de memòria del propi país. En aquest sentit, alguns dels discursos acadèmics destacaven la importància de desenvolupar un discurs públic, propi i compartit sobre la immigració. Salvador Cardús (2007) parla de reconceptualitzar

⁸ Vegeu també Domingo (2014).

la immigració com un dels orígens nacionals reconeguts, tot incorporant-la a l'imaginari col·lectiu, amb la voluntat de facilitar la dissolució de la condició d'immigrant i afavorir l'adhesió sentimental que demana tot procés de cohesió social. En segon lloc la llengua ha estat i és, des d'un cert consens social formal –no exempt de continuades disputes–, un element d'identitat fonamental per a la integració social i nacional. De la mateixa manera que la idea de l'adhesió voluntària a la nació continua essent determinant: en el si de la darrera Enquesta Europea de Valors a Catalunya (2011) el 90,5% dels enquestats en aquest estudi donava rellevància preeminent a "la voluntat de ser català" per explicar la pertinença dels catalans del segle XXI (Castiñeira, 2011). Finalment com a teló de fons de la qüestió, queda pendent la relació entre immigració i el conflicte de sobirania de Catalunya amb l'Estat espanyol, perquè implica parlar d'una societat diferenciada, amb lògica històrica pròpia com a societat d'immigració.

La trajectòria de la política d'immigració que s'ha dut a terme a Catalunya parteix d'unes primeres experiències administratives de gestió del fet migratori amb el Pla interdepartamental d'immigració (1993-2000) –una xarxa de coordinació dels diferents departaments del govern català–, el Pla interdepartamental d'immigració (2001-2004) –de consolidació d'aquesta xarxa governamental ampliada a la resta d'actors socials vinculats amb el fenomen migratori amb l'encàrrec de començar a vertebrar la via catalana d'integració, impulsada la Secretaria per a la Immigració creada l'any 2000 i adscrita al Departament de la Presidència–, que continuaria en una tercera fase amb el Pla de Ciutadania i Immigració (2005-2008) –la institucionalització de la gestió també a escala territorial i ciutadana– i paral·lelament, l'any 2006, amb el nou Estatut d'Autonomia com a primer marc legal on es pronuncia clarament sobre el tema des de la perspectiva de les competències a través de l'article 138⁹-. L'estabilització de la recepció i assentament de la immigració que es produeix per l'augment, entre d'altres, de les dinàmiques de reagrupament familiar a Catalunya, generarien una prioritització creixent en les polítiques de la Generalitat a través d'una major centralitat de la qüestió migratòria. És en aquest tercer Pla de Ciutadania i Immigració que la qüestió de la identitat s'incorporaria directament en el discurs públic des d'un enfocament social i polític: de la gestió de la immigració al llenguatge de la ciutadania "plural i cívica" en una línia liberal clara. Així mateix, en aquest Tercer Pla s'incorporaria també aquest nou concepte fonamental de la "cultura pública comuna" que es començaria a desenvolupar a posteriori amb el Pacte Nacional per la Immigració ja citat. El Pacte Nacional per la Immigració (PNI) esdevindria el primer projecte

⁹ D'acord amb l'article 138, correspon a la Generalitat en matèria d'immigració: La competència exclusiva en matèria de primer acolliment de les persones immigrades, que inclou les actuacions socio sanitàries i d'orientació. El desenvolupament de la política d'integració de les persones immigrades en el marc de les seves competències. L'establiment i la regulació de les mesures necessàries per a la integració social i econòmica de les persones immigrades i per a llur participació social. L'establiment per llei d'un marc de referència per a l'acolliment i la integració de les persones immigrades. La promoció i la integració de les persones retornades i l'ajuda a aquestes, i l'impuls de les polítiques i les mesures pertinents que en facilitin el retorn a Catalunya. Correspon a la Generalitat la competència executiva en matèria d'autorització de treball als estrangers la relació laboral dels quals s'acompleixi a Catalunya i que es desenvolupa en aquest mateix punt de l'Estatut.

amb voluntat de consens polític i social, amb trenta-dos agents polítics, socials i econòmics signants, promogut arran de la importància del fenomen migratori internacional a Catalunya i el seu caràcter de canvi estructural: les necessitats econòmiques com a base explicativa, la distància entre realitat i legalitat que es percebia, així com les mancances en l'adquisició d'eines per a la integració foren la causa per la qual es va impulsar. El pacte deia voler establir els consensos necessaris per gestionar el fet migratori i la cohesió social. El PNI es va presentar adreçat a tota la població, com a pacte de futur, basat en la idea de corresponsabilitat i reconeixent la diversitat de la societat catalana. Amb vocació d'incloure accions de govern i dels agents signataris, va establir propostes en diverses competències, tot reconeixent la noció de via catalana d'integració i la proposta de vertebrar una "cultura pública comuna", entre d'altres. Pel que fa a l'aposta de garantir la integració en una "cultura pública comuna", el PNI parlava de la integració com un procés bidireccional, dinàmic i continu entre les persones que resideixen en un territori, les arribades recentment i les assentades amb anterioritat o les que ja hi han nascut. Així mateix es considerava que aquesta "cultura pública comuna" havia de ser l'espai compartit de comunicació, de convivència, de reconeixement i de participació de la societat diversa diferenciada catalana, per tal que el projecte de nació es mantingués com a referent amb el qual es compromet tota la població que viu i treballa a Catalunya.

L'Estatut d'Autonomia, conjuntament amb el Pla de Ciutadania i Immigració, el Pacte Nacional per la Immigració i el paper coordinador de la Secretaria per a la Immigració del Departament d'Acció Social i Ciutadania de la Generalitat de Catalunya, suposarien una nova formulació política, ja que per primer cop s'adoptaria una perspectiva i llenguatge des de la conceptualització de la ciutadania liberal¹⁰. Desvincular la nacionalitat de la ciutadania –en la línia dels debats europeus del moment que passaven a vincular la ciutadania a la residència– va canviar parcialment l'òptica de la qüestió en relació al paper de l'Estat. Aquesta perspectiva es va utilitzar com a eina per a fixar les competències de l'acollida i el treball –per exemple en la demanda de competències en renovació d'autoritzacions de residència per motius laborals– i podia sintonitzar amb aquell imaginari d'entendre que és català qui viu i treballa a Catalunya. Com diu Àngel Castiñeira, Catalunya havia fet servir culturalment el model del *ius domicili*: reconèixer la catalanitat a tot aquell que viu i treballa a Catalunya diferenciat dels dos grans marcs clàssics del *ius sanguinis* i el *ius solis* (2007:153). Però tanmateix aquest marc tenia alguns problemes que es van fer doblement evidents amb les conseqüències de la crisi econòmica: la demanda de la residència legal en vigència es convertia en un criteri restrictiu en el moment que les persones perdien –perden– el contracte laboral i, per tant, perdien –perden– el permís de residència.

¹⁰ Malgrat la retallada estatutària ja comentada per part del Tribunal Constitucional al 2010, o el mateix any, la petició d'inconstitucionalitat del Defensor del Poble espanyol que demanava la supressió de la consideració del català com a única llengua de la Llei d'Acollida catalana; i les conseqüències sobre la immigració vinculades a la impossibilitat d'utilitzar el català com a llengua comuna preferent, per a la igualtat d'oportunitats i la promoció social i laboral, i com a vehicle que identifica i reconeix a les persones com a ciutadans i ciutadanes de Catalunya.

Un tema encara avui no resolt.

Catalunya havia compaginat polítiques d'igualtat –drets socials– i diversitat –pluralisme religions, drets culturals i llengua, etc.– on els eixos abstractes tradicionals d'integració social que havíem vist es mantenien –llengua, participació social i escola primordialment. Institucionalment en la primera dècada del segle XXI s'incorporaria també la noció de civisme –l'acceptació de valors i normes liberal-democràtics d'ordre i control de l'ús i apropiació de l'espai públic–, mentre que els drets polítics, via la línia de reconeixement de la ciutadania iniciada, ha continuat essent una assignatura pendent a desenvolupar com hem dit. En relació a l'Estat les limitacions més clares d'aquest període han estat la inexistència d'un marc constitucional específic sobre el tema, la manca d'una coordinació interadministrativa efectiva, i la impossibilitat d'intervenir en la regulació de la immigració per part de Catalunya. Val a dir que el paper dels ens locals ha estat determinant per a la gestió directa de l'acollida, dels pactes socials al territori i del desplegament de les competències en matèria d'immigració. L'any 2009 s'aprova el Pla de Ciutadania i Immigració (2009-2012) de caràcter continuista amb el Pla 2005-2008, i amb l'objectiu de desenvolupar el PNI, però sense avenços significatius en context de plena crisi econòmica i el fet que també s'ha desplaçat la qüestió de la immigració de la centralitat de l'agenda política catalana. El 2010 la Secretaria General d'Immigració es converteix en Direcció General d'Immigració, i es fa efectiva una retallada en recursos públics, al mateix temps que la inaplicació del PECE II –els plans espanyols– suposa la desaparició de les ajudes per a la integració als ens locals.

Malgrat tot, davant la manca de competències legislatives, Catalunya, en termes de filosofia política, havia intentat fonamentar la seva actuació en immigració a través de l'activació de polítiques substitutòries lligades a l'acollida i la incorporació de la immigració, i a través de la idea, almenys teòrica, d'incorporació voluntària a la nació. Aquest és un element explicatiu de per què, en certa mesura, històricament la política d'immigració catalana es va desenvolupar durant molt de temps primordialment com a política lingüística. També cal tenir present que passar del debat de les competències sobre immigració a la gestació d'una filosofia pública sobre el tema ha estat fonamentalment una qüestió que s'ha començat a treballar a partir de l'arribada de la immigració internacional. Catalunya reconeixent-se com a societat diferenciada no podia tractar el tema de la immigració només des de l'àmbit competencial. A més a més, la crisi institucional del multiculturalisme va posar en entre dit l'efectivitat de les polítiques d'immigració i integració de països com Alemanya o Anglaterra, i en deriven conseqüències directes sobre el conjunt d'Europa i l'enduriment de les polítiques de seguretat. El fet que, la crisi econòmica que va afectar directament i de forma profunda a la classe treballadora amb els canvis que es produeixen en el mercat de treball i les retallades en drets socials i laborals és un segon element a tenir en compte. Per últim, la crisi humanitària i de refugiats, les conseqüències del

canvi climàtic i la persecució política i ideològica per raons diverses, han augmentat la complexitat de la mobilitat internacional.

Ricard Zapata apunta que en el context dels actuals paradigmes de gestió pública de la diversitat, superadors dels marc multiculturalistes de la primera dècada del segle XXI, la qüestió de la immigració –i correlativament de les minories– ha passat a tractar-se des de l'enfocament intercultural, en base al principi d'igualtat de drets, no discriminació, cohesió i vincle social. Zapata comenta que el qüestionament multicultural s'ha començat a explicitar en la crítica de la diferenciació política que s'establia entre la conceptualització de la idea d'unitat-diversitat i un nosaltres-ells com a categories excloents, i que cada cop tenien menys sentit en contextos socials de creixent reconeixement de les identitats socials. És el que Zapata n'ha anomena societats superdiverses de caràcter transnacional. Els programes de política intercultural plantegen una revisió d'aquestes qüestions en que, a nivell de ciutats, es passi a concentrar l'atenció en els espais de contacte interpersonal i interacció, amb vocació antidiscriminatòria i reducció dels prejudicis, i la construcció de comunitats. Les polítiques de reconeixement són, per tant, base fonamental d'aquesta mirada i on les ciutats són reconegudes cada vegada més com a implementadores de polítiques però també com a nous actors en aquest àmbit (Zapata-Barrero, Caponio i Scholten, 2017). Un dels programes que estan promocionant aquesta via a escala europea és el programa Ciutats Interculturals del Consell d'Europa que aposta pel treball d'integració intercultural a les ciutats (2011). L'objectiu del programa és l'avaluació de les ciutats en termes de governança, polítiques, discurs i pràctiques amb la voluntat de treballar contra la discriminació i l'adaptació de la governança, les institucions i els serveis a les necessitats d'una població diversa. Els indicadors amb els que es treballa són d'interès perquè apunten tot un seguit d'àmbits que en el cas dels drets dels grups minoritzats poden prendre's de referència també com a sistema d'avaluació. Aquests són: "compromís; sistema educatiu; barris; serveis públics; empresa i mercat laboral; polítiques relacionades amb la vida cultural i cívica; espais públics; mediació i resolució de conflictes; llengua; mitjans de comunicació; projecció internacional; intel·ligència; acollida i governança" (Consell d'Europa, 2017). L'objectiu de la interculturalitat des d'aquesta perspectiva és una "política de proximitat" vinculada a tres idees fonamentals: fomentar interaccions de proximitat en espais de la ciutat en diversos àmbits (n'esmenta els recurrents, religió, llengua, gènere, cultura, etc.); de significat polític i social a través d'accions que han de bastir respostes concretes als reptes directes dels ciutadans; i de valor ètic a través de la promoció del respecte mutu i valors socials positius. Fomentant la socialització i la cultura pública sobre la confiança mútua, la confiança i el capital social (Zapata-Barrero, 2015; Zapata-Barrero, Caponio i Scholten, 2019: 201).

En el cas de Catalunya adopta la perspectiva intercultural amb el Pla de Ciutadania i Migracions (2017-2020) (PCM). La definició de les estratègies d'aquest Pla deriven de la reformulació, de nou, de la Secretaria d'Igualtat, Migracions i Ciutadania part

del Departament de Treball, Afers Socials i Famílies. El PCM s'inscriu explícitament sota la perspectiva intercultural entenent aquesta com una forma de respecte a la diferència i defensa del principi d'igualtat. Aquest enfocament té com a objectiu el desenvolupament d'una cultura pública comuna, com diu el text del Pla:

Basada en els valors de la democràcia, la llibertat i els drets humans en un marc de respecte a la diversitat cultural, per tant, sense establir discriminacions per aquesta causa. Aquest equilibri entre els drets i els deures fonamentals compartits per tothom i la vinculació al propi grup cultural esdevé el tret diferencial de l'interculturalisme. Des d'aquesta perspectiva, es fonamenta l'acomodació mútua entre els diversos grups culturals que conviuen en la mateixa societat a través d'un diàleg permanent i en pla d'igualtat. El progrés cap a la igualtat d'oportunitats necessita el consens per construir una societat amb equitat, tenint en compte les diferències socials, econòmiques i culturals que, en el cas de les dones, afegeixen la necessitat d'un treball transversal i multidisciplinari específic per garantir els drets de ciutadania amb plenitud" (PCM, 2917: 14).

El PCM reconeix en la seva presentació, una nova fase del seu procés d'immigració, que anomena de la plena ciutadania: "La de la construcció d'una pertinença compartida entre ciutadans i ciutadanes de molts orígens diferents". La primera de les preguntes que es formula el Pla és "com volem ser?" com a país:

La Catalunya que volem ser la veiem com una societat diversa i cohesionada que vol mantenir aquestes característiques com a part essencial de la seva identitat i de la seva fortalesa com a societat. (...) Aquesta expressió manté un equilibri entre la cultura pública catalana que ens iguala i la diversitat cultural que ens diferencia. Els elements que conformen aquesta cultura pública comuna catalana s'han establert sobre una sèrie de consensos socials bàsics al voltant dels valors democràtics, dels drets humans, del valor de la igualtat i el pluralisme, del reconeixement del plurilingüisme i del català com a llengua comuna, i de l'accessibilitat d'uns serveis públics que garanteixin un nivell bàsic de benestar per a tothom. Volem abordar la diversitat de la societat catalana des de la perspectiva de l'interculturalisme, una perspectiva que busca posar les idees i les accions de tota persona o grup amb identitats culturals específiques en un pla d'igualtat.

El Pla de Ciutadania i Migracions s'organitza en quatre eixos:

- EIX 1. Interacció en una societat diversa i cohesionada.**
- EIX 2. Inclusió social de totes les persones amb independència del seu origen.**
- EIX 3. Acollida i inclusió de les persones refugiades que arriben a Catalunya.**
- EIX 4. Gestió integral de les polítiques de ciutadania i migracions.**

Un dels elements del pla és la proposta de desplegament d'un nou organisme responsable de l'execució de les polítiques d'immigració: l'Agència de Migracions de Catalunya. Aquesta s'hauria d'ocupar de la gestió de fluxos de mobilitat internacional i suport a projectes migratoris; la gestió de la situació administrativa de les persones en mobilitat internacional; l'acollida de les persones immigrades; i el desenvolupament de nous instruments de gestió de les polítiques de ciutadania i mobilitat internacional (PCM, 2017: 84). En l'àmbit del reconeixement dels grups minoritzats, per primer cop, el Pla de Ciutadania i Migracions en contempla l'especificitat de forma primerenca

dins el programa 3.2.2. d'“Accions adreçades a col·lectius específics de persones refugiades”¹¹, on s'esmenta la possibilitat de dur a terme accions específiques per a persones refugiades provinents de minories nacionals perseguides als seus Estats tot i que no se'n desenvolupa el contingut. Així mateix, diverses accions del PCM podrien prendre l'enfocament de reconeixement i atenció sensible als grups minoritzats en origen. I de manera destacada, podria prendre rellevància significativa el programa 4.4.4. d'“Observatori de la Ciutadania i les Migracions a Catalunya” i el sistema d'indicadors que en derivi. Segons el mateix pla, aquest té per objectiu “posar en marxa un observatori d'anàlisi de les dades i de les polítiques en l'àmbit de la ciutadania i la mobilitat internacional, per tal d'augmentar el coneixement en aquesta matèria i aplicar-lo a la millora de les polítiques públiques que es despleguen a Catalunya” (PCM, 2017: 85).

5. PRESENCIA D'ALGUNS DELS GRUPS MINORITZATS EN ORIGEN A CATALUNYA

Alhora d'abordar la descripció dels grups minoritzats a Catalunya cal que establim els paràmetres d'elecció d'aquests grups per part d'aquest dossier. D'acord amb les definicions anteriors del que es pot entendre per minories, cal tenir present que el CIEMEN treballa històricament en la visualització dels pobles minoritzats o sense Estat i, per tant, hem pres com a element diferencial aquells grups que clarament en el seu país d'origen viuen una situació de minorització. Això resulta més evident en uns grups que en d'altres. Per exemple, la minorització que pateix el poble amazic o quítxua sembla molt més recognoscible perquè queda més clarament circumscrit a unes relacions territorials concretes i limitades, que el que experimenta el poble fula segons si parlem del poble fula de Senegal, Gàmbia, Togo, etc. Tenim grups minoritzats en territoris de gran abast, com els casos africans que podrien tractar-se de manera específica i diferenciable entre sí. S'autoreferencien com a grups ètnics en tant que categoria d'adscripció hereditària i comunitària, però en canvi són casos ben diferents a d'altres grups minoritzats que s'identifiquen per elements diversos de reconeixement. Per exemple, per motius religiosos com el cas dels sikhs, una reivindicació d'identitat que s'ha de reconèixer de manera diferenciada a la dels panjabis, encara que territorialment estiguem tractant d'uns mateixos territoris. I, per tant, amb elements de reivindicació territorial en origen compartits però identitàriament diferencials. Encara tenim dues casuístiques més diferenciades: el cas del poble gitano, considerat internacionalment i acadèmicament com a minoria ètnica i divers en sí mateix amb l'arribada a Catalunya de la immigració romaní procedent de Portugal i Romania principalment. I el cas armeni que segurament és un dels extrems de la tipologia de grups minoritzats que hem elaborat en tant que és una identitat històricament minoritzada però que ac-

¹¹ Amb l'objectiu, diu el PCM, de “generar vies alternatives per al desplaçament de persones desplaçades forçoses amb necessitats d'acollida específiques (persones LGTBI, víctimes de tràfic d'éssers humans, dones, persones que han vist denegada la seva sol·licitud de protecció de drets humans, defensors i defensores dels drets humans, persones amb malalties greus i diversitat funcional, entre d'altres)” via la negociació amb l'Estat per tal que determinades persones amb vulnerabilitat especial puguin incorporar-se als contingents de recepció de persones compromesos amb la Unió Europea (PCM, 2017: 61).

tualment compta amb un Estat i, per tant, amb un reconeixement explícit en termes nacionals. Tot i que existeix un estat independent, una part del poble armeni manté obert un conflicte pel seu reconeixement internacional al territori de l'Alt Karabakh, o Artsakh, que forma part de la seva terra tradicional del Caucas. A més a més, avui en dia gairebé la meitat del poble armeni viu en diàspora i manifesta la seva identitat en els països receptors com a col·lectiu d'origen migrant. En darrer lloc, caldria destacar que el CIEMEN ha treballat tradicionalment amb el poble armeni per tal de fer reconèixer la seva reivindicació identitària. Aquestes particularitats són el motiu de rellevància a l'hora de contemplar les demandes del poble armeni tot i reconèixer la clara diferenciació amb la resta de casos que recull aquest dossier.

De més a més, ens podem plantejar el fet que el concepte de minories –i en contraposició el concepte de majories– és un criteri subjectiu en termes numèrics i que aquells grups majoritaris en països d'origen, poden no ser-ho, en termes de destí. Pensem per exemple en el cas dels wòlofs de Senegal, grup majoritari en origen no igualment en destí. O del cas dels marroquins i algerians àrabs a Catalunya comparativament als amazics. Qui conforma una majoria o una minoria en els territoris de destí? És un criteri només numèric, de volum de població? O són les relacions politicosocials i econòmiques de poder (pre)establertes les que condicionen la minorització d'un poble? És la influència del poder de l'Estat d'origen l'element determinant per la configuració de relacions de dominació a Catalunya? Sobre aquesta darrera qüestió cal advertir que, per exemple, el cas dels xinesos és un cas que no hem pogut incorporar en el dossier per la manca de dades i d'informants que ens permetin clarificar l'existència de grups minoritzats en origen. Per les dades preexistents sembla ser que els cantonesos i els wu són un col·lectiu minoritzat en origen molt present a Catalunya però molt invisible en termes d'autoidentificació col·lectiva i lingüística. És un cas clar d'ocultació d'identitats diferenciades. Sobre els grups africans podríem anomenar-ne d'altres, però ens hem concentrat en la visualització de dos dels grups ètnics de major presència numèrica d'acord amb les estimacions existents.

La primera prevenció fonamental que cal fer és el fet que no existeix cap cens concret que en termes demogràfics ens permeti determinar numèricament la presència de col·lectius minoritzats a Catalunya. La normativa sobre protecció de dades de caràcter personal –Llei orgànica 15/1999, de 13 de desembre, de protecció de dades de caràcter personal; BOE núm. 298, de 14 de desembre– preserva tota mena de dades que continguin informació sobre procedència ètnica. El cert és que no tenim cap ítem referencial que faci esment o distingeixi les característiques específiques d'aquelles persones que consten als censos demogràfics en tant que nacionalitat estrangera, però que poden formar part de col·lectius minoritzats als seus llocs d'origen. Només ens és possible una estimació derivada del creuament de dades amb les d'usos lingüístics i llengua materna referencial. De la mateixa manera, no existeixen dades que ens permetin determinar el bagatge sociocultural del que es prové, sigui perquè

parlem de persones naturalitzades, o perquè els fills de persones que provenen de col·lectius minoritzats ja són nascuts a Catalunya. O en tercer lloc, i en un altre sentit, perquè tampoc podem fer estimacions reals de persones en situació irregular que tinguin aquest perfil resseguit. De més a més, com s'esmentava al primer apartat de l'informe, és una dada complexa de recollir pel seu valor categoritzador en tant que té implicacions reduccionistes en termes de grup cultural, i més, si tenim en compte que tota definició de minoria demana de l'element d'autoidentificació en el col·lectiu. Aquest fet ens situa en un pla del debat ontològic: qui decideix que pertany o no pertany a una minoria si no s'hi reconeix com a tal?

Al no comptar amb un cens específic les estimacions provenen dels comptes que fan les entitats dels col·lectius, creuades, com dèiem, amb algunes dades de la Generalitat sobre llengües parlades. En aquest sentit, per exemple, a les escoles catalanes hi ha presents a dia d'avui 162 nacionalitats i es detecten unes 120 llengües parlades sobre un volum de 10.000 alumnes de les aules d'acollida –cal tenir en compte que podria ser possible una diversitat més gran que no es recull a través de les aules d'acollida. Pel que fa a les dades de les entitats, el CIEMEN ha recopilat les estimacions derivades d'aquests càlculs que semblen indicar que en relació amb els col·lectius més rellevants en termes numèrics a Catalunya parlem aproximadament entre 5.000 i 10.000 caixmiris, 14.000 sikhs, 8.000 fulbes (fulanis), 4.000 soninkes, 4.000 armenis, entre 2.000 i 3.000 quítxues, 1.000 dioles, 1.000 sindhis, entre 500 i 1.000 kurds, entre 200 i 300 palestins. Dels més significatius, els amazics, les dades parlen d'uns 42.000, però les estimacions de la Casa Amaziga de Catalunya són de 200.000 persones. En el cas del poble gitano, el col·lectiu oscil·la entre les 80.000 i 90.000 persones, segons dades de les mateixes organitzacions gitanes. A fi de situar de forma molt elemental aquests col·lectius, en plantejem alguns trets significatius en termes de representació col·lectiva.

Amazics

La rellevància numèrica de la immigració procedent majoritàriament del Marroc fa que el poble amazic a Catalunya sigui el més significatiu dels diversos col·lectius minoritzats en origen que hem resseguit. Pel que fa a les dades, podem dir que existeix una circumstància que crea més confusions que claredat. D'acord amb la informació obtinguda de l'Enquesta dels Usos Lingüístics de l'any 2018 a Catalunya hi ha al voltant de 34.000 amazigoparlants. Però ja que es tracta d'un idioma ha estat històricament menystingut i pateix manca de prestigi als països d'origen, cosa que condueix a un trencament de transmissió generacional i a un fenomen d'ocultació per part dels mateixos parlants. Partint d'aquesta doble constatació, la Casa Amaziga estima el nombre d'amazics a Catalunya entre 125.000 i 200.000 persones. El que explica perquè podem parlar de la llengua amaziga com la tercera llengua més parlada al nostre país. El CIEMEN ha resseguit des de fa anys la realitat del poble amazic. D'aquests estudis previs, sabem que el Marroc –principalment– i Algèria són els dos estats d'on arriba la població amaziga catalana. Tanmateix el territori històric del poble amazic conegut com la Tamazga s'estén

per bona part del nord d'Àfrica –diverses regions que corresponen a l'Estat del Marroc, Algèria, Tunísia, Líbia, Egipte i Espanya (Melilla), i algunes regions saharianes i sahelianes repartides entre Algèria, Líbia, Mali, el Níger i Burkina Faso– malgrat que sense continuïtat territorial a dia d'avui¹². Per aquest motiu, la unitat cultural i lingüística es afirmada, mentre que no hi ha consens en relació a la reivindicació d'unitat política territorial.

El poble amazic que coneixem és un poble minoritzat en termes lingüístics, culturals i polítics, per la pressió arabitzant i islamitzant del Marroc i Algèria, i l'estigmatització històrica dels seus membres i l'abandonament infraestructural dels territoris de major presència amaziga. En el cas del Marroc, l'amazic com a llengua hi és cooficial des de 2011, i en el cas d'Algèria des del 2016, però la varietat dialectal és important en l'amazic i l'ensenyament oficial utilitza una varietat estàndard allunyada de la llengua de pràctica familiar, a més de la tendència oficial a la substitució lingüística per l'àrab. D'acord amb l'informe del CIEMEN sobre els amazics a Catalunya (2018), aquests provenen majoritàriament del Marroc, del Rif i el sud-est. Els amazics del Rif són els primers que es van establir a Catalunya a partir dels anys 1960-1980, mentre que els del sud-est ho van fer entre 1990 i els 2000. Tot i que dispersos per tot el territori català, trobem població de llengua familiar amaziga principalment a Osona, el Maresme i l'Empordà. Però també a Sabadell, Cornellà de Llobregat i Tortosa. Com en els casos ja esmentats, no és possible obtenir dades concretes diferencials entre els amazics i el col·lectiu àrab fet que aprofundeix la invisibilització del col·lectiu. Un fet que no només té conseqüències en termes de reconeixement cultural i lingüístic, sinó també en el desenvolupament social de la població amazic que no és parlant d'àrab i encara no domina lingüísticament ni català ni castellà. Del darrer dossier del CIEMEN ens sembla rellevant la idea que els parlants d'amazic que valoren el català com a llengua identitària, solen tenir consciència nacional, cultural i lingüística amaziga. I, més encara, el coneixement de la situació sociolingüística del català afavoreix un sentiment identitària amazic (2018: 12)¹³. En un altre sentit, en el grups de població amaziga en què predomina una identificació amb la llengua àrab com a llengua pròpia, aquesta s'acompanya amb un sentiment d'identificació major amb la religió i l'Estat marroquí. De mentre, l'amazic és percebut com una llengua de segona¹⁴. La pressió arabista es dona, en aquest sentit, tant a la societat d'origen com a la d'acollida. I en aquest darrer cas a través dels diversos espais de sociabilitat compartits, un d'ells per exemple, l'espai de pràctica religiosa i de la mesquita com espai de sociabilitat mateixa. En el dossier del CIEMEN (2018) es parla en aquest sentit de l'exclusió de l'amaziguitat de la comunitat musulmana i la creixent islamització també en els codis familiars de gènere. Però també cal tenir present que la ja llarga presència dels primers referents

¹² Vegeu algunes dades bàsiques a <https://www.nationalia.cat/fitxa/5/amazics>. També podeu consultar (Akioud i Castellanos, 2007)

¹³ Vegeu també: <https://www.nationalia.cat/dossier/11024/orgull-amazic-per-frenar-lextremisme>.

¹⁴ Sobre estudis lingüístics i representació vegeu Junyent (2011)

del col·lectiu amazic a Catalunya fa que, a dia d'avui, més d'una generació de catalans comptin amb bagatge familiar amazic amb una identitat diferencial a la de les amazics amb trajectòria migratòria. A banda de la reivindicació dels drets lingüístics i culturals, la identitat amaziga també es reivindica en termes territorials i de drets i llibertats polítiques i socials, malgrat la persecució sistemàtica de les manifestacions favorables al reconeixement del poble amazic, com per exemple el Moviment Popular del Rif (Marroc) i el Moviment d'Autodeterminació de la Cabília (Algèria).

En termes de reconeixement dels drets col·lectius a Catalunya, el cas amazic és dels pocs que ha estat reconegut en alguna de les seves expressions. L'any 2002 el Parlament de Catalunya reconeix en la Resolució 1197/VI del Parlament de Catalunya, sobre el suport a la identitat, la llengua i la cultura del poble amazic. D'altra banda existeix un conveni entre el Departament d'Ensenyament de la Generalitat i les entitats Agraw (primer) i Casa Amaziga de Catalunya (després) per a la promoció de classes d'amazic com a activitat extraescolar des de l'any 2005. Organitzativament, existeixen nombroses entitats locals arreu del territori com l'Associació Motivadora d'Integració i Convivència - AMIC Amazigh de Vic; l'Associació Taghrast - Espai Amazic de Mataró; l'Associació Tamazga-Catalunya de defensa, desenvolupament i promoció del fet amazic (CAT) de Barcelona; l'Associació Amazan: Promoció Sociocultural i Desenvolupament de Barcelona i Tortosa; l'Associació Cultural dels Drets del Poble Amazigh a Catalunya (ACDPAC) de Figueres; Anaruz N Afrika de Sabadell, Cornellà Sense Fronteres i la principal, la Casa Amaziga de Catalunya.

Gitanos

El poble gitano és un poble sense Estat ni territori propi, però és la minoria ètnica més nombrosa d'Europa, i per això, és considerada una minoria europea (CE, 2011). Una minoria històricament condicionada per la persecució, la discriminació racial i la desigualtat social. La presència històrica del poble gitano a Catalunya, a diferència dels grups minoritzats anteriors, no es pot estudiar en termes migratoris perquè és un grup minoritzat autòcton. Tanmateix, com a conseqüència de la discriminació racial històrica del col·lectiu, el poble gitano presenta uns alts índexs de desigualtat social a Catalunya en termes de pobresa econòmica, salut, desigualtats educatives i atur cronificat (ARPE, 2018). Així mateix, aquesta discriminació racial i l'antigitanisme derivat és una de les denúncies fonamentals i reiterades del col·lectiu a tot Europa. Identitàriament, l'orgull lligat a la identitat gitana, o la consciència de pertinença adopta el concepte de la "romanipen". Es subratlla el valor comunitari i l'organització familiar –amb importància del matrimoni i la descendència– com a estructures de significat social. Estructures a les que se subordinen les pràctiques de llibertat i treball com a conceptes forts reconeguts en la dimensió simbòlica de la identitat. Sovint s'ha representat el col·lectiu gitano a través de diverses representacions culturals, estètiques i ètiques a través d'un sistema propi regulador o mecanismes específics de control social: la llei gitana. Però és evident que la realitat gitana és diversa i complexa, de la

mateixa manera que les relacions intrafamiliars també ho són i, aquests elements, s'han de prendre en consideració en termes principalment simbòlics, en termes d'una antropologia pròpia que si bé no concentra tant el centre del nostre interès, ens permet explicar de quina manera l'experiència històrica de minorització –i persecució i discriminació– es reflecteix en les representacions identitàries del col·lectiu sovint en forma d'expressions de tradició i autoreferencialitat del grup. El romaní és la llengua pròpia del poble gitano que manté el poble Rom en d'altres punts d'Europa. Tanmateix la llengua romaní ha desaparegut en l'ús dels gitanos catalans. El que es coneix com a caló n'és una derivació, tant a Catalunya com a Espanya, però no és llengua d'ús. Més aviat el que n'ha perdurat és la utilització elements lèxics d'origen caló que queden inserits dins l'estructura gramatical catalana –o castellana o portuguesa o basca–. En termes religiosos, la pràctica religiosa és diversa però primordialment catòlica i evangèlica, on l'espai de culte té un paper important en termes comunitaris, de cohesió i de sociabilitat. En el que refereix al reconeixement oficial, la Generalitat de Catalunya ha desenvolupat dues resolucions significatives en termes de reconeixement i polítiques públiques. La Resolució 1045/VI del Parlament de Catalunya (2001), sobre l'elaboració d'un Pla integral del poble gitano a Catalunya; i la Resolució 1046/VI del Parlament de Catalunya (2001), sobre el reconeixement de la identitat del poble gitano i del valor de la seva cultura. Actualment vigent, el Pla integral del poble gitano 2017-2020, és la continuïtat del mandat de la Resolució 1045/VI, del que en deriva el Consell Assessor del Poble Gitano com a òrgan de seguiment del Pla integral. Organitzativament, arreu del territori existeixen nombroses entitats locals gitanes i, bona part d'elles, s'agrupen en la Federació d'Associacions Gitanes de Catalunya (FAGiC). En l'espai acadèmic diversos grups de recerca estan desenvolupant recerca específica sobre el col·lectiu, com el Centre d'Estudis Gitanos (CEG) iniciativa del CREA, per posar-ne un exemple.

Sikhs

Col·lectiu present a Catalunya des de finals de la dècada de 1980. La gran majoria de sikhs emigrats provenen del Panjab indi. D'acord amb la informació de rellevància que ens facilita Andreu Domingo del Centre d'Estudis Demogràfics, el nombre de sikhs que es calcula a Catalunya a partir dels cognoms Singh o Kaur –els dos cognoms utilitzats per les persones que més segueixen la tradició sikh– és de 14.469 per a 1 de gener de 2018. Són les dades més actualitzades que hem pogut referenciar. En termes hegemònics, el fet religiós és especialment significatiu per la comunitat Sikh en termes identitàris, especialment vehiculat als valors personals, socials i morals de caire comunitari i familiar, d'acollida i hospitalitat, treball i honor, respecte i solidaritat en termes igualitaris i rebuig al sistema de castes. Tanmateix la pràctica religiosa com identitària és variablement intensa i no necessàriament associada a les formes de representació més visibles amb les que s'acostuma a representar el sikhisme com les persones *khalsa* –pràctica intensa d'espiritualitat sikh–¹⁵. A Catalunya, el primer tem-

¹⁵ Vegeu també <https://www.nationalia.cat/dossier/11043/sikhs-el-poble-rere-la-religio>, entre d'altres, Kaur (2005) i Shani (2007), Singh i Domingo (2019).

ple sikh (*gurdwara*) que es va obrir a Barcelona l'any 1995. Actualment hi ha deu *gurdwaras* repartits pel territori, primordialment al Barcelonès, La Selva, Osona, la Garrotxa, el Gironès i el Baix Camp.

Políticament el moviment sikh es distingeix en el seu territori d'origen per la defensa de la sobirania del Panjab —en forma d'un estat independent que s'anomenaria Khalistan—, i entre les pressions del Pakistan i l'Índia; tot i que d'ençà de la forta repressió de l'Índia la segona meitat dels anys 80 del moviment independentista, s'intensifica en termes contemporanis una gran diàspora transnacional, sobretot als Estats Units, el Canadà i el Regne Unit a resultes del conflicte civil de gran abast. El cas sikh és singular en relació amb la qüestió religiosa d'aquests territoris, i la presència hegemònica de l'islam i l'hinduisme. El panjabi és la llengua de referència. Cal tenir present, com en tota forma d'identitat col·lectiva, que la identitat sikh diaspòrica transforma de forma substancial les narratives tradicionals del sikhisme a l'Índia. L'organització associativa del col·lectiu a Catalunya s'agrupa principalment sota l'entitat Comunitat Sikh de Catalunya i les diverses *gurdwaras* esmentades.

Caixmiris

El territori de l'antic estat principesc de Jammu i Caixmir actualment està dividit entre l'Índia (la Vall del Caixmir, Jammu i el Ladakh), el Pakistan (Azad Kashmir i Gilgit-Baltistan), i la Xina, situat al nord del subcontinent indi i de l'Himàlaia. Cada part d'aquest territori dividit té les seves característiques pròpies malgrat compartir el mateix origen històric. Més de la meitat de la població que viu en el territori sota control de l'Índia és musulmana i parla caixmiri: són els pròpiament anomenats caixmiris des d'un punt de vista etnolingüístic. És important remarcar el paper de la llengua caixmiri en la definició del col·lectiu, perquè hi ha persones que viuen en el territori, que són musulmanes, però que no formen part del poble caixmiri en termes etnolingüístics, com ara els ladakhis musulmans. De la mateixa manera, gairebé tota la població del Caixmir que viu sota control del Pakistan és musulmana i s'identifica amb la identitat pakistanesa com a ciutadans d'aquest país. En darrer lloc, el territori caixmiri sota control de la Xina és força despoblat. El territori del Caixmir mostra la mateixa diversitat en termes lingüístics. La Vall del Caixmir és la part del territori on la llengua caixmiri és més estesa, però aquesta llengua no és oficial en cap d'aquests tres països que controlen l'antic territori caixmiri.

Les persones de nacionalitat pakistanesa que viuen a Catalunya i que s'autoidentifiquen com a caixmiris defineixen els seus orígens d'acord amb aquesta divisió territorial: una part reivindica els seus orígens familiars a l'Índia al llarg del darrer segle i mig, mentre que l'altra manifesta ser descendent de famílies originàries de la part controlada pel Pakistan. Aquesta divisió del territori caixmiri de caràcter històric també es reflecteix en les narratives identitàries en origen, perquè cada grup té una experiència diferent respecte de l'ocupació. Mentre que els que viuen al Pakistan es perceben com

a pakistanesos, s'hi autodefinixen i tenen espais de poder en el país; la població etnolingüísticament caixmiri que viu sota control de l'Índia afronta una política de negació i d'assimilació identitària.

S'estima que les persones que directament o indirectament s'identifiquen amb algun dels pobles del Caixmir són un dels col·lectius més nombrosos a Catalunya d'acord amb les dades estimades. Les raons de la diversitat en quan a la identitat ètnica dels membres d'aquest col·lectiu i la seva dimensió quantitativa són diverses. D'una banda, cal subratllar que en la nostra recerca només hem detectat caixmiris de nacionalitat pakistanesa, i no índia. Les persones que s'autoidentifiquen com a caixmiris poden referir-se a l'origen dels seus avantpassats dels territoris del Principat de Jammu i Caixmir, un dels regnes que va existir al subcontinent indi durant la colonització britànica entre el 1846 i 1947. D'altra banda, els ciutadans pakistanesos procedents de l'Azad Kashmir –zona que actualment està sota l'administració pakistanesa– que viuen a Catalunya també es reconeixen a si mateixos com a caixmiris. En darrer lloc, hi ha els caixmiris que viuen actualment a la Vall del Caixmir sota ocupació de l'Índia i, d'aquesta part dels pobles caixmiris, no n'hem trobat cap testimoni durant el transcurs d'aquest projecte de recerca, ni tampoc n'hem pogut comprovar la presència a Catalunya. També cal tenir present que no hi ha prou recerca disponible sobre les característiques etnolingüístiques d'aquestes persones que a Catalunya s'autoidentifiquen com a caixmiris; ni de la comprensió del "què" significa ser caixmiri, que pot variar molt d'una persona a una altra, fins i tot en termes d'adscripció nacional o de trets culturals bàsics.

En termes de la pràctica religiosa, el col·lectiu de Catalunya que s'autoidentifica com a caixmiri es vehicula amb l'Islam súfi. Segons les persones entrevistades, l'Islam que es practica al Caixmir és obert, tolerant i de caràcter més identitària. La realitat associativa caixmiri a Catalunya no té un caràcter permanent ni mostra dinàmiques associatives assimilables a les pràctiques associatives que registre el cens d'entitats de la Generalitat de Catalunya. La pràctica associativa del col·lectiu té unes dinàmiques pròpies de relació que no passen per formes d'organització a través d'entitats constituïdes.

Fulbes

També comunament anomenats fulanis, poble dispers de l'Àfrica oriental, occidental i central. Utilitzem el nom de fulbes perquè és el terme d'autoreferència. El fula n'és la llengua pròpia i l'element més important identificador que vehicula els seus membres. El fula és una de les llengües de l'anomenat grup nigercongolès. Es parla al Senegal, Gàmbia, Guinea Bissau, Guinea-Conakry, Costa d'Ivori, Ghana, Togo, Benín, Libèria, Sierra Leone, Nigèria, Camerun i Sudan. Això fa que els dialectes de la llengua fula presentin moltes variants però hi ha comprensió sociolingüística entre tots ells per la unitat estructural que manté. Així mateix, la religió musulmana té un paper important en la influència de les seves pràctiques socioculturals tradicionals. El reportatge del CIEMEN recullen diverses aproximacions a la definició cultural dels fulbe com una ma-

nera de ser en termes de socialització i codi de conducta, d'habitar i d'organitzar-se –es fa referència al terme *pulaagu* com a codi explicatiu d'aquesta idea basat en determinades pautes de comportament i valor moral, ús de la llengua, valoració cultural, codis de vestimenta– que es transmeten de forma oral. Tradicionalment les societats fulbes s'autorepresentaven comunitàriament a través d'unes pràctiques d'organització social estratificades i jeràrquiques, de caràcter endogàmic, però actualment aquest és un element canviant. Ens trobem, per tant, amb un col·lectiu minoritzat que es construeix en termes identitaris primordialment lingüístics, però no en canvi, en termes d'identificació territorial a causa de la gran dispersió geogràfica dels seus parlants. No hem localitzat organització associativa específica del col·lectiu a Catalunya, malgrat que és un col·lectiu significativament present a Catalunya des de principis del 2000. L'organització associativa del col·lectiu a Catalunya es dona dins les pròpies entitats senegaleses, gambianes, guineanes, etc. i treballen principalment per compartir tradicions, festes populars i també per facilitar la integració sociolingüística dels membres del col·lectiu. N'és una prova el fet que s'impulsen materials lingüístics específics català-fula des d'aquests anys (Orozco i Roca, 2002).

Soninkes

Poble de l'Àfrica occidental. Com en el cas dels fulbes la llengua és l'element de major cohesió identificadora. El soninke és una de les llengües mandé, que també pertanyen a les llengües de l'anomenat grup nigercongolès del grup nord-occidental. Es parla a Mali, Senegal, Mauritània i Gàmbia principalment. El poble soninke s'organitza tradicionalment i comunitàriament a través de pràctiques d'organització social estratificades primordialment en castes. Així mateix, la religió musulmana té un paper important en la influència de les seves pràctiques socioculturals tradicionals. És un dels col·lectius de major tradició migratòria a Europa, i en el cas català, es comencen a fer presents al territori des de la segona meitat dels anys vuitanta, arribada que s'intensifica amb els processos de reagrupació familiar. D'acord amb les aproximacions del CIEMEN al col·lectiu¹⁶, així com els pocs estudis específics que en parlen, veiem que la primera migració és primordialment masculina i que s'havia establert una certa tendència a establir una pauta cíclica de relleu migratori entre pares i fills que a dia d'avui probablement sigui ja clarament canviant a resultes de l'assentament lingüístic, educatiu i personal i la mateixa política migratòria. Així mateix, s'apunta que l'estigmatització de les llengües "minoritàries" africanes incideix en les actituds i els comportaments lingüístics del col·lectiu a Catalunya, que cada cop perd més la llengua soninke com a llengua de relació intrafamiliar. En el marc de les pràctiques organitzatives dels soninkes com a col·lectiu a Catalunya, es donen experiències de (re)producció del model tradicional, com per exemple, la reunió dels representants familiars masculins per la presa de decisions col·lectives relatives a resolució de conflictes, suport mutu, organització sociocultural i religiosa, enviaments al país d'origen, salut i cura, etc. L'or-

¹⁶ Vegeu també <https://www.nationalia.cat/dossier/11060/dues-generacions-de-soninkes-a-catalunya>

ganització associativa del col·lectiu a Catalunya s'agrupa en algunes entitats locals com Sumpu Do Khati o Leminú Marandé, però probablement trobem referències soninkes a l'Associació Club d'Amics de Mauritània, l'Associació Catalana de Residents Senegalesos, la Casa de Mali o la Gambia Asociación de Barcelona. Cal destacar que tot i així, Leminú Marandé, entitat de Santa Perpètua de Mogoda, és una associació formada només per dones. Encapçalen l'entitat i tenen per objectiu l'aprenentatge de l'idioma soninke pels fills i filles.

Armenis

El grup minoritzat en origen més identificable en termes estadístics perquè compta amb un Estat independent, malgrat que les persones amb bagatge cultural o antecedents armenis desplaçats no quedarien representats de la mateixa manera perquè Armènia ocupa una desena part de les terres històriques del poble armeni que ha viscut ofegat històricament entre un procés de turquització i russificació continuat. La més gran expressió d'aquesta pressió fou el genocidi armeni de 1915 que va produir una gran diàspora internacional. El conflicte del Karabakh, a la caiguda de l'URSS, va provocar nous desplaçaments d'armenis, fins al punt que actualment viuen sobre uns tres milions de persones viuen a Armènia, enfront una diàspora armènia que varia entre 4 i 5,5 milions (Sheffer, 2003:104; Baser i Swain, 2008:52).

A Catalunya hi ha 4.526 armenis segons dades de l'IDESCAT a 1 de gener de 2018. Una migració que arriba a partir dels anys 90, i tot i que és un col·lectiu numèricament petit i primordialment present al Barcelonès, manté una significativa activitat cultural i comunitària. En termes d'identitat col·lectiva hi ha una reivindicació primordialment cultural i política. Especialment vinculada a la trajectòria històrica repressiva viscuda i, per tant, expressada com un acte de compromís històric amb el passat i el poble armeni (Panossian, 2002). També en termes lingüístics i religiosos, perquè la diferenciació religiosa del poble armeni a la zona preminentment musulmana és un element significatiu. Aquest element és important de tenir present perquè l'Església Apostòlica Armènia té un fort paper en la reproducció cultural (Agadjanian, 2014) i, per tant, també en els codis de socialització, moralitat i organització social tradicional. I no es pot obviar la influència soviètica en termes d'estructura social. Tanmateix però, la diàspora inevitablement va transformant les narratives tradicionals armènies, per exemple, en termes de gènere. A Catalunya l'Associació Cultural Armènia de Barcelona, coneguda com la Casa Armènia, té oberta a Barcelona una escola on, a banda de desenvolupar-hi activitats culturals i sociocomunitàries, s'hi ensenya llengua armènia i història armènia. A Santa Coloma de Gramenet hi ha també l'Associació d'Armènia a Catalunya Ararat que desenvolupa activitats del mateix tipus. Totes dues entitats, i un parell més, treballen de manera absolutament autònoma en termes de recursos i gestió. En termes de reconeixement dels drets col·lectius a Catalunya, el cas armeni és dels pocs que ha estat reconegut en alguna de les seves expressions. L'any 2010 el Parlament de Catalunya reconeix en la resolució 626/VIII

que els fets patits per la població armènia entre els anys 1915 i 1921 tenen la consideració d'un veritable genocidi, d'acord amb la Convenció de les Nacions Unides per a la prevenció i el càstig del crim de genocidi, adoptada el desembre del 1948, reconeixement que no s'ha donat al congrés espanyol. En la mateixa resolució el Parlament de Catalunya va donar suport al poble armeni "en els seus esforços per a consolidar el procés democràtic, col·laborant amb les associacions establertes a Catalunya amb aquest objectiu".

Quítxues

Els quítxues constitueixen un poble autòcton de la regió andina caracteritzat, entre d'altres, per l'ús de les llengües quítxues presents al Perú, Bolívia, Equador, Colòmbia i l'Argentina, amb una important variació dialectal entre si. La identitat quítxua està lligada als elements lingüístics, culturals i de transmissió oral tradicional del poble quítxua malgrat que és una identitat fortament racialitzada en els països d'origen –i de destí– i, històricament i políticament, desvaloritzada i estigmatitzada. La pressió aculturalitzadora, religiosa i la tendència folkloritzant han tingut efectes importants en l'autopercepció col·lectiva. A efectes d'això, els quítxues sovint amaguen que són parlants de quítxua pel poc prestigi social que té la llengua en front del castellà. Les polítiques racistes en els països d'origen, ja des de l'època colonial, han atacat de manera sistemàtica els drets col·lectius dels quítxues, tant en el que refereix a l'exploatació dels recursos naturals i territorials, com a efectes de la violència dels conflictes polítics dels països referenciats, o com en els coneguts programes d'esterilització de les comunitats indígenes rurals del govern del president peruà Alberto Fujimori als anys noranta del segle xx.

A Catalunya no tenim dades específiques que ens permetin saber el nombre de quítxues que viuen a Catalunya¹⁷, perquè l'ús lingüístic del quítxua, que podria aproximar-nos més a aquesta dada, és una estimació que no permet contrarestar el possible efecte d'ocultació entre els seus parlants, ni d'aquells que han perdut l'ús de la llengua però mantenen el seu bagatge cultural o familiar. Tanmateix el CIEMEN ha recollit la dada d'entre 2.000 i 3.000 persones a través de les estimacions del col·lectiu. En en el marc del Pla d'Impuls a les Terceres llengües del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya, el quítxua és una de les llengües que s'han fomentat com a activitat extraescolar adreçada a tot l'alumnat.

Dioles

Poble de l'Àfrica occidental. Presents sobretot a la regió de la Casamance (Senegal), Gàmbia i en menor terme a Guinea Bissau. La identitat diola s'expressa en termes territorials –amb un moviment secessionista destacable i el conflicte armat derivat que pugna també per l'exploatació dels recursos de la zona per part del govern– culturals,

¹⁷ Vegeu però: <https://www.nationalia.cat/dossier/11037/quitxues-el-moviment-perpetu>

idiomàtiques i religioses. En aquest darrer sentit mentre Senegal és majoritàriament musulmà, els dioles de la Casamance mantenen la religió animista i el cristianisme, a diferència dels dioles gambians, que són preeminentment musulmans. El poble diola s'organitza comunitàriament a través clans de forta tradició oral, i com passa en el conjunt de les representacions identitàries dels grups africans, la dimensió comunitària i de veïnatge és especialment rellevant en termes d'autorepresentació¹⁸. En les aproximacions que ha fet el CIEMEN al col·lectiu, es parla del caràcter segmentat i horitzontal de la societat diola –no jeràrquica– en termes de les seves formes d'organització territorial i local, així com també en relació a les variacions lingüístiques associades.

A Catalunya la immigració diola ha estat principalment masculina, i des de la primera dècada del 2000, a través de processos de reagrupació familiar. Sabem que la immigració senegalesa és una de les migracions internacionals de trajectòria més llarga a Catalunya, i de forma més precisa, Papa Sow (2004) assenyala que els mandings i dioles catalans vénen primordialment de les regions de Ziguinchor (departament de Bignona) de Tambacounda (Kédougou) i de Kolda (departament de Sédhiou). L'organització associativa del col·lectiu a Catalunya s'agrupa en diverses entitats locals, com l'entitat Catalunya-Casamance, però la més referenciada és Oudiodial que, entre d'altres, trobem dins la CASC, la Federació d'associacions senegaleses de Catalunya.

Sindhis

El sindhi és un poble originari de la regió del Sind que des de 1947, amb la independència de l'Índia, passa a formar part del Pakistan. El conflicte territorial i religiós derivat genera una forta migració a l'Índia i, d'aquí, una diàspora internacional que és la que du els primers sindhis a Catalunya a partir dels anys seixanta del segle xx. En termes religiosos els sindhis professen la religió musulmana i la hinduista. Aquest darrer cas és el majoritari del sindhis catalans. La influència de la tradició religiosa de l'Índia és clara també en termes de festes i celebracions. Del poble sindhi se'n destaca la seva històrica trajectòria comercial transnacional i la divisió social per castes, divisió que en context diaspòric sembla perdre valor identitari. De mentre, per contra, la identitat territorial perd importància –que no referencialitat històrica i cultural– i acadèmicament es parla d'una identitat basada en unes pràctiques de matrimoni i parentiu que assegurin la cohesió i referencialitat col·lectiva, però també la consolidació d'una identitat cosmopolita sobre la qual es construeix una xarxa transnacional comercial basada en unes relacions personals fortes i ben cohesionades tal i com s'apunta al reportatge del CIEMEN en base la recerca sobre migracions i transnacionalisme de Mark Anthony Falzon (2007). Aquesta rellevància en l'espai comercial s'apunta com a element explicatiu del posicionament socioeconòmic preeminent del col·lectiu. Tanmateix les generacions actuals, filles dels processos migratoris de pares i avis, cada cop

¹⁸ Vegeu una interessant aproximació a aquesta qüestió i els processos de transformació d'aquestes relacions tant en els contextos originaris a Casamance com a Catalunya dels dioles a (Heil, 2014).

diversifiquen més la seva orientació i formació professional cap a nous camps, qüestió que també s'afirma en termes de gènere. El sindhi és la llengua de referència de la qual se'n manté l'ensenyament en l'àmbit privat. L'organització associativa del col·lectiu a Catalunya s'agrupa primordialment a través de l'Associació Índia de Barcelona.

Kurds

Geogràficament el Kurdistan avui es divideix entre Síria, Iraq, Turquia i l'Iran. I aquest fet fa que la realitat del poble kurd vingui marcada pels factors sociopolítics d'aquesta divisió territorial. Amb tot, l'experiència històrica i present del poble kurd és una experiència marcada per la manca de reconeixement cultural, social i polític, i significativament devastadora per les polítiques històriques de persecució i genocidi cultural; la intervenció militar i les limitacions i prohibicions d'autonomia política, econòmica, educativa, lingüística o social; i els efectes dels diversos conflictes bèl·lics a la zona que s'han donat entre l'ofegament de Turquia i l'Iran i el control polític, territorial i militar, i els règims baasistes a l'Iraq i Síria. Els dos estats amb major població kurda són Turquia i l'Iran on no existeix cap sistema d'autogovern. En el cas d'Iraq, la Regió del Kurdistan és la única clarament reconeguda i institucionalitzada, i les regions d'Efrin, Kobanê i Cizîrê de l'Administració Autònoma del Nord i Est de Síria unilateralment establertes pel moviment kurd i no reconegudes pel govern de Síria i plenament inserides en el conflicte de la guerra de Síria encara vigent¹⁹. La llengua kurda és la llengua de referència i compta amb diverses variants territorials –però els sistemes educatius en origen no afavoreixen el seu coneixement oficial–. A causa de l'experiència sociopolítica referenciada, el poble kurd és un dels pobles diaspòrics més reconeguts per motius polítics a diversos països d'Europa i el Canadà. La identitat kurda és una identitat eminentment territorial i política. Els elements culturals són rellevants però s'expressa clarament amb la voluntat de consecució de la unitat territorial del Kurdistan. La religió no defineix la identitat kurda a causa de les diferents tradicions religioses de cada regió (alevis, iazidites, musulmans, etc.) però que en el seu context individual evidentment sí són rellevants en termes d'organització social.

A Catalunya no tenim dades reals que ens permetin conèixer el nombre de població kurda o amb bagatge familiar kurd existent, tot i que les estimacions indiquen que en són un petit nombre. D'una banda perquè percentualment en els països d'origen són un col·lectiu minoritari i, d'altra, a causa d'una certa ocultació identificativa del col·lectiu per motius polítics i la dispersió territorial entre els seus orígens formalment reconeguts (iraquià, sirià, turc, iranià i també armeni). Tampoc hi ha entitats kurdes organitzades a Catalunya, tot i que hi ha algunes xarxes informals de relació i, això sí, diverses plataformes de suport al moviment polític kurd des de Catalunya.

¹⁹ El CIEMEN ha treballat àmpliament en la difusió i coneixement del Kurdistan i n'ha desenvolupat una literatura d'interès per ampliar aquesta informació. D'interès és un dels seus darrers informes Öztürk (2018).

Palestins

Palestina, la regió històrica del Pròxim Orient, pateix un dels conflictes territorials i polítics històrics més profunds des que, el 1947, l'ONU va proposar dividir-la en dos estats, el jueu i l'àrab. Amb l'autoproclamació al 1948 d'Israel com a estat independent comencen els conflictes bèl·lics araboisraelians i les consegüents ocupacions territorials a Cisjordània, Gaza, la península del Sinaí –de la que es retira entre 1979 i 1982– i els Alts del Golan i Jerusalem Est. Fruit dels Acords d'Oslo de 1994 l'Autoritat Nacional Palestina governa parts de Cisjordània i la Franja de Gaza, que continuen però en permanent conflicte amb Israel, en mig d'un fort control territorial i de recursos com a polítiques sistemàtiques d'apartheid i bloqueig d'abastiments. Malgrat que la llei internacional prohibeix la colonització dels territoris ocupats, l'incompliment de les resolucions de Nacions Unides és conegut amb la proliferació dels assentaments jueus i l'assetjament continuat a la població àrab. Des de 1948, amb l'èxode de refugiats i massacre de palestins ens els diversos i inacabables conflictes que arrelen en la memòria històrica del poble palestí. En termes identitaris, el poble palestí s'ha tendit ha representar en termes religiosos, lingüístics i culturals clarament diferenciats. Però sembla evident que allò fonamental és la dimensió política i el pes del conflicte en la representació col·lectiva: l'enorme pes històric, comunitari i territorial de la identitat palestina (Khalidi, 2010). La diàspora palestina és eminentment significativa com a resultat de l'ofegament polític, econòmic i social dels drets fonamentals.

A Catalunya els primers palestins van arribar a la dècada dels setanta. De les estimacions de població que consideràvem abans, el poble palestí és el col·lectiu minoritzat més petit referenciat, però representatiu en termes simbòlics i arrelat ja generacionalment a Catalunya²⁰. Organitzativament, a banda d'algunes entitats locals, la Comunitat Palestina de Catalunya és l'entitat de major trajectòria del col·lectiu. Així mateix, existeixen diverses plataformes de suport al moviment polític palestí des de Catalunya.

6. ANÀLISI DELS DISCURSOS DE LES INSTITUCIONS PÚBLIQUES

6.1. Presència de la noció de drets col·lectius en els marcs d'actuació institucionals

No podem establir una proposta d'aproximació de la situació dels drets col·lectius dels grups minoritzats en origen sense reconèixer quina és la concepció que tenen els agents institucionals sobre la idea mateixa de drets col·lectius. De la mateixa manera, resulta imprescindible veure si aquesta qüestió forma part de la seva perspectiva i marc d'actuació. En aquest sentit, una de les principals qüestions rellevants detectades és la inexistència concreta d'unes polítiques públiques de reconeixement dels drets en termes col·lectius, és a dir, en tant que grups. Hi ha dos elements explicatius

²⁰ Vegeu la sèrie de reportatges del CIEMEN, amb algunes aproximacions a les històries de vida d'alguns palestins a Catalunya: <https://www.nationalia.cat/dossier/11146/una-lluita-que-no-decau-la-comunitat-palestina-de-catalunya-no-obliada-de-les-seves-arrels>

d'aquest fet. Com ja hem vist, en la tradició política de gestió de la diversitat a Catalunya ha prevalgut una mirada interculturalista més que multiculturalista. En segon lloc, la filosofia pública de drets s'ha desenvolupat sempre des d'una clara perspectiva liberal. En conseqüència, i lligat a aquest fet, les polítiques públiques s'han desenvolupat en termes de reconeixement dels drets individuals com a forma de distingir els drets de dimensió col·lectiva, com són els drets lingüístics i religiosos principalment. L'única excepció, en aquest sentit, ha estat la defensa dels drets col·lectius polítics en termes d'autoreconeixement nacional en la relació Catalunya-Espanya.

El principal marc polític per al desenvolupament de polítiques interculturals dels darrers anys ha estat el Pacte Nacional per la Immigració (2008) en ple context de crisi econòmica. El secretari d'Igualtat, Migracions i Ciutadania Oriol Amorós apunta en aquest sentit:

Quan fem el Pacte Nacional per la Immigració l'objectiu era dir als catalans que la immigració que ha vingut, es queda (...), que aquest és un canvi estructural i es queda. Per mi això és el més important, perquè llavors la immigració [internacional] era molt recent (...) el PNI era un exercici de realisme per dir que aquest país havia canviat. I per tant havíem de fer tres coses: gestionar l'arribada, que era un desastre, i fer que la legalitat i la realitat s'assemblessin una mica i, si no, veure quines mesures pal·liatives fèiem (empadronament per tothom, procediments d'arrelament, servei de formació d'arrelament posterior); adaptació dels serveis públics a la nova realitat demogràfica (més escoles però amb pla d'entorn, aula d'acollida), més CAPs però adaptats, adaptacions per tots els serveis públics, un cas paradigmàtic el consorci de normalització lingüística (...) que va canviar d'usuaris, de gent que no té papers i vol tenir papers (...); i la convivència, com ho farem. Allà vam fer interculturalisme, però no explícit: el vam fer implícit. Vam importar un concepte canadenc i quebequès que és el de cultura pública comuna perquè era una primera fase (...) un discurs que tenia la voluntat de ser comprensible per tothom però era un discurs que era clarament interculturalista també, que deia tenim una Europa que ha tingut tot un seguit de països que han posat tot el pes en la homogeneïtzació la cohesió, en l'"hem de ser tots iguals", en el confondre igualtat i uniformitat, França com a paradigma, les polítiques d'assimilació; i tenim països que han posat tot el pes en la diversitat i s'han oblidat de la igualtat, l'Holanda dels noranta o el Regne Unit. Catalunya diu: "No, escolti, hi ha coses que tots hem de compartir i hi ha coses que si som diferents no passa res", i per això tenim el concepte de cultura pública comuna que ens serveix per fer una proposta raonable. Preocupacions de la societat d'acollida: què li passarà a la nostra llengua? Bé, doncs la nostra llengua forma part de la cultura pública comuna, tots els que parlem 300 llengües més hem de saber el català, i el castellà, per convidaure junts. Preocupacions de la societat d'acollida: però hi ha persones que venen d'uns països amb unes pràctiques culturals contràries a la igualtat. Bé, doncs la igualtat forma part de la cultura pública comuna i és irrenunciable, la igualtat entre homes i dones, la llibertat d'orientació religiosa, sexual, hi estigui en contra un cardenal de vuit cognoms catalans, o un imam que va arribar ahir. Tot això és la cultura pública comuna: respectat això, valorem la diversitat (...)

És en aquest marc que ens situem per comprendre l'enfocament polític de gestió de la diversitat. En termes actuals, des de la secretaria d'Igualtat, Migracions i Ciutadania s'anota la no existència d'una política d'intervenció en termes de drets col·lectius, però sí en termes d'actuacions concretes que s'han desenvolupat en diferents moments, com ara la Casa de les Llengües (2006-2010), que 'avui ja no existeix però que neix amb l'objectiu de promoure el reconeixement de la diversitat lingüística de Catalunya, i fer efectiu, també, el reconeixement de les identitats associades. Amorós

diu: "Sobretot [tenim] la mirada posada en aspectes de caràcter social (...) Després hi ha les relacions institucionals que tenim i demanem també als ajuntaments que facin un reconeixement i participin i donin espai. (...) No tenim una política definida, mirem de tenir sensibilitat amb totes les coses que fem".

Pel que fa a les intervencions més específiques en termes de reconeixement cultural, lingüístic i religiós –com a aspectes rellevants de diversitat a Catalunya– ja hem dit que són els espais en què es produeix un encreuament més clar entre drets col·lectius i drets individuals. En termes lingüístics, tot i l'existència de la Direcció General de Política lingüística –vinculada al Departament de Cultura– en aquest dossier ens hem concentrat en el paper del Servei de Suports i Recursos Lingüístics del Departament d'Educació de la Generalitat que tracta de manera concreta la diversitat lingüística als centres educatius. Com en el nostre cas, la dada oficial que tenen al Servei és la nacionalitat dels alumnes. Com ja hem dit a les escoles catalanes es recullen 162 nacionalitats, però en canvi, sí tenen més informació relativa a diversitat lingüística que ens és útil en termes de reconeixement dels grups minoritzats a Catalunya. Les dades de diversitat lingüística però tenen també un valor estimatiu perquè es produeix un dels fenòmens ja descrits anteriorment, l'ocultació o biaix de dades en termes d'auto-descripció. Com assenyala Pere Mayans:

Quan nosaltres preguntem per les llengües, el biaix és important perquè la majoria de situacions de les llengües minoritzades, si entenem que hi ha una correlació entre llengües minoritzades i pobles minoritzats (que no sempre és així), és un percentatge prou alt. Clar, qui se sent quítxua per exemple? Si vas al Perú per exemple, és difícil de trobar gent que s'autoidentifiqui com a quítxua i no com a peruà. Perquè no només hi ha una sensació d'inferioritat sinó que hi ha un problema de racisme. Un bon indicador seria per exemple saber qui ha conservat la llengua quítxua almenys fins a la generació anterior, perquè en els últims anys aquest procés de desaparició de les llengües ameríndies s'ha accelerat molt. Ens trobem que hi ha moltes llengües que queden amagades (...) els immigrants quan arriben a Catalunya porten cap aquí tots els prejudicis lingüístics [d'origen] (...) les minoritzacions en origen arrossegueu els mateixos prejudicis [es refereix al fet de que quan se'ls pregunta per la seva llengua, responen sovint per la llengua de l'Estat de referència]. Per exemple en el cas del Perú amb els processos migratoris de l'altiplà a la costa, de pares o avis, hi ha un procés d'abandonament de la llengua. Quan aquesta immigració arriba aquí, l'aprenentatge del quítxua no entra dins dels plans d'allò que té a veure amb la idea del seu propi desenvolupament personal. Si no és el cas de l'amazic o dels sikhs [amb el panjabi] que potser s'han treballat més, en general no és així. Com expliques a una persona, de qui els seus pares o avis han abandonat una llengua ameríndia per l'espanyol, i arriba aquí i li diuen que el seu fill ha de fer l'ensenyament en català (...) una llengua que, a més, costa que els hi parlin perquè els mateixos catalanoparlants fan canvi d'idioma amb ells?

En termes de diversitat religiosa, la Direcció General d'Afers Religiosos s'ocupa d'atendre les comunitats religioses i assessorar les administracions locals. No s'han fet accions específiques per atendre grups minoritzats en origen, no és una variable que es tingui en compte, però la seva funció és l'atenció de tots els grups religiosos. Anna Massallé de la DGAR ho explica:

Generalment el que es fa és donar molta informació sobre quin és el marc legal sobre drets de llibertat religiosa a l'Estat, com es gestiona la personalitat jurídica, inscripcions en els registres pertinents, obrir un centre de culte en condicions. Assessorament i acompanyament

bàsicament i en qüestions puntuals que poden sortir com les relatives a celebracions a l'àmbit públic, o l'àmbit hospitalari i educatiu per exemple, o cementiris, etc. De vegades també oferim mediació quan en algun lloc en concret s'està donant un conflicte o algun fet derivable, malentesos o desacords entre administració local i les comunitats.

Pel que fa a reconeixement cultural, qui pot prendre la mirada i el desenvolupament de polítiques i accions en aquest sentit, és el Departament de Cultura des de diversos dels seus àmbits: biblioteques, museus, commemoracions, patrimoni i associacionisme i cultura popular. En aquest sentit la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural té per objecte el foment i protecció de la cultura popular i tradicional i de l'associacionisme cultural i té una dimensió col·lectiva evident. Tanmateix, sembla ser que el principi d'interculturalitat no centra la línia de treball, ni de la direcció general, ni del Departament en termes globals. Es fa especialment evident, per exemple, si ens fixem en la composició del Consell de l'Associacionisme Cultural –màxim òrgan consultiu del Departament– i el perfil d'àmbits i entitats reconegudes que hi participen²¹. En relació amb la dimensió col·lectiva que ens interessa, cal assenyalar que el Departament de Cultura –com també passa si ens fixem en l'informe de drets culturals de la diagnosi del Pla de Drets Humans– deixa entreveure una certa mirada i línia d'acció primordialment instrumental del que s'entén per cultura en termes de producció (visual, escènica, creativa, etc.) i en la promoció de plans d'accés a la cultura –com el Pla d'Equipaments Culturals o el Pla Integral de les arts escèniques i musicals– més que no pas de formulació de línies de treball sobre desenvolupament de drets culturals, la dimensió col·lectiva intercultural, o la discussió sobre els processos de construcció de significats col·lectius, etc. De fet, els drets culturals no s'han desplegat com a estratègia més enllà de les accions de foment d'accés a la cultura²². Nicolás Barbieri a l'informe *Estat de la cultura i les arts* de 2015 del CONCA apunta que, tot i algunes iniciatives, la presència dels drets culturals tant en la legislació com en les polítiques culturals a Catalunya és limitada (Barbieri, 2015: 20) perquè primordialment les polítiques públiques s'han concentrat en la promoció de la cultura com a objectes, productes i serveis. Barbieri planteja:

Aleshores, com es pot afrontar el repte de desenvolupar polítiques culturals basades en una concepció integral dels drets culturals? Quina és la relació entre aquest repte i el d'impulsar polítiques del que és cultural? Entendre la cultura com a adjectiu és entendre que allò cultural és el que ens permet ser agents, protagonistes de les nostres pràctiques socials. Aquesta és una mirada política de la cultura (...) Desenvolupar polítiques culturals basades en una concepció integral dels drets culturals implica anar més enllà del dret a accedir a béns i serveis. Així mateix, caldria tenir molt especialment en compte el dret a accedir a comunitats, a poder formar-ne part i també a poder sortir-ne quan ho considerem oportú. I finalment, més enllà del dret a la participació en activitats culturals, també caldria desenvolupar mesures específiques per assegurar el dret a participar de la construcció de les regles, les normes que fan sostenibles

²¹ Vegeu: http://sac.gencat.cat/sacgencat/AppJava/organisme_fitxa.jsp?codi=2733

²² Nicolás Barbieri anota que les administracions públiques sovint assumeixen en una mateixa política arguments utilitaristes, comunitaristes, moralistes i liberals. Encara que en context de globalització s'espera que la identitat col·lectiva es fonamenti en la ciutadania (i en la participació política) i a la vegada en la sobirania individual (Miller i Yudice, 2004 citat a Barbieri, 2009: 122).

els béns comuns culturals (Barbieri, 2015: 21- 22).

En les entrevistes desenvolupades, i en relació amb una reflexió sobre el que hem d'entendre per cultura i per drets culturals, Oriol Cendra des de la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural comenta:

Vivim en una societat de producció d'objectes i de consum i hi ha elements que en queden al marge. Cultura és un procés de construir i relacionar-te amb un grup, un procés individual i col·lectiu de crear una identificació i uns referents compartits. Un espai simbòlic. Quan parlem de drets culturals això inclouria el dret a participar de tots els àmbits de decisió de la vida pública cultural (altra cosa és com s'articulen drets individuals i col·lectius); el dret individual-col·lectiu a exercir a la teva imatge (la teva representació i el seu reconeixement, i que aquesta no sigui utilitzada o apropiada). Això també valdria en relació a manifestacions materials, a una propietat intel·lectual comuna i no mercantilitzable; i el dret a dissentir i no formar part d'una comunitat definida. Hi ha qüestions com les de la llengua materna, que són interessants de tractar, una forma de transmissió en segones i terceres generacions. A més estem en una societat de drets individuals que encara és més complex. La pregunta llavors és, hi ha uns drets culturals més enllà dels drets humans bàsics? Cal fer un pas més o no i perquè? Potser [en termes de drets culturals] és més interessant concentrar-nos en les polítiques de participació i reconeixement que en les polítiques d'accés a la cultura: com aconseguir fer cultura.

Pel que fa al Síndic de Greuges de Catalunya i, específicament, a l'estructura per al desenvolupament del Pla de Drets Humans, com a estructura no s'ha fet una aproximació als drets col·lectius tampoc. S'ha tractat la situació d'alguns col·lectius específics: dones, LGTBI, gent gran i infància. Però sense cap perspectiva de grups minoritzats en termes nacionals o en origen. En termes de drets col·lectius, esmenten que potser l'única excepció amb què s'ha treballat és el dret d'autogovern de Catalunya. Sobre la mirada dels drets col·lectius Jaume Saura apunta:

Ningú ho havia fet, fins i tot ni el poble gitano, que hauria pogut demanar alguna mena d'acció més concreta com a col·lectiu discriminat en relació amb els indicadors de precarietat laboral, abandonament escolar, etc., però no s'ha optat per aquesta perspectiva. Clar, quan diem drets laborals pensem en drets laborals per a tothom, però no per a cap dels col·lectius específics [que esmentem nosaltres] i menys els que no tenim identificats. A més des del Síndic no podem preguntar aquesta mena de coses. De fet ara que tenim un mandat de la llei d'igualtat de gènere i LGTBI hem introduït la identificació de gènere no binari, però no preguntem l'orientació sexual de ningú. Si et ve una queixa per orientació sexual, evidentment la registres i és per aquest motiu; ara, si a una persona gai o lesbiana la desnonen del seu pis, a banda de la dada de ser desnonada, la dada d'orientació sexual no la tenim. I el mateix passa amb altres col·lectius. Pots identificar que una persona és musulmana com a molt per l'aspecte, però segurament direm àrabs i seran amazics, no tenim la finesa de la dada. Amb l'entrevista però, si hi ha una dada que apareix en aquest sentit, s'anota en un camp que després es pot buidar. Però surt d'aquí, no d'una pregunta directa. Per fer actuacions de conjunt, només si les entitats ens venen a veure i expressen determinada problemàtica (...) aquí podem incidir, però ens han de venir a buscar perquè nosaltres no sabríem ni on anar a buscar-los.

En aquest sentit, el Pla de Drets Humans es desenvolupa també en termes de drets individuals, on els drets d'exercici col·lectiu i d'exercici com a grup es tracten a través seu: "En l'espai religiós per exemple, en el cas d'una religió minoritària que té problemes per accedir a un lloc de culte (...) l'administració ha de donar resposta. El mateix en matèria cultural o lingüística si s'escau dins el marc estatutari".

SOS Racisme –una mirada que aporta un coneixement intermedi entre institucions i col·lectius– com a entitat que específicament treballa en la defensa dels drets i la denúncia del racisme en totes les seves formes de manifestació plantegen alguns elements d'interès per a nosaltres en relació amb la seva pròpia experiència: el fet que no tots els motius de consulta o denúncia que reben, diuen, s'acaben vehiculant a un dret –tot i que sempre al final hi ha un dret vulnerat. En aquest sentit es parla, a més a més, d'accés als drets però també de gaudi d'aquests. Per SOS Racisme allò més proper a la nostra conceptualització sobre els drets col·lectius són aquells que anomenen drets positius o drets de participació. En qualsevol cas, el pes de la interseccionalitat en aquests àmbits és un element central en les discussions actuals de molts dels agents sociopolítics catalans. En termes concrets a la mirada dels drets col·lectius proposada, Alba Cuevas apunta:

No recollim dades de col·lectius concrets perquè no ho veiem clar, sí que és cert que fem allò que en diem "palets", per exemple en els casos que tenen a veure amb persones musulmanes o etiquetades com a tal, sí que en prenem nota perquè veiem que la discriminació és molt evident per la visibilitat, per exemple, de dones amb vel. O en població gitana, el col·lectiu més clar de perfilació ètnica per part de la policia. Tenim alguns inputs els quals estan rebent un tipus de discriminació més concreta, o més discriminacions que altres. Però no en tenim dades. Els casos, quan arriben, en general es donen de manera molt individualitzada, que després pots vehicular a d'altres contextos, però que en general es tracten en els efectes sobre aquella persona. Nosaltres com a entitat i el servei d'atenció intentem donar resposta a persones concretes i vulneracions, i després com a SOS ens posem en aspectes més col·lectius. Però aspectes de minorització tal i com els plantegeu no els tractem.

En darrer lloc, cal esmentar l'existència de l'Intergrup pels Drets Col·lectius dels Pobles (IDCP) del Parlament de Catalunya. Els intergrups són reunions oficials del Parlament compostes per una representació de tots els grups parlamentaris però de valor no legislatiu: no poden promoure iniciatives ni tramitacions parlamentàries. També hi ha convidats especialistes en el tema. En aquest grup hi ha convidat el CIEMEN i l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament. Els intergrups parlamentaris tenen, segons la seva definició institucional, les funcions de promoure estudis i moviments de recerca i renovació ideològica i social; promoure la sensibilització social pel que fa a situacions de persones o grups que requereixen una protecció especial; promoure relacions de solidaritat i d'amistat amb altres pobles. Els intergrups parlamentaris són integrats per un membre de cada grup parlamentari i tenen un coordinador o coordinadora escollit pels membres. L'intergrup bàsicament recull propostes i iniciatives i les encamina cap a possibles iniciatives legislatives o pronunciaments de les comissions. Els intergrups existeixen des de l'inici de l'activitat parlamentària democràtica, però es creen en cada legislatura. En relació amb la qüestió que ens ocupa, n'hi ha que fa temps que funcionen, com l'Intergrup del Poble Gitano, l'Intergrup per Palestina o l'Intergrup per la Pau i la Llibertat al Sàhara. L'IDCP es crea a la legislatura XI (2015-2017). N'és coordinador Josep Maria Forné. L'objectiu de l'intergrup és el de tractar els drets dels pobles: tant aquells que són minoritzats en origen com d'altres que, per d'altres motius, tenen uns drets no reconeguts o vulnerats que s'haurien de tractar.

De més a més, en els objectius de l'intergrup, la relació amb d'altres agents i realitats internacionals es veu com a valor en termes de referència per a Catalunya, o com a forma de solidaritat i suport de Catalunya cap d'altres pobles. A la legislatura actual (XII) es torna a constituir l'intergrup. En qualsevol cas, fins ara però els temes de treball de l'intergrup no han fixat la mirada en els drets col·lectius a Catalunya, si no en temes i demandes d'altres pobles en l'àmbit internacional.

6.2. Actuacions dins l'àmbit del reconeixement dels drets col·lectius

Sobre les actuacions que es desenvolupen i es poden emmarcar en l'àmbit de reconeixement de drets col·lectius a Catalunya, hi trobem reconeixement de valor polític i institucional als drets col·lectius –i als conflictes polítics i internacionals relacionats– drets religiosos, drets lingüístics i drets culturals.

— Drets de reconeixement polític

L'existència dels diversos intergrups al Parlament de Catalunya ja esmentats –del poble gitano, de Palestina, del Sàhara i dels drets col·lectius dels pobles– és, com a tal, un exemple de la presència i reconeixement d'alguns casos que històricament han resultat especialment sensibles en la seva consideració. Els casos de Palestina i el Sàhara, per la seva singularitat sociopolítica i les posicions polítiques dialèctiques entorn a ambdós, són tractats de manera específica en un intergrup. En relació amb l'intergrup dels drets col·lectius dels pobles, en la seva sessió constitutiva es va acordar tractar els drets dels pobles i el dret a decidir el seu futur, entenent les tres generacions dels drets humans: individuals, socials i col·lectius. En l'intergrup s'han fet sessions específiques sobre diversos col·lectius, tinguin presència o no a Catalunya. Per exemple, sessions dedicades a tractar casos com el de les esterilitzacions de les dones índigenes al Perú, la situació dels amazics, el canvi de govern de Gàmbia, la situació del poble maputxe, la situació de la dona africana, la situació kurda o del Iemen. No hi ha seguiment dels casos que es treballa, però sí que s'intenta generar pronunciaments i reconeixements públics de les demandes que s'exposen.

En termes de reconeixement polític i institucional dels grups minoritzats el Parlament de Catalunya s'ha expressat en alguns casos. Ja hem esmentat que l'any 2001 s'aprova la Resolució 1045/VI del Parlament de Catalunya, sobre l'elaboració d'un Pla integral del poble gitano a Catalunya; i la Resolució 1046/VI del Parlament de Catalunya (2001), sobre el reconeixement de la identitat del poble gitano i del valor de la seva cultura. Actualment hi ha vigent el Pla integral del poble gitano 2017-2020 d'acord amb el mandat de la Resolució 1045/VI, del que en deriva el Consell Assessor del Poble Gitano com a òrgan de seguiment del Pla integral. D'altra banda, l'any 2002 el Parlament de Catalunya reconeix en la Resolució 1197/VI del Parlament de Catalunya el seu suport a la identitat, la llengua i la cultura del poble amazic. I per últim, l'any 2010 el Parlament de Catalunya reconeix en la resolució 626/VIII el genocidi armeni (1915-1921) i n'explicita el seu suport.

Pel que fa a les declaracions institucionals, podem esmentar en els darrers anys:

- + La Declaració institucional del Parlament de Catalunya amb motiu dels episodis de repressió al Sàhara Occidental en les manifestacions de la població del 30 de juny de 2005.
- + La Declaració del Parlament de Catalunya amb motiu de l'Any Internacional de Solidaritat amb el Poble Sahrauí del dia 29 de novembre de 2007.
- + La Declaració del Parlament de Catalunya de suport a la continuïtat de la Missió de les Nacions Unides per al Referèndum al Sàhara Occidental del 27 de juliol de 2016.
- + La Declaració del Parlament de Catalunya sobre el respecte del dret internacional i europeu al Sàhara Occidental del 5 d'abril de 2017 demanant que es respecti i compleixi la sentència del Tribunal de Justícia de la Unió Europea que estableix que els acords d'associació i liberalització entre el Marroc i la Unió Europea no s'han d'aplicar al territori del Sàhara Occidental.
- + La Declaració del Parlament de Catalunya de reconeixement de la persecució i el genocidi del poble gitano del dia 29 de març de 2007.
- + La Declaració del Parlament de Catalunya en suport del poble gitano del dia 5 de juliol de 2018 arrel de les declaracions de Matteo Salvini, ministre de l'Interior del govern italià, de constituir un cens de la població gitana a Itàlia apel·lant al combat de l'antigitanisme social.
- + La Declaració del Parlament de Catalunya de condemna del genocidi del poble iazidita i d'altres minories per Estat Islàmic del 26 d'abril de 2017.
- + La Declaració de la Junta de Portaveus del Parlament de Catalunya sobre la situació del poble amazic a la zona del Rif, al Marroc del 24 de juliol de 2018, arran de les mobilitzacions populars del 2016 a favor de la justícia social i els drets civils a la zona del Rif i manifestant la seva preocupació per la situació al Marroc en matèria de drets humans i de la llibertat d'expressió.

— Drets religiosos

El dret a la llibertat religiosa queda reconegut a través de la Declaració Universal dels Drets Humans i el Pacte Internacional pels Drets Civils i Polítics (art. 18). Així mateix queda reconegut al Conveni Europeu dels Drets Humans. Espanya reconeix a la seva Constitució la llibertat ideològica, religiosa i de culte dels individus i de les comunitats (art.16) i a través de la Llei Orgànica 7/1980, de 5 de juliol de regulació de la llibertat religiosa. L'any 1992 se signen els Acords de Col·laboració amb les confessions religioses d'arrelament notori (cristians evangèlics FEREDE, Comissió Islàmica d'Espanya FCIEE i comunitats israelites CIE). Des de l'any 2000 la Generalitat de Catalunya ha disposat d'un organisme específic, primer, per a la relació amb les confessions religioses i, més endavant, per a les qüestions religioses i de consciència en un sentit més ampli²³. Aquest òrgan, al llarg dels anys, ha estat adscrit a diversos departaments. El Decret 6/2019, de 8 de gener, de reestructuració del Departament

²³ Per conèixer una aproximació numèrica de la realitat religiosa a Catalunya consulteu el Mapa de les Religions a Catalunya (2014).

de Justícia, estableix que la Direcció General d'Afers Religiosos (DGAR) té, entre altres, les funcions de:

- + Atendre les diferents entitats religioses establertes a Catalunya.
- + Aplicar els acords del Govern amb els òrgans representatius de les diferents confessions religioses a Catalunya i vetllar pel seu compliment.
- + Elaborar estudis i informes i promoure activitats de difusió en matèria d'afers religiosos.
- + Exercir la representació ordinària de la Generalitat davant les entitats religioses.
- + Establir i mantenir relacions amb els responsables institucionals per a temes de l'àmbit religiós.²⁴
- + Participar en la gestió del Registre d'entitats religioses en col·laboració amb l'Administració general de l'Estat.

Jordi Moreras apunta que els Acords de Col·laboració amb les confessions religioses d'arrelament notori de 1992 van marcar i definir quina hauria de ser la resposta institucional, però al llarg del temps han canviat les coses i apareixen qüestions que no estaven contemplades. Si bé existeix un marc legal més o menys reconeixedor de la diversitat religiosa, aquest ha de ser progressivament adaptat a aquesta diversitat d'acord amb les demandes que es plantegen avui. La DGAR, diu, "ha d'intentar modular aquest marc de reconeixement i donar una resposta adequada a aquesta diversitat emergent". Moreras comenta que el principi de llibertat religiosa suposa que totes les persones tenen dret a tenir o no tenir una religió, a tenir o no tenir una espiritualitat, i que les administracions públiques no ha de ser una barrera a l'expressió d'aquesta espiritualitat:

On estan els límits de l'expressió d'aquesta llibertat religiosa? Però abans de pensar en això, hem d'intentar veure que el reconeixement de la diversitat religiosa al nostre país encara és una tasca per fer. Hem avançat moltíssim, tenim una consciència que hi ha gent que pensa i té espiritualitats de manera diferent, però cal veure com això s'implementa, com en els espais de convivència això és present, i com, sobretot, això, no és vist com un element de diferenciació i d'exclusió social. Una de les coses que ens preocupa avui dia és precisament que el no exercici de la llibertat religiosa es manifesta en el fet que s'elaboren estigmes en les col·lectivitzacions pel fet de la seva pertinença religiosa. Això és totalment contrari al principi de llibertat religiosa. Per tant, entenem que cal refermar aquesta idea com un valor, s'ha de treballar molt en el reconeixement explícit, que això és un valor a la societat i no una cosa que ens han portat els immigrants. Les administracions tenen un mandat de donar suport i resposta a la seva ciutadania, i si aquesta ha transformat el seu horitzó de perspectiva, els seus valors, les seves referències, etc. no ens podem permetre de pensar que vivim o que treballem en una administració que sigui aliena a les transformacions de la societat. I això és una tasca molt complicada, primer perquè som una unitat petita, i perquè no crec que sigui un tema que formi part del frontispici del nostre sistema social institucional. Cal treballar en aquesta idea.

²⁴ Primordialment la coordinació de la DGAR amb altres departaments institucionals es dona amb salut, immigració, en la participació en diversos grups interdepartamentals (violència masclista, mutilació genital, etc.), treball, benestar social i família, amb justícia (presons), agricultura pel tema dels escorxadors, interior i prevenció de radicalitzacions.

L'objectiu central del pla de govern en la legislatura vigent (2018-2021) pel que fa als afers religiosos és la d'impulsar el dret a la llibertat religiosa i de consciència. L'actuació de la DGAR s'orienta –en els termes utilitzats per la pròpia Direcció– “a la garantia del ple exercici de la llibertat religiosa i de consciència a Catalunya, amb voluntat d'excel·lir en el respecte a aquest dret, com a factor d'acollida i de consolidació d'una societat oberta; i contribuir, junt a tots els ens implicats, a gestionar la dimensió pública de la diversitat religiosa i de consciència de manera inclusiva i promoure el diàleg entre les diferents opcions i conviccions, per facilitar la cohesió social al país”.

De manera més específica, una de les qüestions importants vinculades a l'exercici efectiu del dret religiós és la qüestió dels centres de culte. L'any 2009 s'aprova la Llei dels centres de culte de Parlament de Catalunya (16/2009) que es crea amb la voluntat d'homogeneïtzar els requisits que es demanen als centres de culte. La regulació permet una mateixa norma per a tots els centres de culte i per a tots els municipis i intenta evitar, així, les vulneracions del dret associades. Per norma, als ajuntaments se'ls obliga a preveure sòls d'ús religiós en consideració d'equipaments perquè els municipis a l'hora de fer els seus POUMs no hagin no previst un espai on es pugui obrir una església o oratori. Si es considera que no hi ha necessitat explícita d'aquesta previsió, la llei obliga a fer un estudi que contempli un procés participatiu amb les comunitats que avaluï la modificació. D'altra banda, la llei fixa les condicions mínimes que els centres de culte han de tenir per avalar la seva obertura a partir d'aquell moment. Això queda establert en el decret 44/2010 que desenvolupa la Llei de centres de culte. Al 2013 s'aprova un article específic dins l'administració local, d'àmbit estatal, per regular com es tramiten les llicències dels centres de culte. S'especifica que les comunitats en primer lloc han d'estar registrades, i en segon lloc, el local on volen obrir el centre de culte s'ha d'haver anotat al Registre d'entitats religioses. Cal també un projecte tècnic que compleixi tots els requisits de la llei. Un cop fet aquest projecte i les obres d'adequació es notifica a l'administració l'obertura d'activitat.

En relació amb la facilitació de la pràctica del dret religiós, la Direcció d'Afers Religiosos ofereix acompanyament i assessorament per a entitats i ajuntaments. Especialment rellevants ens semblen els casos que, després d'un procés legal d'obertura, es troben amb oposició veïnal o dificultats amb l'administració local. La importància de la promoció pública del principi de llibertat religiosa i el coneixement sobre la realitat religiosa de Catalunya són reptes vinculats als processos d'acompanyament. Jordi Moreras des de la DGAR apunta:

Tinc la sensació que si haguéssim de posar a referèndum la idea de si s'ha d'acollir les persones que provenen de tradicions i cultures diferents, la gent diria que no, bàsicament per un tema pèrdua d'estatus social, i competència pels recursos. Com sempre ens barallarem entre la gent que estem en un context de possible precarietat, entre iguals. Però per altra banda, la idea de sensibilitzar –que a mi particularment em sembla que es diu més fàcil que es fa (...)– amb campanyes per conèixer la diversitat religiosa, jo no en conec, i no sé si seria el camí; nosaltres hem treballat molt amb allò que tenim a prop, que són les administracions públiques. Aquells que diuen que s'ha de fer pedagogia, doncs primer s'ha de fer dins de la casa. La forma com

s'ha construït el procés de reconeixement de diversitat religiosa al país no era només una qüestió de lleis sinó de processos, procediments i, sobretot, de recomanacions. Si us fixeu en les guies que tenim nosaltres, són guies de recomanació, per dir-ho així. No són normativa, són recomanacions, bones pràctiques, suggeriments. Aquest camí encara està per fer. Una de les coses que la gent entén de la diversitat religiosa són les iniciatives que es fan a través del diàleg interreligiós. Probablement ha servit per donar proves de l'existència d'una diversitat que està present al país. Sempre tindrè present la dificultat a l'hora de poder entendre la pluralitat com un element constitutiu de la nostra realitat, jo segueixo pensant que som una societat pluralista, però no som una societat plural. La distinció la faig en què reconeixem la diversitat però no l'assumim com a pròpia. Encara estem qüestionant determinades presències, ritualitats, significats, etc. És molt propi d'algú que entén que aquesta diversitat, encara que no sigui real, és una mena d'afegitó recent dels col·lectius immigrants. És un paradigma en el que encara estem establerts, i que crec que hem d'anar superant. A tots els àmbits: l'ambient administratiu, d'administracions públiques, a la premsa, a l'àmbit de l'opinió pública, l'ensenyament i l'ensenyament universitari, etc.

En termes educatius, i d'acord amb la normativa vigent, l'ensenyament de la religió té caràcter optatiu per als alumnes i és d'oferta obligatòria per als centres²⁵. El dret a la llibertat religiosa és reconegut per la Constitució espanyola i per l'Estatut d'Autonomia de Catalunya a través del seu article 42²⁶ i, en termes educatius, pel 21.2 que estableix el dret de les famílies per tal que els seus fills i filles rebin formació religiosa i moral d'acord amb les seves conviccions als centres educatius de titularitat pública, en els quals l'ensenyament és laic. La Llei orgànica espanyola d'Educació 2/2006, en la seva disposició addicional segona sobre ensenyament de la religió, explicita l'acord amb l'Església catòlica, així com el fet que "l'ensenyament d'altres religions s'ha d'ajustar al que disposen els acords de cooperació signats per l'Estat espanyol amb la Federació d'Entitats Religioses Evangèliques d'Espanya, la Federació de Comunitats Israelites d'Espanya, la Comissió Islàmica d'Espanya i, si s'escau, els que en el futur es puguin subscriure amb altres confessions religioses".

A Catalunya però aquest reconeixement del dret d'ensenyament religiós de les confessions evangèlica, catòlica, islàmica i jueva tanmateix, tot i que la DGAR en reconeix el dret i en demana el compliment d'acord amb la legalitat, no s'està exercint a Catalunya en termes educatius. Així es reconeix també en el document de Diagnosi del Pla de Drets Humans de Catalunya en relació amb el dret a la llibertat de consciència i religió. La vulneració d'aquest dret sembla especialment significativa en l'ensenyament de la religió islàmica on existeix una demanda real que queda no resolta. Tanmateix, el Departament d'Ensenyament prioritza que hi hagi una assignatura de cultura religiosa per a tothom, i s'evidencia un posicionament polític divergent en relació amb la pre-

²⁵ Podeu consultar els documents per a l'organització i la gestió dels centres i l'ensenyament de la religió a: http://educacio.gencat.cat/documents/IPCNormativa/DOIGC/CUR_Religio.pdf així mateix, podeu consultar també la Guia per al respecte a la diversitat de creences als centres educatius de Catalunya especialment rellevant per conèixer la filosofia política vinculada a l'ensenyament religiós i la diversitat desenvolupada per la Generalitat de Catalunya: https://participa.gencat.cat/uploads/decidim/attachment/file/657/Guia_per_al_respecte_a_la_diversitat_de_creences_als_centres_educatius_de_Catalunya.pdf

²⁶ Diu així: "Els poders públics han de vetllar per la convivència social, cultural i religiosa entre totes les persones a Catalunya i pel respecte a la diversitat de creences i conviccions ètiques i filosòfiques de les persones, i han de fomentar les relacions interculturals per mitjà de l'impuls i la creació d'àmbits de coneixement recíproc, diàleg i mediació".

sència de la religió a les escoles. Tanmateix, per al compliment del dret d'ensenyament religiós, una de les principals dificultats que veu Anna Massallé en aquesta proposta –malgrat la voluntat política del Departament d'Ensenyament d'oferir una assignatura de cultura religiosa– és una manca de formació en coneixement de les diverses religions per part del professorat de primària i secundària. Una manca de formació específica per impartir una assignatura d'aquestes característiques amb qualitat, perquè el coneixement religiós de les especificitats religioses és baix en termes generals.

Així mateix s'expressa a la Diagnosi del Pla de Drets Humans de Catalunya en relació amb la manca de suficient formació objectiva i adequada sobre el fet religiós en l'ensenyament escolar reglat. Actualment la DGAR ofereix una formació general per a funcionaris de la Generalitat de 4 sessions de 4 o 5 hores on es parla de tota la diversitat religiosa de Catalunya, però no es dona un coneixement sistematitzat ni evidentment en termes curriculars, o enfocada a les realitats dels grups més presents en els municipis on es realitzen les formacions²⁷. En qualsevol dels casos, els acords sobre dret a l'ensenyament religiós contempla primordialment l'ensenyament en termes de les grans confessions ja esmentades. No hem detectat demandes específiques dels col·lectius entrevistats en aquest sentit. Probablement, una assignatura de cultura religiosa que aposti pel coneixement de les diferents tradicions religioses a Catalunya seria una proposta de major encaix pels grups minoritzats entrevistats. Els sikhs, per exemple, expressen com a demanda la necessitat d'un major coneixement de les seves especificitats per part del conjunt de la població, però no d'ensenyament específic als centres educatius, funció que queda acomplerta pel propi grup als *gurdwaras* existents a Catalunya.

En relació amb la DGAR, cal remarcar la publicació de diverses guies de recomanacions per a professionals de diversos àmbits: educació, salut, via pública, presons, etc.²⁸ Properament en sortirà una de policial i una de serveis socials. La DGAR anota que amb la seva publicació es van fer algunes presentacions de les guies, alguns centres han demanat formació vinculades a salut, o s'han donat demandes específiques des de projectes d'interculturalitat dins els hospitals, així com consultes concretes dels centres hospitalaris o de l'àmbit funerari. Algunes de les consultes freqüents són relatives a les dificultats per a obtenir assistència religiosa a persones internades en centres penitenciaris o de les persones internades en hospitals públics, i els obstacles per rebre la sepultura corresponent a la tradició religiosa de pertinença. Aquestes són també tres de les limitacions observades a la Diagnosi del Pla de Drets Humans de Catalunya en relació amb l'exercici de la llibertat religiosa.

²⁷ La petició de formació en matèria religiosa per part dels centres educatius correspon als propis centres. S'explicita el fet que existeix força demanda anual en aquest sentit. I, en alguns casos, com el de Terrassa, es va demanar que totes les seves escoles públiques rebessin aquesta formació. També es facilita formació per a mossos d'esquadra i guàrdia urbana en funció de la demanda, que és molt menor segons la DGAR.

²⁸ Les podeu consultar a: <http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/afers-religiosos/publicacions/Guies/>

En darrer lloc, la DGAR compta amb el Consell Assessor per a la Diversitat Religiosa. D'acord amb la informació institucional, el govern de la Generalitat de Catalunya apunta com a objectiu "garantir el màxim respecte a la llibertat ideològica, religiosa i de culte, així com una pacífica convivència de les diferents esglésies, confessions i comunitats religioses en el si d'una comunitat plural i diversa". Acompanya la implementació de les polítiques en matèria d'afers religiosos el Consell Assessor per a la Diversitat Religiosa a través del decret 326/2011. Són funcions del Consell Assessor per a la Diversitat Religiosa assessorar sobre les qüestions que li siguin plantejades i proposar-ne actuacions si s'escau. Tanmateix, la diversitat de composició dels membres és limitada en termes de representativitat de les diverses confessions religioses existents a Catalunya.

L'informe de Diagnosi del Pla de Drets Humans de Catalunya vinculat al dret a la llibertat de consciència i religió apunta també la inexistència d'un organisme públic o privat que informi de manera independent, periòdica i específica sobre el grau de respecte de la llibertat religiosa a Catalunya. Així mateix l'informe recull algunes informacions significatives en termes de mancances detectades i vulneracions de drets²⁹. D'acord amb aquesta informació es proposa:

- + Desenvolupar plans i recomanacions per a la prevenció de les actituds i actuacions d'intolerància, odi, discriminació o exclusió social i laboral que afecten específicament a determinats col·lectius per raó de les seves creences religioses.
- + Desplegament de la Llei de Centres de Culte i el seu Reglament.
- + Es recull la demanda d'implementació en el currículum acadèmic de l'ensenyament primari i secundari una formació específica comuna i obligatòria de cultura religiosa.
- + Desenvolupament de plans per garantir la presència i el tractament plural i equitatiu del fet religiós als mitjans públics de Catalunya.
- + Atenció a les vulneracions de drets religiosos als centres penitenciaris, centres de menors, centres d'internament per a immigrants, centre hospitalaris i sociosanitaris, i infraestructures de transport.
- + Formació dels funcionaris i treballadors públics de la Generalitat de Catalunya i Administracions locals en matèria de llibertat religiosa i gestió de la diversitat religiosa.
- + Desenvolupar plans per garantir el respecte de les creences religioses en l'àmbit de cementiris públics.
- + Descentralitzar o desconcentrar el Registre d'entitats religioses del Ministeri de Justícia per tal que la Generalitat de Catalunya gestioni o participi en la inscripció de les entitats religioses que tenen com àmbit principal d'actuació el territori de Catalunya, tal com preveu l'art. 161.2 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya.
- + Seguiment del grau de compliment de la llibertat religiosa i les polítiques en l'àmbit municipal a través de les seves estructures pertinents.

29 <http://www.sindic.cat/site/files/480/Dret%20a%20la%20llibertat%20de%20consci%20E8ncia%20i%20religi%20F3.pdf>

L'informe, per a l'acompliment de les mesures proposades, recomana:

- + Crear un consell o espai d'interlocució en el marc de la Direcció General d'Afers Religiosos de la Generalitat, en què prenguin part els representants de les principals confessions religioses arrelades a Catalunya, per a l'impuls i seguiment de les polítiques necessàries per garantir el ple exercici de la llibertat religiosa.
- + Crear un consell assessor de la Generalitat en matèria de llibertat religiosa o bé atribuir aquesta funció i dotar de recursos a l'actual Consell Assessor en matèria de Llibertat Religiosa.
- + Promoure des de l'Administració, a través d'un observatori o mecanisme format per experts independents o organismes externs, l'elaboració d'un estudi anual o periòdic, de caràcter independent, sobre el grau de compliment i vulneracions de la llibertat religiosa a Catalunya.

— Drets lingüístics

En relació amb el reconeixement dels drets lingüístics, dins la legislació internacional cal esmentar que existeix un ampli catàleg de normatives pel reconeixement internacional de la dimensió col·lectiva –i dels drets de les minories– en relació amb els drets lingüístics, malgrat les dificultats de concreció d'aquest dret col·lectiu formal. Podem esmentar el Pacte de Drets Civils i Polítics de les Nacions Unides que fa referència bàsicament a la no discriminació per raó de llengua (art. 2.1 i 26) i a la protecció del dret a l'ús de la llengua dels membres de les minories (art. 27) entre d'altres aspectes. Així mateix, la Convenció sobre el Drets dels Infants (1989) reconeix el respecte per la identitat, cultura i llengua de l'infant i la possibilitat de creació d'escoles per a membres de les minories. També la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació racial (1965) empara la prohibició de discriminació per raons de llengua; com ho fa la Convenció sobre la protecció i la promoció de la diversitat de les expressions culturals (2005); el Conveni Europeu de Drets Humans (1950); la Carta europea per a les llengües regionals o minoritàries (1992) o el Conveni-marc per a la protecció de les minories nacionals (1995). El reconeixement formal a la protecció de la diversitat lingüística i cultural es troba també reconegut al Tractat sobre la Unió Europea i a la Carta de Drets Fonamentals de la Unió Europea. En forma de recomanacions trobem la Declaració sobre els drets de les persones pertanyents a minories nacionals o ètniques, religioses i lingüístiques (1992) i diverses recomanacions relatives als drets educatius i lingüístics de les minories nacionals (OSCE, 1996-1998) i del Consell de la Unió Europea relatives a l'aprenentatge i la diversitat lingüística.

A Espanya, la Constitució fixa els principis del règim lingüístic. I l'Estatut d'Autonomia de Catalunya fa esment a la concreció de drets i deures lingüístics (art.32-36). L'any

1998 es formula la Llei de Política Lingüística³⁰. La qüestió lingüística a Catalunya s'ha adaptat a l'evolució sociodemogràfica de la seva població, entre les tensions plurinacionals i la nova realitat social vinculada al fenomen migratori internacional. El desplegament normatiu dels darrers anys en relació amb les condicions d'exercici dels drets lingüístics i la seva garantia s'ha produït en diversos àmbits –especialment important per nosaltres l'àmbit educatiu i la gestió de l'acollida de la immigració³¹. Però també hi ha algunes contradiccions, com el fet que mentre que els drets històrics del poble gitano estan reconeguts per l'Estatut, la Llei de Política Lingüística no en reconeix els drets lingüístics en termes d'oficialitat, per exemple. A través del PNI i la Llei d'acollida apareix també el concepte de "llengua comuna" –que ja no lliga la promoció del català a la consolidació democràtica de Catalunya i la normalització lingüística– sinó al fonament de la cohesió social i els drets de ciutadania, sota referència del model del Quebec i l'informe de Bouchard-Taylor (2007). En termes lingüístics, d'acord amb el que apunten Albert Branchadell i Peter A. Kraus, aquest és un canvi important que permet parlar d'una "veritable mutació des del punt de vista de les ideologies lingüístiques que alimenten la política lingüística catalana" (2017: 109).

Tanmateix, la Direcció General de Política Lingüística compta amb una Oficina de Garanties Lingüístiques que atén queixes ciutadanes relacionades amb els drets lingüístics. D'acord amb les dades de Política Lingüística (2017) l'Oficina de Garanties Lingüístiques ha atès 3.836 consultes, de les quals 127 són queixes sobre drets lingüístics. Totes elles referents al català i al castellà exclusivament. En relació amb la dimensió lingüística de la immigració, cal fer esment al Servei de primera acollida del Departament de Treball, Afers Socials i Famílies de la Generalitat³². El Servei desenvolupa un conjunt d'accions i recursos que responen a les necessitats inicials de formació de les persones nouvingudes –acompanyament, formació i la certificació de coneixements mínims a través d'un modul lingüístic, un de laboral i un sobre coneixement de la societat catalana. Però aquesta és una línia d'actuació pensada en termes generals de primera acollida i incorporació de la immigració³³. En termes específicament lingüístics, l'edició de materials i informació d'acollida per part de la Secretaria d'Igualtat, Migracions i Ciutadania es fa en diversos idiomes. L'amazic és l'únic dels idiomes del nostre marc d'estudi que sempre és present en aquest sentit. Però d'altres llengües

³⁰ Posterior a la llei de normalització lingüística de 1983 i la consideració del català com a "llengua pròpia".

³¹ D'altres igualment rellevants com l'administració o els mitjans audiovisuals tanmateix, s'han desenvolupat amb una consciència menys clara en relació a la qüestió de la diversitat lingüística que nosaltres tractem.

³² En aquest sentit la ciutat de Barcelona per exemple compta amb la xarxa d'acollida i acompanyament per a persones immigrades de l'Ajuntament.

³³ Vegeu les línies d'activitats i programes recollides al Pla de Ciutadania i Migracions en aquest sentit com els Plans d'acolliment lingüístic del Consorci per a la Normalització Lingüística (CPNL); suport a projectes de foment de l'ús del català en l'àmbit de la integració social impulsats per entitats, elaboració de materials didàctics per a l'aprenentatge inicial de la llengua ("Aprenem català des de...", "Parlem tu i jo"), materials específics per a l'alfabetització i per al primer aprenentatge en llengua catalana de persones d'origen immigrant que no tenen prou competència oral, etc.

minoritzades s'han utilitzat també en algunes edicions específiques de materials. En relació amb l'amazic, destaca de manera especial el paper de la Secretaria en la intermediació de l'edició del diccionari català-amazic-català que estandarditza la llengua amaziga a partir de les set principals variants dialectals septentrionals i suposa la creació d'un estàndard per tota la llengua. Se n'ha realitzat una traducció al francès i una edició en línia.

Sobre l'ensenyament de la llengua amaziga, tal i com apunta Múrcia (2019: 29), hi ha hagut alguns alts i baixos en l'acció. Entre 2005-2010 s'apunta un suport explícit per part de l'Administració arran de la resolució 1197/VI de suport a la identitat, cultura i llengua amazigues aprovada l'any 2002 pel Parlament de Catalunya. A finals de l'any 2010, va haver-hi una ampliació de les classes amb 10 grups d'aprenentatge al conjunt del territori. I amb el període de crisi econòmica, entre 2011-2014, es va suprimir l'Observatori Català de la Llengua Amaziga (OCLA) –impulsat els primers anys de la dècada de 2000– i es va anar retallant el suport econòmic a l'ensenyament fins al punt que el 2012 i 2013 no hi va haver conveni amb l'Administració. L'any 2014 la Casa Amaziga va assumir la gestió de l'activitat. Actualment (curs 2019-2020), sota la seva pròpia gestió hi ha vuit grups de formació en quatre ciutats.

És en l'àmbit educatiu, per tant, on hi ha una de les actuacions més significatives dins l'àmbit del reconeixement dels drets lingüístics com a drets col·lectius. El Departament d'Educació de la Generalitat compta amb diverses accions per al tractament de la diversitat al sistema educatiu en termes de coneixement de la llengua i d'integració. Ens concentrem però en els recursos lingüístics. Per a la identificació de la diversitat el Departament compta amb una eina de detecció utilitzada a través de les aules d'acollida a través d'un desplegable que permet orientar en el reconeixement de llengües i variants de les principals àrees d'immigració que es reben a Catalunya. L'eina permet conèixer les llengües familiars dels alumnes, d'acord amb la idea que en qualsevol procés d'immersió a una llengua la valoració del seu capital lingüístic és important. És una dada que s'obté no per declaració directa, sinó acompanyada pel professorat que ha estat format en coneixements bàsics sobre la diversitat en origen que existeix a tot el món. A través d'aquesta eina apareixen unes 120 llengües sobre un volum de 10.000 alumnes –tot i que pot haver-hi una diversitat més gran que no es recull través de les aules d'acollida. És significativa aquesta informació que ofereix Pere Mayans:

Amb les dades de gestió de la matrícula les dades que es recullen són molt esbiaixades, no ens apareix el mateix perquè la gent contesta allò que pensa que ha de contestar. El mateix que amb la nacionalitat, hi ha alguns casos concrets amb diverses nacionalitats, fins a quatre. (...) Els conceptes clàssics per explicar l'origen s'han d'oblidar, perquè ara naixement i lloc on vius o has viscut poden no tenir res a veure. I amb la població immigrant també passa, naixen o no aquí, després marxen, poden tornar... tenen nacionalitat espanyola i la del país d'origen familiar. Les trajectòries escolars que trobem són molt diverses. És un immigrant? No ho és? És un espanyol? Legalment pot ser que ho sigui i no seria susceptible d'anar a l'aula d'acollida, però potser en canvi no ha estat mai exposat a aquesta llengua, és complex.

Les línies de treball que es desenvolupen s'emmarquen en el model lingüístic del sistema educatiu de Catalunya a través de l'aprenentatge i l'ús de les llengües en un context educatiu multilingüe i multicultural. Un model que s'explica amb vocació de seguir les recomanacions de la normativa europea, i en els següents termes segons Mayans:

És un model que implica que totes les llengües, les curriculars i les pròpies, contribueixen a desenvolupar la competència comunicativa de cada alumne, de manera que les pugui utilitzar per adquirir nou coneixement i per assolir una comunicació efectiva amb diverses llengües i en diferents circumstàncies i situacions. (...) Aquest model d'educació plurilingüe s'ha anat gestant a partir del coneixement i l'experiència adquirida durant els darrers 40 anys. Des que amb l'aprovació de la Llei 7/1983, de Normalització Lingüística, la llengua de referència del sistema educatiu va esdevenir el català i es va generalitzar l'ensenyament en aquesta llengua fins a l'actualitat en què la informació i el coneixement es produeixen i es distribueixen en diverses llengües. Hem passat d'una realitat sociolingüística que reflectia una població que parlava bàsicament en català o en castellà a conivir, a les nostres escoles, amb més de dues-centes llengües diferents. (...) Per això aquest model lingüístic, que ha de garantir a tot l'alumnat una competència lingüística sòlida desenvolupada a través de diferents llengües, es configura com a eix fonamental de la política educativa de Catalunya³⁴.

El model educatiu plurilingüe i intercultural de Catalunya es proposa en termes de diversos objectius competencials i es desenvolupa a partir de diversos elements constitutius. D'aquests darrers, ens interessa especialment la menció a les llengües familiars i, per tant, en termes de reconeixement lingüístic de la diversitat:

Les llengües no curriculars, en especial quan són llengües de l'alumnat i de les famílies d'origen estranger, tenen un paper integrador i d'equitat a través de la sensibilització, el respecte, el reconeixement i l'obertura cap a l'aprenentatge de totes les llengües. Igualment, el seu ensenyament formal, com a matèria optativa dins del currículum o com a activitat extraescolar, contribueix a augmentar el nombre de llengües estrangeres que els alumnes poden aprendre i acreditar i incrementa la riquesa cultural i la competitivitat de la nostra societat.

El projecte marc per al plurilingüisme impulsat pel Departament d'Educació³⁵ facilita la formació –a través de cursos– del professorat en gestió de la diversitat lingüística i cultural, i com aquesta es pot fer evident a l'aula ordinària. L'objectiu és donar eines als centres sobre la diversitat lingüística del seu centre, amb la idea que ho incorporin al seu projecte lingüístic de centre i de gestió dins l'aula amb materials didàctics o d'interculturalitat. En segon lloc, les polítiques actives de coobservació de la llengua en el marc del plurilingüisme es basen en la idea de futur d'incorporar el màxim de llengües possibles a l'escola com si fossin curriculars –és a dir una segona llengua, la llengua d'origen o una llengua procedent de la immigració. Actualment, i des del curs 2004-2005, aquest programa d'ensenyament de les llengües ofereix a tot l'alumnat

³⁴ És el document de referència en termes de política lingüística educativa. L'objectiu del sistema educatiu de Catalunya és aconseguir parlants plurilingües que tinguin el català com a llengua de referència: que tothom conegui com a mínim les dues llengües oficials a Catalunya. El document parla de competències, l'objectiu és l'accés a quatre llengües (2+2) amb tractament integrat d'aquestes. D'altra banda el document també recull la idea de tractament integrat de continguts. Vegeu el document complet a: <http://ensenyament.gencat.cat/web/.content/home/departament/publicacions/monografies/model-linguistic/model-linguistic-Catalunya-CAT.pdf>

³⁵ Vegeu: <http://xtec.gencat.cat/ca/projectes/plurilinguisme/>

la possibilitat d'aprendre llengües com el portuguès, el romanès, l'àrab estàndard, el xinès mandarí, l'amazic, el bengalí, l'ucraïnès i el rus. Aquesta formació s'ofereix majoritàriament en horari extraescolar i a través d'institucions o entitats que disposen de professorat acreditat. En el cas del portuguès, el romanès, el xinès i l'àrab, en alguns centres es poden impartir també en horari lectiu a través de convenis intergovernamentals signats i l'aval lingüístic de les institucions lingüístiques de cada país a nivell d'acreditació.

La informació que proporciona el Departament al seu web diu:

A través d'aquesta acció s'aborda i es posa en valor la diversitat lingüística i cultural de les nostres aules i es vetlla pel coneixement d'unes llengües i cultures que són presents a Catalunya, en bona part com a conseqüència dels processos migratoris del tombant de segle, i que li aporten una immensa riquesa que convé reconèixer i preservar. (...) La incorporació de les llengües familiars en el projecte lingüístic del centre no tan sols contribueix al desenvolupament de la competència plurilingüe de l'alumnat, sinó que també reforça una acció educativa i integrada per a la convivència i la cohesió social.

La voluntat del Departament d'Educació tal com s'explicita aquí és que sigui una formació oberta al conjunt dels alumnes catalans, i que progressivament l'oferta es vagi ampliant. En relació amb les llengües dels col·lectius minoritzats l'únic cas que es dona d'aprenentatge lingüístic és l'amazic. Diu Mayans: "La comunitat amaziga aquí ha trobat allò que segurament és més difícil de trobar en d'altres llocs, que és una certa correspondència entre la seva realitat i la nostra. Encara que la comunitat amaziga té problemes, perquè si fas uns materials en tifinag els rifenys et diuen que ells no ho volen (...), hi ha un conveni amb la Casa Amaziga amb aixopluc del CIEMEN en materials. Però ara volem treballar amb el tarifit també (...)". En canvi, d'acord amb la informació recollida, malgrat que el Departament ha intentat promoure l'aprenentatge del quítxua i del panjabi, no s'ha aconseguit dur a terme per manca de demanda i manca de docents que poguessin ocupar-se'n. Aquesta darrera consideració és important perquè assenyala com l'interès dels mateixos parlants per les llengües minoritzades és un factor variable que, a més a més, resulta complex per la realitat interna de les mateixes realitats minoritzades. Sobre opcions de treball dins l'aula, Mayans apunta:

Cal tenir en compte el bagatge lingüístic de la teva matèria i si tens un grup amb molta diversitat de competència lingüística, has de posar les paraules clau, mapes conceptuals, recuperar coneixements previs de l'alumne a vegades fins i tot amb la seva pròpia llengua, etc. És a dir, fer les classes com es feien abans és sinònim de fracàs escolar. Les dades del sistema escolar ens diuen que tenim un decalatge molt gran entre els alumnes d'origen estranger i els autòctons, de les més grans percentualment d'Europa (...) tots els sistemes educatius occidentals amb presència de població migrant important s'estan plantejant altres maneres de fer les classes. S'estan plantejant el que fèiem a la immersió: tractament integrat de llengües i tractament integrat de continguts i llengua simultàniament. Tot l'altre tema és com es desenvolupa l'acollida, diferenciant alumnes nous d'alumnes d'origen estranger. Pels centres, a efectes pràctics és el mateix, no els hi resulta diferenciable. Estem parlant encara d'un procés històric que encara és massa recent. (...) Aquí no hi ha primeres i segones generacions consolidades, estem en procés. Però el que és preocupant és que els alumnes de

pares estrangers, i els nascuts a fora, tenen els mateixos resultats. Això vol dir que aquestes persones mantenen una situació de relació, comunicació i vida del tot diferenciat³⁶.

— Drets culturals

La qüestió del caràcter individual i col·lectiu dels drets culturals és un element de continuat debat en el desenvolupament de la normativa internacional de drets, i de les mateixes teories de filosofia política del multiculturalisme i les seves crítiques. Però cal dir que de manera específica, dins del catàleg de drets col·lectius trobem els drets culturals reconeguts internacionalment en l'article 27 de la Declaració Universal dels Drets Humans. Així mateix el Pacte dels Drets Civils i Polítics, com el Pacte de Drets Econòmics, Socials i Culturals (1966), reconeix el dret a participar en la vida cultural, com ho fa la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació racial (1965) en l'article 5 i la protecció de totes les persones sense discriminació i garantir el seu dret a participar, en condicions d'igualtat, en les activitats culturals. També desenvolupa articulat específic la Declaració sobre els drets de les persones pertanyents a les minories nacionals o ètniques, religioses i lingüístiques de l'Assemblea General de Nacions Unides (1992).

A Europa trobem la Convenció sobre la Protecció i la Promoció de la Diversitat de les Expressions Culturals (2005). Ens sembla especialment rellevant esmentar la coneguda Declaració de Friburg sobre Drets Culturals (2007) on es recullen nou drets relacionats: el dret d'escollir la identitat pròpia, el d'accedir al patrimoni cultural, el de pertànyer o no a una comunitat, el d'accedir a la vida cultural i participar-hi, el d'expressar-se en la llengua escollida, el dret d'autor, el dret a l'educació, el dret a la informació i el dret a participar de l'elaboració, execució i avaluació de polítiques culturals. La Declaració de Friburg apunta que el terme cultura "abasta els valors, les creences, les conviccions els idiomes, els sabers i les arts, les tradicions, institucions i modes de vida per mitjà dels quals una persona o un grup expressa la seva humanitat i els significats que dona a la seva existència i al seu desenvolupament". Així mateix anota que l'expressió "identitat cultural" s'ha d'entendre com "el conjunt de referències culturals per les quals una persona, de forma individual o col·lectiva, es defineix, es constitueix, comunica i entén ser reconeguda en la seva dignitat". I en aquest sentit, per "comunitat cultural" s'entén "un grup de persones que comparteixen les referències constitutives d'una identitat cultural comuna, que volen preservar i desenvolupar".

A través del Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals l'any 2009 s'avança en la concreció jurídica d'aquests drets, també amb la creació de la figura experta del Consell de Drets Humans de Nacions Unides que ha elaborat algunes observacions específiques en drets culturals, però també en el desenvolupament dels seus marcs i limitacions. De manera més concreta, s'assenyalen limitacions relatives a pràctiques culturals negatives encara que siguin atribuïdes al costum i la tradició, si aquests

³⁶ En aquest sentit vegeu https://ced.uab.cat/PD/PerspectivesDemografiques_011_CAT.pdf. Diversos estudis educatius apunten la influència de la triple línia educativa –escola pública, concertada i privada– i els seus efectes en aquesta qüestió. La importància dels plans d'entorn per acompanyar model educatiu també ha estat àmpliament assenyalada per la recerca sobre desigualtats educatives.

atempten contra altres drets humans³⁷. D'acord amb l'Observació general nº21 (2009) d'aquests, aquest dret ha de ser caracteritzat com a llibertat que requereix de l'Estat tant l'abstenció (no interferència en l'exercici de pràctiques culturals i en l'accés a bens i serveis culturals) com una acció positiva³⁸. Els Estats han d'assegurar la presència dels bens i serveis culturals a les llibreries, museus, teatres, espais públics tant en el seu format tangible com intangible (llengua, costums, maneres de pensar). El seu exercici pot ser individual o col·lectiu i cal garantir l'accessibilitat a totes les persones sota els principis d'igualtat, no discriminació o acció positiva (Carbó, 2019: 4). Cal fer esment també a la Carta Europea de Salvaguarda dels Drets Humans de la Ciutat (2000) – com la Carta Mundial pel Dret a la Ciutat o la Carta-Agenda Mundial de Drets Humans de la Ciutat– i l'Agenda 21 de la cultura a escala local (2004).

La Constitució espanyola reconeix que els poders públics promouran l'accés a la cultura (art. 44). L'Estatut d'Autonomia explicita l'obligació dels poders públics de facilitar la participació en la vida cultural i reconeix el dret dels pobles a conservar i desenvolupar llur identitat (art. 4). Així mateix, la Llei 2/1993 de Foment i Protecció de la Cultura Popular i Tradicional i l'Associacionisme Cultural té per objecte la protecció i la difusió de la cultura popular i tradicional; estableix la presència de la cultura popular i tradicional en el sistema educatiu i defineix el patrimoni etnològic de Catalunya, les festes d'interès nacional i el paper dels museus i els arxius històrics comarcals i locals. Desenvolupa també el concepte de dinamització sociocultural, alhora que defineix les responsabilitats en aquest àmbit dels ens locals i les funcions de la Generalitat. Finalment regula l'associacionisme cultural, així com el Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana i el Consell de la Cultura Popular i Tradicional.

Com hem dit abans, qui pot prendre un paper protagonista en el desenvolupament de polítiques i accions en termes de reconeixement dels drets culturals –derivats dels drets col·lectius dels grups minoritzats en origen– és el Departament de Cultura des dels seus diversos àmbits. En el dossier hem pres de referència la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural, però com ja hem dit el principi d'interculturalitat no centra la línia de treball del Departament.

En termes de programes i accions en l'àmbit cultural orientades al reconeixement de la diversitat –en termes amplis no específicament de grups minoritzats en origen– s'han realitzat algunes iniciatives concretes com les que es recullen al Pla de Ciutadania i Migracions (2017-2020) subscrietes al Departament de Cultura, a través de la participació del mateix Departament, el Consorci per a la Normalització Lingüística, el Museu d'Història de Catalunya i la Direcció General de Política Lingüística. D'aquestes

³⁷ Limitacions que han d'intentar cercar la mesura menys restrictiva i la garantia del dret a participació de la vida cultural –en relació al dret a la intimitat, a la llibertat de pensament i religió, a la llibertat d'expressió, al dret de reunió i d'associació–.

³⁸ Vegeu l'Informe dels drets culturals de l'Observatori Basc de la Cultura (2019).

específicament esmentem les no vinculades a qüestions d'aprenentatge de la llengua, encara que el descriptor utilitzat resulti ambigu en la seva definició concreta:

- + Difusió d'activitats i festes pròpies de les diferents cultures a Catalunya.
- + Reforç de col·leccions de biblioteques amb materials d'aprenentatge del català de temàtica multicultural.
- + Itinerari "Catalunya: una història per a tu" i taller Crònica medieval: musulmans, jueus i cristians.
- + Exposicions temàtiques sobre els països d'origen de la nostra immigració.
- + Promoció de la participació de persones immigrades i retornades en les cases de la Música.
- + Activitats del Dia Mundial de la Poesia.
- + Recital de poesia "Veus paral·leles".
- + Accions per a la inclusió d'entitats de persones immigrades i retornades en el Cens d'entitats de foment de la llengua catalana.
- + Traducció de textos literaris de referència d'altres cultures.
- + Difusió de jocs i esports propis d'altres cultures.
- + Incorporació de les produccions culturals fetes per artistes d'origen immigrant i dels països d'origen de la nostra immigració en els circuits culturals del país.
- + Estudi i normalització de neologismes que expressin la identitat múltiple dels ciutadans de Catalunya.
- + Difusió de la Guia de llenguatge no discriminatori.
- + Plans per a la no discriminació a les empreses i entitats del tercer sector.

Des de la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural també s'han impulsat algunes jornades i formacions de perspectiva intercultural, com per exemple la jornada sobre cicle festiu "Les nostres celebracions estan canviant, patrimoni i cicle festiu dels musulmans a Catalunya", però es tracta d'activitats de caràcter puntual. En canvi, es compta amb algunes eines potencialment útils en termes de futur per al reconeixement de la diversitat, com el Catàleg del patrimoni festiu de Catalunya que recull les festes, manifestacions i celebracions comunitàries, així com els elements festius amb vigència arreu de Catalunya, amb l'objectiu de preservar, difondre i protegir el nostre patrimoni festiu³⁹. Així mateix, l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya és el programa destinat a la promoció de la recerca, la recuperació i la difusió del patrimoni etnològic català, malgrat que no recull les aportacions fetes per la immigració recent a Catalunya.

D'acord amb les dades facilitades per Oriol Cendra, en termes d'indicadors interculturals en altres àmbits com els de biblioteques i museus, a partir de dades disponibles

³⁹ Celebracions ordenades en 12 blocs: Sant Antoni, Carnaval, Setmana Santa i Pasqua, Festes de maig, Corpus, Sant Joan, Festes Majors, Nadal, Cap d'any i Reis, Festes votives, Festes d'oficis i tradicions, Altres festes i Elements compartits. Vegeu: <http://patrimoni-festiu.cultura.gencat.cat/Festes-i-elements-festius-catalogats-o-declarats>

al Departament de Cultura trobem diferents dades:

Des de l'àmbit de biblioteques es participa en la Comissió Interdepartamental d'Immigració, en el Pla de ciutadania i Migracions i en el Pla Integral del Poble Gitano. En aquest sentit s'apunta però que no hi ha representació del Servei de Biblioteques en programes transversals, i s'hi col·labora a partir de demandes específiques procedents dels organismes departamentals que participen d'aquestes comissions. En relació amb el Pla Integral del Poble Gitano, el 2016 es va inaugurar a la Biblioteca del Nord de Sabadell el primer fons documental del poble gitano en una biblioteca pública. També es compta amb un petit fons bibliogràfic en les diferents llengües maternes de Catalunya –o que tractin temàtiques que incloguin autors des d'una perspectiva intercultural a través de lots de documents per deixar en préstec a les biblioteques. I en darrer lloc, existeixen algunes eines de visibilització de la diversitat cultural principalment desenvolupades en l'àmbit municipal. A escala nacional es compta amb el programa "Biblioteques sense fronteres" conjuntament amb l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament (ACCD)⁴⁰. Finalment, s'apunta l'existència d'una formació per a professionals en l'atenció i l'acollida des de la perspectiva intercultural als equipaments públics culturals.

En l'àmbit de museus i dins de les actuacions del Pla de Museus s'ha activat –actualment en fase de desenvolupament– una eina potencial per al nostre interès com és el Baròmetre Social dels Museus amb l'objectiu d'elaborar un estudi anual que recopili dades sobre l'impacte social col·lectiu dels museus catalans⁴¹. El Baròmetre analitzarà anualment sis àmbits d'impacte: ampliar la participació "En quin grau la participació dels museus reflecteix demogràficament la societat catalana? Quin resultat tenen els esforços d'accés i de diversificació de públics?"; preservar el patrimoni –"Com el treball dels museus, de conservar i interpretar la nostra història, patrimoni i entorn contribueix a construir memòria, identitat i sentit de pertinença?"–; enfortir el capital social –"Què fan els museus per reforçar les relacions ciutadanes i incloure els diferents col·lectius, i així millorar la cohesió social? Com contribueixen a enriquir la qualitat de vida i el benestar de les comunitats?"–; augmentar el coneixement públic –"En quin grau els museus generen i comparteixen coneixement amb la seva acció de recerca i programació? Com aquest esforç contribueix a abordar reptes socials i ambientals?"–; servir a l'educació –"En quin grau l'acció educativa dels museus arriba als centres educatius i als ciutadans? Com contribueix aquesta acció a la millora de l'educació a Catalunya?"–; i avançar en el canvi social –"Com els museus avancen valors com la sostenibilitat, la justícia social o la diversitat cultural? Quin és l'impacte col·lectiu dels museus en relació als Objectius de Desenvolupament Sostenible (ONU)?".

⁴⁰ Vegeu <http://cooperaciocatalana.gencat.cat/ca/que-fem/campanyes/bsf/>

⁴¹ Vegeu <https://cultura.gencat.cat/ca/temes/museus/dimensio-social/barometre-social/>

6.3. Demandes rebudes i necessitats reconegudes

En termes generals SOS Racisme indica que la tipologia més nombrosa de denúncies del 2018 ha estat la de conflictes entre particulars a diferència dels darrers anys en els quals predominaven els abusos per part de cossos de seguretat –per exemple identificacions policials per perfil ètnic. A l'any reben unes 500 demandes i, d'aquestes, que es tradueixin en casos de racisme, en són unes 150. L'entitat apunta una dinàmica present també en les institucions que hem entrevistat, per exemple el Síndic de Greuges de Catalunya: les persones a qui s'arriba són aquelles que estan en una situació menys vulnerable. Diu Saura: "Hi ha col·lectius que no ens coneixen o que no venen a nosaltres per a formular les seves demandes. Són els col·lectius més desfavorits, els nouvinguts, etc. no arriben. El funcionament de la institució es basa molt en la recepció de queixes de caire individual, quan un problema es comença a repetir és quan fem una reflexió més profunda. Si ens arribessin moltes queixes d'un col·lectiu concret o es repeteix un patró, però si no tenim coneixement del problema... moltes vegades l'actuació d'ofici ve donada per la repercussió que veiem a la premsa".

En els casos de SOS Racisme, d'aquests 150 casos abans apuntats només una mica més de la meitat (54%) es converteixen en un cas de denúncia, mentre que la resta no es tradueixen en un procés malgrat haver fet consulta i haver estudiat el cas amb l'entitat. La desconfiança en el sistema és un element fonamental a tenir en compte a l'hora d'avaluar les demandes explícites d'uns col·lectius especialment vulnerables. En els casos de grups minoritzats en origen aquest factor s'ha de tenir doblement present. Per SOS Racisme, d'aquests 150 casos apuntats, tots ells responen a un dret vulnerat per una qüestió final d'identitat individual o col·lectiva, però que es dona materialment en diferents àmbits concrets de la vida de les persones. Els classifiquen per distintes tipologies: allò que passa entre particulars (assetjament entre veïns), policials, accés a drets socials (educació, sanitat i habitatge), tracte de l'administració a l'accés a un dret o prestació (l'atenció que reben per part de serveis d'atenció ciutadana o serveis socials, o d'accés al padró); drets privats (admissió als locals i prestació en serveis privats); i per qüestió laboral (tractar de manera específica per una tendència molt clara d'explotació laboral, *mobbing* racista, etc. i accés al treball); discursos d'odi; i cossos de seguretat privada. Una darrera tipologia és la d'actuacions de grups d'extrema dreta. En relació amb els àmbits que des del dossier resseguim, ens informen que anteriorment havien rebut demandes vinculades amb centres de culte i oratoris i el rebuig social que s'experimentava. Al Maresme, per exemple, entre 2011-2012 van dur a terme un acompanyament entre la comunitat i un ajuntament, realitzant la interlocució amb d'altres entitats locals d'intervenció comunitària. Actualment, indiquen que la regulació de la normativa de centres de culte ha clarificat la qüestió. Peticions vinculades a qüestions d'educació també n'han tractat, sobretot a secundària, fins i tot en casos que s'ha dificultat la matriculació de nenes amb vel, una qüestió que també apareix en l'accés al treball. Són problemes presents que es creuen amb la desigualtats de gènere –i de més difícil gestió en els casos d'escoles pri-

vades, cicles formatius i pràctiques professionals, apunten. Tot i que l'entitat defensa la laïcitat, treballa en la protecció dels drets religiosos. De manera específica, amb els col·lectius minoritzats que hem indicat, s'ha treballat amb alguns col·lectius gitanos –entitats de gitanos catalans i fundacions que treballen amb gitanos que provenen de la immigració romanesa. Cuevas fa notar que han trobat reticències del col·lectiu en la motivació a la denúncia per desconfiança, tot i que la discriminació és molt clara.

En relació amb demandes sobre qüestions identificades com a qüestions culturals es fa esment a casos d'apropiació cultural: per exemple carnestoltes, o la qüestió del black face i la cavalcada de Reis: en definitiva, queixes en relació amb la ridiculització de trets i l'estereotipació racial. Els anuaris de l'entitat recullen casos associats a relativisme cultural implícit, de la mateixa manera que en els espais de treball i assessoraments que desenvolupen en l'àmbit educatiu, dels serveis socials i de relació i atenció amb el personal mèdic, la idea del "xoc cultural" es fa constantment present. En l'àmbit de la salut, també han rebut casos d'accés als serveis sanitaris de persones que no tenien la targeta sanitària. Tots ells però no han pogut ser referenciats en els termes de minorització que nosaltres tractem, malgrat que poden ser extrapolables. Drets lingüístics no s'ha tractat en les denúncies rebudes, però es considera que no hi arriben per una normalització de comprendre la qüestió lingüística com un tema no subjecte de drets. En termes de drets religiosos principalment arriben casos vinculats a la religió musulmana. Així mateix, denúncies per motivacions culturals i lingüístiques al Síndic de Greuges de Catalunya representen "el 0,5%" dels casos que arriben i, totes, relatives al català-castellà.

En relació amb els drets religiosos la DGAR detecta conflictes que tenen a veure amb el desconeixement de les normatives i de garanties de funcionament pels llocs de culte o de les activitats a l'espai públic. Es detecta la importància de l'element econòmic en la legalització dels centres de culte perquè no totes les comunitats tenen una situació econòmica solvent, sinó que hi ha comunitats sense recursos i on els seus fidels no poden aportar-ne. En aquest sentit les demandes dels col·lectius a la DGAR principalment tenen a veure amb qüestions relatives amb els centres de culte. El Síndic de Greuges de Catalunya també ha rebut algunes queixes pel mateix motiu; en canvi, per manca d'oferta religiosa a les escoles, cap.

Igualment ens sembla un element d'interès a contemplar la qüestió de la gestió dels espais de poder entre comunitats religioses diferenciades d'una mateixa tradició religiosa i la (re)conceptualització del concepte de grup minoritzat. Anna Massallé comenta:

Per exemple en el cas dels evangèlics històrics i els pentecostals que arriben. Aquells que han buscat històricament espais de visibilització i relació amb l'administració, i aquells que volen mantenir-se'n al marge. També sobre la relació ideològica d'això entre oberturisme i conservadorisme. Això és molt evident en les esglésies de Filadèlfia, i en el cas dels gitanos romanesos, ja és "la discriminació de la discriminació", o el no acolliment si més no. En el cas

de l'islam hi ha la diferenciació entre comunitats subsaharianes i marroquines. Com passa a les evangèliques subsaharianes. Però sovint no parlem de comunitats minoritzades en origen, sinó d'una mena de jerarquia que es dona aquí. Hi entra la minorització en origen, però de vegades no. El que compta és quins són els grups minoritzats aquí. A més, institucionalment aquí, un amazic o un kurd es fa "més amable" que qualsevol altre musulmà i potser es poden trobar recursos o vies de solidaritat amb major facilitat. Per exemple en els cas dels gitanos romanesos, a Romania són minoritzats per [ser] gitanos, i aquí minoritzats per [ser] romanesos. Aquí no troben acolliment en cap de les dues comunitats. Amb els sikhs no passa tant, perquè aquí, com que dels indis que han arribat molts són sikhs o venen del Panjab, on no estan tan minoritzats, és a dir, com que hi ha una gran majoria sikh, aquí no són un "grup minoritzat", o almenys els hindús no s'han organitzat en grans comunitats religioses i hi ha una pràctica una mica més privada. Caldria veure qui és minoritzat en origen o minoritzat aquí, les comunitats subsaharianes són bastant representatives d'això –per exemple les esglésies nigerianes.

Específicament ens sembla rellevant tractar el cas de l'islam i les comunitats marroquines a Catalunya. Jordi Moreras apunta que l'islam està plenament integrat des del punt de vista institucional perquè l'any 1992 va haver els acords que en síntesi definien que l'islam és una religió espanyola. Però la dimensió legal poc té a veure amb la dimensió social que s'hi amaga:

Si parlem dels musulmans com a col·lectiu ja és una altra història. Primer perquè continuem pensant que els musulmans són, en la seva gran majoria, immigrants, segon perquè estem pensant que és una religió que és contrària a la nostra i per tant és un principi d'alteritat insuperable. Estem parlant d'una preocupació al voltant d'un col·lectiu per qüestions de política internacional que ens fan pensar que la seva presència no és un afegitó si no una amenaça, etc. El problema no el tenim amb l'islam, el tenim amb els musulmans, em refereixo a la problematització que se'n fa. Perquè és sobre la gent on s'actua de forma estigmatitzada. Moltes vegades quan discutim sobre islamofòbia, discriminació o racisme, per mi amb aquesta distinció no és que no quedi clar que no hi ha islamofòbia, i tant que n'hi ha. Però és més per la condició de les persones, que no pas per debats sobre la certesa o la veritat de la religió com a religió equivocada. Parlem d'una arrelada concepció al nostre país, de llarga trajectòria, que posa en dubte la seva capacitat d'esdevenir membres d'aquesta societat. I això és greu perquè aquí no estem parlant de religió només, sinó que estem parlant de cultures, de tradicions, estem parlant d'estatus social, recursos econòmics, hi ha molts aspectes que s'hi apleguen. El debat el tenim en l'encaix dels musulmans com a col·lectiu social que és atribuït a un origen immigrant, a una condició social, a una determinada forma d'estar en el món. Hem anat construint una perspectiva concreta amb el tema dels marroquins, per dir-ho així, de superposició de diferents capes fins arribar a la darrera. Vam començar parlant de treballadors immigrants, després d'immigrants, després de magrebins enlloc de marroquins, i després de musulmans. Al final tot es va sumant, primer vam descobrir que eren persones que venien per una dimensió social, després vam descobrir la llengua i la cultura, i després hem descobert la religió. Som nosaltres que hem categoritzat de manera diferent. Hem arribat al final de tot un procés de categorització i estigmatització que ve a explicar la dimensió de la incompatibilitat formal d'aquest col·lectiu. Perquè primer venien a treballar però no es veia, després vam descobrir que tenien cultures, perquè vam descobrir que tenien cultura? Perquè venien les famílies, perquè quan els homes estaven sols no estaven parlant de temes culturals i nosaltres ens vam afegir a aquesta idea de la interculturalitat i el tema de la diversitat religiosa. Sempre pregunto des de quan l'islam és a Catalunya: des que nosaltres l'hem conceptualitzat, o des que els musulmans hi són? Perquè als anys 70 la pràctica musulmana no generava cap tipus de problema, però existia, discreta però existia. Hi ha un procés que mereixeria veure fins a quin punt nosaltres hem forçat el pany i al final li hem donat una altra volta. Ara, per exemple, hem acabat considerant el concepte musulmà com a integrador de tota la resta. I ara parlem de musulmans sense adonar-nos que no sabem si parlem de persones d'una tradició cultural, religiosa, civilització, o el que vulguis, o estem parlant de persones que formen part d'una comunitat religiosa. No fem cap mena de distinció entre persones en què la seva espiritualitat

és un tema particular. És un tema que no és present a l'espai públic, ni un tema que queda relegat a algú que vingui a parlar en nom seu. Nosaltres amb aquest reconeixement explícit de la diversitat utilitzem el concepte musulmà com una categoria que serveix de nom per fer una amalgama de tradicions, pertinences, creences, espiritualitats, etc. Això nosaltres ho estem afavorint i, evidentment, com no podia ser d'una altra manera, aquelles institucions que venen a representar els col·lectius musulmans també defensen. (...)

Totes aquestes qüestions de les formes de representació i reconeixement apuntes tenen a veure amb un aspecte central en el nostre cas, perquè interpel·len directament sobre les formes d'homogeneïtzació del col·lectiu minoritzats en els seus marcs nacionals. Com passa amb els amazics i les formes de representació, arabització i musulmanització anteriors:

La musulmanització d'una identitat concreta s'ha fet a nivell social i global, però hem de tenir present que si la gran majoria de les mesquites estan vinculades a comunitats que tenen origen rifeny o amazic o no arabòfon, el que ens hem de preguntar és per què es van crear més mesquites que no associacions. Per què es va tendir més per allò religiós i no un altre àmbit? Al registre de les entitats culturals de Justícia pots veure quantes entitats estaven vinculades amb el món marroquí a Catalunya? Un munt des dels anys 70 fins avui⁴². Si intentes barrejar informacions, acaba sortint que la meitat de les associacions estaven vinculades per allò religiós i l'altra meitat per allò cultural. Aquí es demostra una cosa important, si compares amb altres països d'Europa, te n'adones que el teixit al voltant de la cultura, des dels 70 fins ara, va tenir una dinàmica determinada, i les de caràcter religiós una altra. Un procés de distanciament. A França, de majoria algeriana per exemple, s'estableixen unes relacions amb allò religiós, molt diferent que el que estableixen els marroquins. Ens hem trobat que una part molt significativa del teixit associatiu marroquí està vinculat a les mesquites, no hem sabut distingir una cosa de l'altra. No hem sabut si havíem de donar suport a un tipus o una altre, per què? Comptàvem quanta gent va a la mesquita? Més gent, doncs és aquí on hem de posar el focus. Però es parteix d'una premissa falsa perquè són dos llocs diferents i al final nosaltres ens hem convertit en validadors d'iniciatives que dins del col·lectiu estaven en disputa. Bona part de la qüestió té a veure amb la nostra no comprensió de la realitat present en aquests col·lectius i una valoració simple del que representa qui és el qui lidera o qui no.

Per tant, em sembla que el que critiquen els amazics és que s'està prioritzant allò religiós per sobre d'allò cultural, la mirada ha estat molt centrada aquí i ha estat un hàndicap. No es pot limitar només una identitat a una dimensió religiosa, això ens porta a caure en aquestes simplificacions i amalgames que fan que hi hagi gent que no se senti a gust. (...) Les administracions públiques volen cercar representants de, i de vegades la cerca d'aquestes representacions és una mica forçada perquè quan nosaltres fem els estudis que analitzen una realitat complexa, els resultats sempre seran complexos també. I això no entra en la lògica de l'homogeneïtzació en la representació. En el cas concret del col·lectiu marroquí a Catalunya, sobretot de les mesquites rifenyas, ja sabeu la relació de la gent del Rif amb l'administració marroquina de menyspreu, arraconament, marginació que dins de la societat marroquina ha tingut la gent del Rif. Des de l'any 72 hi ha el consolat del Marroc, que crea una entitat que es diu Amical que venia a representar el perfil més sufista, arabòfon, favorable al rei, molt tradicional i molt religiós. Molta part del col·lectiu rifeny no volia sentir a parlar d'aquesta gent, tinc la sensació que les comunitats rifenyas que van crear les seves mesquites i associacions i al voltant de la dimensió amaziga o rifenya, van voler-se mantenir fora de la influència dels

⁴² Moreras apunta que de 1996 a 2000 i de 2001 a 2007 va sorgir un bon nombre d'entitats marroquines creades a Catalunya i de creixent especialització temàtica (per exemple dones marroquines, o que inclouen dins de la seva denominació alguna referència al col·lectiu amazic-rifeny) (2002: 62). El creixent teixit amazic, apunta Moreras, té sentit com a resposta de la identitària amaziga davant la homogeneïtzació arabitzant de l'opinió pública catalana respecte del col·lectiu marroquí, i per l'existència d'un marc d'oportunitats polítiques que afavoreixen la recepció positiva d'aquestes reivindicacions en el context català, com per l'emergència de moviments de reconeixement identitari dels darrers anys (2002: 111).

sector més oficialistes o vinculats amb el govern del Marroc. S'havia establert una relació d'un cert equilibri, es podria dir que arreu del país hi havia una sèrie de satèl·lits, d'àmbits vinculats i controlats pel sector oficialista i altres que no. El problema va ser imaginar-se, des de la Generalitat, que podrien regular tot aquest procés, per exemple, formant imams que permetessin que totes les comunitats musulmanes de Catalunya, sobretot les marroquines, poguessin tenir persones ben formades, etc., aquesta idea que ha estat present durant molt de temps, però el que va afavorir és que la mirada més oficialista entrés dins d'aquestes altres comunitats. D'alguna manera se'l recomanava que aquí hi havia un punt de referència i elles s'havien de posicionar. La idea original de creure que calia deixar en mans del govern del Marroc el control de les mesquites a Catalunya era la forma de trencar amb la història del mateix col·lectiu que havia volgut mantenir-se de forma refractària apartat d'aquestes influències. És una manca de perspectiva global que després porta a situacions futures que diguin que els marroquins que han nascut a Catalunya, no són catalans, són marroquins, que és el que diria qualsevol representant del govern del Marroc a Catalunya. I nosaltres diríem són catalans d'origen marroquí, però ja sabeu el concepte de nacionalitat que té el Marroc. Aquesta no capacitat per entendre els elements de pugna interna no deixa de ser una forma de distorsionar el procés que els col·lectius havien anat fent de forma natural. Per tant, la gestió de les identitats a Catalunya, s'ha de fer a Catalunya. Una cosa és la transnacionalitat, el vincle en origen, pensar-se en tant que diàspora, però la gestió s'ha de fer aquí. La ignorància ens invalida a l'hora de fer propostes d'acció. Si el que situes dins és la idea de catalans, això potser serà el primer pas per deixar de parlar de musulmans.

6.4. Aspectes específics vinculats als grups minoritzats

Algunes qüestions concretes exposades en relació amb els grups minoritzats en origen que apareixen en els discursos i les pràctiques institucionals ens semblen rellevants d'esmentar perquè apunten aspectes a tenir en compte en el desenvolupament de futures accions relacionades.

En relació amb el poble gitano es planteja la importància del Pla integral del poble gitano per tractar aspectes específics d'interès del col·lectiu. Però es destaca discursivament la importància de tenir en compte la diversitat pròpia del col·lectiu perquè cal parlar atenció a les especificitats dels gitanos d'origen estranger, cal esmentar de forma específica els gitanos romanesos, els hongaresos, de l'Europa de l'Est, fins i tot s'ha detectat la presència d'algunes famílies d'abdals –refugiats sirians. També als centres escolars es fa notar aquesta diversitat de realitats. En el cas dels gitanos romanesos, són els únics que parlen la llengua romaní i la mantenen. A Catalunya hi ha un col·lectiu de gitanos catalans que el seu origen territorial és a Catalunya. També de gitanos d'origen andalús que arriben amb les onades migratòries del segle xx, i finalment de gitanos portuguesos i romanesos, els darrers arribats, i els que viuen en condicions de major precarietat. En aquest sentit, específicament parlant dels gitanos romanesos, sembla probable –tot i la manca d'informació contrastable en aquest sentit– que una possible dificultat del col·lectiu sigui la possibilitat de la pràctica del culte. Es detecta que es donen pràctiques de culte –d'espais– diferenciats al col·lectiu gitano català, i que hi ha molta més dispersió de pràctica religiosa, i en una situació de comunitat religiosa molt més en precari que la situació de l'església de Filadèlfia – en termes econòmics i de capacitat de legalització dels espais de culte. Pel que apunta Anna Massallé de la DGAR, en el cas de les esglésies de Filadèlfia a Catalunya la qües-

tió dels centres de culte i la seva legalització és un dels clars problemes que es troben:

De vegades es produeixen tancaments quan hi ha queixes veïnals, o si hi ha una actuació de la guàrdia urbana i s'adonen que allí hi ha un centre de culte que no té llicència i s'actua d'ofici (...) però hi ha dificultats perquè hi ha comunitats que són molt humils i la despesa econòmica els costa molt. Si a més a més surten dificultats afegides doncs això es viu malament. El rebuig que experimenten les esglésies de Filadèlfia sovint ens trobem que ve donat per circumstàncies de soroll o de queixes del que passa abans o després del culte al carrer. I això passa sobretot si les esglésies estan situades fora dels barris amb major veïnatge de població gitana, o a llocs una mica fronterers. Però aquesta ubicació no es busca, és clar, si es pot obrir un espai de culte dins del propi barri, encara que sigui en condicions de no legalització, es prefereix, i encara que siguin una comunitat minoritzada socialment en el barri, és un espai més afí.

En aquest mateix sentit, el Síndic de Greuges de Catalunya va mantenir alguns contactes amb la xarxa Romest que manifestava el fet que els plans existents de reconeixement i intervenció del poble gitano a Catalunya es feien pensats en termes del col·lectiu autòcton. De manera significativa, la problemàtica específica que es va remarcar des de la xarxa Romest, va ser les dificultats en l'empadronament que s'han trobat en alguns municipis catalans.

En relació amb el col·lectiu sikh, en què la qüestió dels espais i pràctica religiosa és un dels elements referencials en les formes de manifestació de la identitat sikh, la demanda principal és el dret a la llibertat religiosa expressada en la voluntat de vestir diferents elements representatius propis. Les dificultats en l'obertura dels temples ve donada perquè de vegades han experimentat confusions amb les comunitats de musulmans, i això genera algunes reticències a l'hora d'obrir locals, o el desconeixement de la celebració d'expressions públiques d'homenatge als fundadors de la religió sikh. La qüestió de l'ús del turbant en l'espai laboral i escolar és un dels temes de discussió i preocupació freqüent del col·lectiu. La Secretaria de Migracions, Igualtat i Ciutadania anota que en el cas del turbant es va mediar amb l'Estat per permetre que les fotos del carnet de conduir es poguessin fer amb aquesta peça de roba posada. En aquest sentit s'apunta també les converses amb el cos de Mossos d'Esquadra a petició de la comunitat sikh per a facilitar la possibilitat de modificar el decret d'uniformitat'. Oriol Amorós planteja:

La meua posició és molt clara, i és que s'ha de modificar el decret, perquè el dia que tinguem mossos d'esquadra amb turbant o hijab estarem explicant als catalans quina és la Catalunya real i estarem explicant als catalans d'origen migrant que aquest és el seu país i ho explicarem d'una manera molt visible, positiva i necessària. Amb els sikhs vam tenir també una mediació amb ells fa anys, amb educació i afers religiosos a Olot (...) el que allà vam determinar va convertir-se en una guia de recomanacions d'ús dels símbols religiosos a les escoles (...) i un dels temes complicats va ser la qüestió del *kirpan*⁴³ a les escoles, però al mateix temps va ser un treball molt positiu, perquè l'acord al que vam arribar, evidentment un nen no pot anar amb un ganivet a l'escola (...), però el dret a la llibertat religiosa hi és i calia conciliar el dret a la seguretat, que clarament està per sobre, amb l'altre. La manera que vam trobar va ser que els nens portarien un ganivet més petit, de plàstic, amb una funda tancada i cosida a la vora interior dels pantalons. Hi ha altres demandes que veiem incompatibles, com que se'ls alliberi de l'obligació de portar casc (...).

⁴³ El *kirpan* és una petita espasa o un punyal, portada pels sikhs.

Cal tenir en compte que demogràficament la importància de la immigració provinent del Panjab a Catalunya és especialment significativa. Si bé els sikhs són panjabis, els panjabis –no sikhs– són numèricament més nombrosos que els sikhs. S'estima en aquest sentit que el 90% dels pakistanesos i indis de Catalunya són panjabis. La Secretaria de Migracions, Igualtat i Ciutadania ha editat alguns materials en llengua panjabi –vídeos de difusió sobre diversos temes que s'envien mensualment a totes les persones que tramiten la reagrupació familiar i que s'han fet en nou idiomes diferents– però per l'experiència i retorn rebut, malgrat que com dèiem gairebé la major part dels pakistanesos i indis de Catalunya són panjabis, no tots parlen i entenen panjabi i en canvi sí que parlen i entenen el hindi o l'urdú, i la difusió en panjabi és molt baixa, mentre que l'urdú està assumit com a llengua nacional del Pakistan tot i que té una base demogràfica molt més feble en tant que llengua materna. La demanda del col·lectiu en termes lingüístics és baixa. En les polítiques actives d'aprenentatge de la llengua es detecta la mateixa experiència, en el col·lectiu pakistanès hi ha major interès en l'aprenentatge de l'urdú i desinterès en l'aprenentatge del panjabi.

En el cas dels pobles del Caixmir es destaca la seva activitat organitzativa i la relació diferenciada amb el Pakistan, amb "una situació política molt particular i amb un govern de la zona molt favorable a les reivindicacions de la identitat caixmiri" diu Amorós. La Secretaria de Migracions, Igualtat i Ciutadania destaca que primordialment el col·lectiu té voluntat associativa i reconeixement dels elements culturals i les festivitats associades.

En relació amb les minories subsaharianes a Catalunya, tot i que en el dossier n'essentem tres, certament podríem recollir una diversitat de grups molt superior. Es planteja aquí un dels aspectes que recollíem prèviament, sobre la conformació de la categoria de majoria i minories i es fa referència al fet que els mandingues podrien ser reconeguts en aquest sentit –els wòlofs també segon a quin país ens referim? I el fula, llavors, pot ser considerat minoritzat si el parlen milions de persones?. La Secretaria de Migracions, Igualtat i Ciutadania apunta que s'ha treballat amb alguns d'aquests grups en algunes mesures concretes, bàsicament relacionades amb qüestions per la prevenció de les violències masclistes com el del matrimoni forçat. Diu Amorós:

Aquí sí que hi ha d'haver una aproximació que tingui en compte l'especificitat. Hi ha hagut alguna comarca que hem treballat aquest tema amb una medidora de la mateixa nacionalitat però no del mateix grup, i el resultat és molt diferent que si treballes amb persones del mateix grup. Per tant, aquí per l'eficiència de la política, cal un reconeixement de la identitat. Però sí que crec que hi ha molt poca aproximació i reconeixement a les cultures de l'Àfrica negra. És un tema que el tenim present, algun material hem intentat fer però té una incidència baixa i hi ha poques activitats al respecte.

La Secretaria de Migracions, Igualtat i Ciutadania apunta el fet que en el cas amazic i, sobretot en termes lingüístics, perceben certa ocultació en les xifres de parlants, i en termes de la llengua d'identificació del col·lectiu. S'esmenta l'element de l'arabització en el col·lectiu i com aquest fet s'està produint en el context català. S'apunta que la

realitat associativa de la comunitat amaziga a Catalunya és dispersa i diversa i que demana d'atenció específica a la pròpia diversitat del col·lectiu.

Sobre d'altres col·lectius amb menor relació, s'esmenta el cas del poble armeni, amb qui institucionalment s'ha tingut molt poc contacte però es detecten problemàtiques fonamentalment de tipus legal i jurídic per situació d'irregularitat. En el cas dels sindhis, s'apunta com un col·lectiu que s'expressa en poques ocasions com a sindhis a l'administració, tot i alguna petició puntual d'aprenentatge del sindhi que no s'ha concretat. En el cas dels kurds i palestins, s'apunta que són col·lectius numèricament petits encara que políticament visibles.

En darrer lloc, la Secretaria de Migracions, Igualtat i Ciutadania fa esment a d'altres grups que no queden recollits en aquest dossier però que ens sembla interessant d'esmentar. Un d'ells és el cas dels tagals de Filipines, col·lectiu amb una estructura d'entitats representativa a Catalunya. Tot i així, s'apunta que la qüestió lingüística no apareix expressada com a element de demanda del col·lectiu ni tampoc de presència pública de la llengua. Així mateix, en el cas dels xinesos de Catalunya es fa notar un gran desconeixement de les institucions sobre les minories. També la percepció que hi ha més voluntat de reconeixement de les institucions catalanes que pròpia demanda dels col·lectius amb certa tendència a l'ocultació d'aquesta diversitat, per exemple i clarament, de caràcter lingüístic.

7. ANÀLISI DELS DISCURSOS DELS COL·LECTIUS MINORITZATS

Aquest apartat del dossier recull i analitza els discursos dels membres dels col·lectius amazic, caixmiri, sikh, armeni, soninke, fulani i gitano. L'estructura dels diferents apartats que trobareu s'ha determinat, d'una banda, d'acord amb la importància dels temes i de les demandes que assenyalen les persones entrevistades. De l'altra, s'ha intentat exposar aquestes demandes en sintonia amb aquelles qüestions que apareixen en els discursos de les institucions públiques. La voluntat és que el dossier permeti un espai de diàleg entre demandes i desafiaments, i el paper dels agents públics i les propostes i polítiques de resposta al conjunt d'aquests reptes. Entre ells, les demandes específiques pel que fa als drets lingüístics, al dret del reconeixement polític i a la no discriminació i el racisme.

7.1. Les principals demandes de reconeixement

— Demandes pel que fa als drets lingüístics

L'ensenyament de la llengua materna en l'etapa obligatòria de l'educació és una de les principals demandes que comparteixen la major part de persones entrevistades. Aquesta demanda, d'una banda, es planteja conjuntament amb una crítica quant a discriminacions estructurals que existeixen a l'Estat espanyol i a Catalunya. Per exemple, en el cas de la Federació d'Associacions de Gitanes de Catalunya (FAGIC), quan

manifesten el menysteniment històric cap a la llengua romaní. I de l'altra, la demanda d'ensenyament lingüístic s'experimenta, en d'altres casos, com una resposta a una injustícia que es produeix en el país d'origen, com passa en el cas de la llengua amaziga. Les representants de la FAGIC expliquen que la pèrdua de l'idioma romaní –referit també com a *rromanes* o romanó al llarg de les entrevistes i el treball de camp– és conseqüència de les polítiques antigitanes que han estat vigents durant molt de temps a l'Estat espanyol. Noemí Fernández considera que les arrels d'aquestes polítiques i la criminalització de la llengua té els seus orígens ja al segle XVI:

A causa de totes aquelles polítiques antigitanes que es van fer aquí ens va fer perdre l'idioma, el *rromanes*. Durant l'època que van regnar els Reis Catòlics, els gitanos que parlaven *rromanes* rebien càstigs terribles. Només conservem algunes paraules entrelaçades amb el castellà però el que queda no és una idioma sinó un dialecte (...) El nostre idioma s'ha criminalitzat. (...) Quan tu sents segons quina paraula, per exemple a Espanya podria ser mangar, molta gent la relaciona amb robar, però en realitat significa demanar. Han criminalitzat el nostre idioma i ho han fet com un argot de delinqüents (...).

Pedro Aguilera apunta que ni la modernització d'Espanya ni la transició democràtica van promoure canvis substancials pel que fa al reconeixement del poble gitano com a element propi de la història del país. El fet que l'idioma *rromanes* no sigui un dels idiomes oficials de Catalunya és, segons ell, una de les mostres d'aquesta manca de voluntat política que també reproduceix el govern autonòmic català:

L'Estatut de Catalunya reconeix l'aranès com a llengua i hi ha tot un ventall d'accions per tal que l'aranès sigui conegut i reconegut com a una llengua del país. Un article de l'últim Estatut aprovat de Catalunya reconeix la identitat cultural del poble gitano de Catalunya, però curiosament, no hi ha cap actuació per tal de donar coneixement i reconeixement de la nostra llengua, ni tant sols apareix en els currículums formatius de l'escola primària i secundària.

A partir d'aquestes crítiques, des de la FAGIC s'assenyala com a demanda específica la necessitat de conèixer la pròpia història, l'aprenentatge de la llengua romaní, el reconeixement del poble gitano com un element principal de la història d'aquest territori i la reforma del currículum escolar.

D'altra banda, Asmaa Aouattah assenyala la continuïtat de la violència en l'exercici del dret a la llengua materna d'origen també a la societat d'acollida. De fet, la negació de la identitat amaziga com a element constituent de la major part del poble amazic –al Marroc, Algèria i Tunísia– cristal·litza en la manca de consideració de la llengua amaziga per part dels Estats d'aquests països. A més a més, d'acord amb Aouattah, existeix una "segona victimització" de les persones amazigues que viuen a Catalunya a causa d'una mateixa homogeneïtzació lingüística aquí que al país d'origen, i malgrat l'experiència de la llengua catalana en termes de minorització històrica:

(...) el poble amazic és un poble que rep opressió pels estats d'origen tant als països d'origen com aquí, per exemple parlant de l'ensenyament de l'amazic. El govern del Marroc envia professors perquè ensenyessin àrab als infants amazics que viuen a Catalunya. En canvi no n'envien perquè ensenyin amazic. És un fet contra el qual vam protestar diverses vegades. Per part de les institucions catalanes no hi ha una alternativa amb cara i ulls. Hi ha unes

quantas classes subvencionades pel Departament d'Educació que es fan en nivell extraescolar, però ni reben el reconeixement del govern marroquí ni hi ha un suport suficient per part del govern català. Quan es parla d'introduir les llengües d'altres orígens en el currículum oficial es comença amb l'àrab. Tinc entès que començarà aquest curs en una de les escoles catalanes l'ensenyament d'àrab en horari escolar, no en horari extraescolar. Això ens fa veure que realment sempre la llengua poderosa és la que acaba guanyant, encara que sigui en un territori en què la sensibilitat envers a les llengües minoritàries és alta, com és el cas de Catalunya, i on la llengua pròpia és una llengua que ha estat històricament menyspreada en el context de l'Estat i on les llengües minoritàries reben un cert suport (...).

De la mateixa manera, Aziz Baha, de la Casa Amaziga, qüestiona el raonament que es fa des de l'administració pública catalana per explicar la prioritització de l'àrab per sobre de la llengua amaziga, tot relacionant-ho amb la manca de la voluntat política per intervenir educativament en les circumstàncies socials que es donen:

(...) Els hem de convèncer, per exemple sobre el tema de l'ensenyament de l'amazic. Diuen que no hi ha demanda, que la gent vol l'àrab. Però si ho tractes amb l'educació social, ja que l'educació és apoderar la persona, dones la possibilitat d'alternativa. Si deixes només un camí evidentment passarà això. Però obre l'altre camí, i sensibilitza, apodera les persones i així la gent pot triar. Ens costa convèncer-los (...) Les llengües majoritàries segueixen tenint doncs prioritats damunt d'altres llengües, que són les que en realitat necessiten suport i més empenya perquè hi hagi consciència identitària de les comunitats. Cal que s'afavoreixin les classes, la investigació, l'escriptura... perquè finalment podem sentir doncs que existim com a poble.

Asmaa Aouattah subratlla però, la responsabilitat de l'administració pública catalana per impulsar accions a favor del reconeixement de la llengua amaziga, relacionant-ho amb la preservació d'una identitat "minoritzada i menyspreada" i, d'altra banda, Baha recorda que bona part de la població amaziga que viu a Catalunya són catalans i les seves demandes han de ser considerades com a demandes de ciutadania. Dues demandes que mostren dos principis diferents de justícia. En primer lloc, en termes de la justícia internacional, es parla del deure d'impulsar polítiques públiques per tal de preservar les llengües minoritzades i preservar-ne l'existència en termes col·lectius. En segon lloc, tan Baha com Aouattah situen aquesta demanda en el pla de ciutadania. Una demanda amb dues dimensions: nacional i internacional. En el cas de la comunitat sikh de Catalunya, Gagandeep Singh remarca la importància del paper de la mateixa comunitat en l'ensenyament de la llengua materna, a partir del mateix raonament, "perdre l'idioma és perdre la identitat":

[Ens ocupem d']organitzar els camps d'estiu per aprendre panjabi. Tos els infants i adolescents que han nascut aquí saben perfectament llegir, escriure i parlar en panjabi, comparant-los amb els nens d'allà el saben molt bé sense tenir escola. Per mi és molt important perquè si perdem el nostre idioma ho perdem tot, perdem la nostra identitat. Cada estiu organitzem una escola d'estiu i cada cap de setmana també.

En la mateixa línia, l'Associació d'Armènia a Catalunya Ararat també es dirigeix a les famílies armènies que viuen a Santa Coloma de Gramenet interessades en les classes d'idioma armeni que la mateixa associació organitza. Classes de llengua, història i geografia d'Armènia que imparteixen professores voluntàries. Una de les principals necessitats que destaca el president de l'Associació Ararat, Sarkis Hakobyan, és tenir un espai més adequat per fer les classes amb els infants:

L'idioma és l'element fonamental per poder mantenir la nostra identitat, és per això que fem classes de llengua armènia aquí a Santa Coloma i també a Barcelona perquè les noves generacions no perdin la seva identitat. (...) Ara mateix estem agraïts al nostre ajuntament perquè ens facilita aquest espai, tot i que sigui per un horari limitat. És cert que ens faria falta un espai on poder tirar endavant aquest projecte de l'ensenyament de l'armeni. Aquí tenim alguns problemes de convivència perquè aquest espai és l'Espai de Pau de l'Ajuntament on hi ha també les entitat de cooperació, on hi fan reunions gent adulta i nosaltres fem classe amb els nens.

L'associació soninke Leminú Marandé també s'ocupa de la formació en llengua soninke d'infants i joves, igual que els altres col·lectius esmentats. De fet, Leminú Marandé significa en català "educar els fills". Les persones fundadores de l'associació, totes dones, mostren com a preocupació principal la manca de coneixement –i també d'interès– dels seus fills envers la llengua, i ho relacionen amb els perills de desconnexió amb el lloc d'origen. Bille Diagana exemplifica:

Parlem en soninke amb els nostres fills però sempre ens contesten en castellà. Aquest és el nostre problema principal. El nostre combat és amb això. (...) Ells ens entenen i fins i tot poden parlar en soninke quan volen, però se senten més còmodes quan parlen en castellà. Imagina't, si no parla soninke aquí amb mi, com parlarà amb la meva mare quan estiguem allà! (...).

Cal destacar també que en diverses de les persones entrevistades apareix la idea que la crisi financera del 2008 va marcar un abans i un després en les actuacions públiques envers el reconeixement dels drets lingüístics i culturals. Baha i Aguilera en la segona citació apunten:

El 2004 es va començar a ensenyar l'amazic en certes escoles com a activitat extraescolar. Arriba la crisi i les retallades i llavors desapareixen aquestes classes. Només hi ha un grup a Sabadell que continua, però des de la voluntarietat. Des de 2012-14 el departament torna a reprendre el tema però molt poc. Un pressupost de 6.000 euros a l'any. Tenim vuit grups per fer tallers de cultura amaziga i les classes, però no arribem. Va haver-hi l'Observatori Català de la Llengua Amaziga de la UAB però això va desaparèixer. No hi ha polítiques que garanteixin la continuïtat. (...) Catalunya també ha de ser un dels països que inverteix amb constància en aquesta causa.

Els últims 30 anys ha anat molt bé, és cert que l'última crisi ens va fer tirar vint anys endarrere de feina, vint-i-cinc anys, però excepte per la crisi la nostra causa va créixer molt.

No totes les persones entrevistades dels diversos col·lectius fan una demanda d'ensenyament lingüístic. És el cas dels entrevistats caixmiris i fules. Amadou Bocar Sam tot i que comenta que la llengua és una dels elements principals per diferenciar els pobles a Àfrica, no pensa que es doni una situació de discriminació o una necessitat de reconeixement específic perquè "cap dels idiomes africans tenen més privilegi que els altres". Bocar Sam apunta que en la societat d'acollida tampoc no és habitual escoltar la demanda pel que fa als drets lingüístics:

No hi ha cap país que ensenyi les llengües nacionals d'Àfrica, per exemple el sistema educatiu senegalès es fa en francès, però això no vol dir que hi hagi una discriminació a l'escola. El sistema educatiu tradicional es basa en l'àrab però ara només s'ensenyava el francès a l'escola. Hi ha una introducció gradual, de fa molts anys, de totes les altres llengües senegaleses que són el fula, diola, serer, wòlof, mandinga, soninke... totes aquestes s'entenen com a llengües nacionals. El Senegal és un país plurinacional on es reconeix la diversitat que existeix.

Tanmateix caldria avaluar si l'ensenyament de la llengua fula podria ser una necessi-

tat reavaluada per part de les dones d'aquest col·lectiu, d'una manera similar al que passa amb les dones soninkes entrevistades. La recerca internacional en processos migratoris i de gènere revela les diferències de valoració entre dones i homes migrants quant a l'aprenentatge de l'idioma d'origen dels seus fills (Erel, 2013, 2010; **Skutnabb-Kangas, 1998**). Aquest fet s'explica per la condició d'exclusió en l'espai públic de les dones migrants –especialment les dones que venen amb la reagrupació familiar.

En el cas de l'idioma caixmiri, Namdar Iqbal i Umair Dar parlen de la llengua com un element fonamental de la identitat nacional, però en canvi, no expressen cap tipus de demanda pel que fa a l'ensenyament de la llengua caixmiri, ni aquí ni al Pakistan. Convé destacar que la llengua caixmiri és absolutament minoritària al Caixmir sota control del Pakistan, cosa que és totalment al contrari del que passa a la Vall del Caixmir. Així doncs, aquest fet podria ser una raó que Dar expliqui que la protecció del caixmiri no té cap rellevància per a ells:

(...) Jo no he conegut cap persona a la ciutat d'on vinc jo i on hi ha moltíssimes persones caixmiris d'origen, que conservin la seva llengua. (...) Nosaltres parlem panjabi i urdú. Nosaltres des que vam immigrar hem perdut la nostra llengua (...), al Pakistan això passa molt perquè no tenen aquesta sensació que el panjabi estigués colonitzat, perquè són el 60% de [la població del] Pakistan i tenen tot el seu poder... els caixmiris sembla que estan disposats de parlar la seva llengua materna en els seus cercles més íntims (...) la llengua la tenim perduda, hem assumit totalment que és un tema perdut. Tots hem assumit que som pakistanesos i que nosaltres no tenim res a fer amb la llengua caixmiri (...).

Una de les observacions importants que apareixen a les entrevistes és la interiorització del menyspreu a les llengües maternes associant-les a valors inferiors —abans de migrar a Catalunya—envers el que representa l'idioma majoritari. Un fenomen social extens que ja hem situat, en països on la tradició política estatal tendeix a negar i suprimir les identitats nacionals minoritzades, diferents a l'hegemònica. Aquesta política de negació no només opera mitjançant els discursos discriminatoris i la propaganda que infravalora aquestes identitats, si no que també actua en el context material de la població, limitant l'accés a determinades posicions socials i condicionant els recursos que tenen els membres de les comunitats minoritzades. Els següents comentaris de les persones entrevistades il·lustren clarament aquesta idea. Gagandeep Singh, Umair Dar i Aziz Agouram apunten:

Penso que, des de l'experiència personal, crec que allà (en origen) moltes vegades no som conscients de què passa amb nosaltres mateixos. Sobretot el tema de la llengua. Per exemple (...) jo quan era petit em sentia orgullós de parlar hindi i en anglès, en canvi, parlar en panjabi era com parlar una llengua de poble. Quan he sortit d'allà he obert els ulls. Els meus avis parlaven només panjabi, els meus pares poc a poc van introduir l'hindi i la meva generació parla hindi i anglès... Llavors em pregunto: d'aquí 50 anys qui parlara en panjabi?

Penso que els caixmiris tendeixen a menysprear la nostra pròpia llengua. Tenim una percepció negativa de la nostra llengua i per això amb la nova generació sempre es parla en urdú. (...) Quan jo parlo amb els meus fills, si estic molt content o molt enfadat els hi parlo en panjabi però la major part del temps els parlo en urdú. Quan en sóc conscient, els parlo en urdú. La meua parella no parla panjabi, ella només parla urdú. Els panjabis tenen una percepció negativa de la seva

pròpia llengua perquè és una llengua que només es parla en zones rurals, hi ha la percepció que és una llengua vulgar, de la gent d'interior, etc., té aquesta etiqueta.

La llengua és garantia de continuar sent amazic. Per això, aquí, quan ens dirigim a les famílies i els diem que parlin amazic amb els seus fills perquè això és una prova molt molt sòlida, ningú qüestionarà la teva identitat. Hi ha gent que diu que l'amazic no està normalitzat i els diem que això no és veritat. (...) Passen de l'amazic amb la idea que l'amazic no serveix.

Baha apunta que la lògica colonial va "apreciar" l'oest del Marroc per damunt dels territoris del nord i les zones muntanyenques, creant una escala de valorització basada en les expectatives i possibilitats quant a l'explotació del territori. A més, aquesta operació, diu, no s'ha aturat després de la independència del Marroc, i s'ha convertit en una eina d'arabització que força la migració dins del país, de zones empobrides tradicionalment amazigues, a les ciutats emergents:

Segons l'Estat marroquí, aquestes zones corresponen al Marroc inútil. El colonialisme francès va deixar aquesta divisió. És a dir, la costa de l'Atlàntic, les ciutats, les zones planeres són el Marroc útil, en canvi les muntanyes i el desert és inútil. Per això, l'oest està més desenvolupat que l'est. Després del colonialisme, l'Estat marroquí també va mantenir aquesta divisió fins al dia d'avui. Molts amazics, molta gent va abandonar la seva terra i va anar a treballar a les ciutats (...) això també és una estratègia arabitzadora, deixes la teva terra, deixes la teva llengua.

— Demandes pel que fa al dret del reconeixement polític

Tots els col·lectius entrevistats consideren que Catalunya fins ara ha respost considerablement a les demandes pel que fa al dret de reconeixement polític. Aquest és un fet valorat per parts dels col·lectius minoritzats. També apunten però que aquest suport no ha sigut complet, constant i materialitzable. Aouattah i Baha comenten:

Penso que aquí a Catalunya sí que hi hagut un cert reconeixement. La moció del Parlament de Catalunya del 2002, després hi ha l'inici de les classes d'amazic l'any 2007 i el suport que s'està donant a les entitats amazigues per organitzar actes i arribar cada cop més a la població amaziga de Catalunya. És un suport mínim, parcial i no ha estat mai suficient. Aquest reconeixement del Parlament és un reconeixement històric i important perquè ens ajuda a tenir força i seguir endavant, però en realitat no s'ha traduït en molta cosa, s'ha traduït en poca cosa.

Aquí es va començar a tenir a compte la reivindicació amaziga al principi dels anys 2000, la resolució del Parlament català el 2002 cridant a endreçar el fet amazic, ajudar a reconèixer l'amaziguitat, promoure la llengua... per a nosaltres és una cosa molt important i molt interessant però no hi ha un reconeixement [pràctic s'entén], una resposta a l'altura d'aquesta resolució.

La valoració que fa Noemí Fernández de la FAGIC respecte de la pràctica política catalana assenyala que les institucions públiques, tan als municipis com a la Generalitat, han mostrat una voluntat política considerable comparant-la amb la resta dels territoris de l'Estat espanyol, a l'hora d'estructurar i donar continuïtat als diferents avanços respecte del reconeixement dels drets del poble gitano. És important apuntar que les característiques del col·lectiu són diverses internament, i la valoració que fa la FAGIC respecte dels avanços en la lluita pels drets polítics s'haurien d'entendre en el context d'un poble històricament minoritzat, i no d'un col·lectiu minoritzat d'origen migrant:

A Catalunya estem a anys llum de la resta, som avançats, som capdavanters! Quan estem fora de Catalunya i diem que tenim un pla integral, un consell municipal, que hi ha una plaça reservada a cada carrera universitària de cada universitat per a una persona, la gent se sorprèn! El Parlament de Catalunya va reconèixer l'holocaust. (...) Durant els quaranta anys de democràcia, les polítiques públiques que s'han fet envers la població gitana han estat liderades pel Ministeri d'Afers Socials. Aquí a Catalunya també es treballa des de la Conselleria d'Afers Socials i Família. A Catalunya hi ha molt bona política pública, no ens queixem, però quina conselleria lidera és un tema important.

Pedro Aguilera apunta també la importància de la transferència de coneixement i d'experiència del teixit associatiu de Catalunya a la societat civil gitana, cosa que segons ell ha sigut significatiu en la defensa dels drets del reconeixement polític del poble gitano a Catalunya. Aguilera sosté que aquesta és una de les raons que expliquen també l'avenç de les entitats catalanes gitanes comparat amb les de la resta de l'Estat.

La societat civil gitana ha copiat el model de la societat civil catalana. Pensa que la societat civil catalana és molt forta, aquí hi ha un teixit associatiu molt fort. Als 80 i 90, al 78 hi havia entitats gitanes. A la resta de l'Estat espanyol es va començar més tard i no tan fortes com aquí. (...) Tampoc no pensis que les primeres entitats gitanes d'aquí tenien molta estratègia eh! Treballaven molt a escala local, en certs barris i tapaven els forats. Hi havia aquest clam i el govern va pensar: hem d'articular-ho d'alguna manera perquè, si no ho fem, això pot sortir d'una manera que no ens agradarà. Per tant ho posem a dins de la política pública (...).

Tot i la consideració que fa la FAGIC respecte de l'evolució de Catalunya en termes de la defensa dels drets col·lectius del poble gitano, l'organització apunta –d'una manera molt similar a les persones entrevistades del col·lectiu amazic– que el reconeixement de la seva identitat cultural no s'està materialitzant a través de l'admissió d'algunes pràctiques culturals, com per exemple, el reconeixement oficial del matrimoni gitano. En diu Aguilera:

(...) Si tu reconeixes en un estatut la identitat cultural del poble gitano reconeixeràs els seus elements fonamentals. Si el reconeixes doncs parlem del matrimoni gitano. Com és possible que el matrimoni gitano, que és un matrimoni reconegut amb total defensa dels drets humans per la comunitat, quan hi ha un problema com anar rebre una pensió de viduïtat hagi d'acabar al Tribunal Europeu de Drets Humans? (...) No hi ha cap registre no hi ha cap documentació, és un matrimoni que reconeix la comunitat.

En un altre sentit, les persones entrevistades dels col·lectius sikh i amazic sostenen que existeix una manca de coneixement i una confusió important respecte les seves identitats per part de les institucions públiques. Es percep com una mostra del desinterès cap a les comunitats i la diversitat, i mostra la necessitat d'un tipus de solucions que encara estan en un estadi previ al del reconeixement de les seves necessitats. Davant d'això, diuen, amazics i sikhs són ells mateixos qui han d'afrontar la situació. Baha i Singh apunten:

Hem de lluitar i hem de fer un esforç nosaltres, molt i molt gran, per explicar també moltes coses als polítics i a les institucions perquè moltes d'aquestes són ignorants. No coneixen la nostra identitat. Arribes i la primera cosa que has d'explicar és qui són els amazics. Qui són els tuaregs, i els rifenys? És que ho haurien de saber, perquè som la comunitat migrant més nombrosa. (...) Quan vam fer la compareixença al Parlament el 2017 vam explicar els aspectes lingüístics, la realitat territorial i la necessitat de la població: no ho sabien, no ho coneixen. Si tu

no coneixes una persona no pots saber les seves necessitats.

La nostra comunitat és molt desconeguda. Jo quan vaig venir aquí em vaig sentir molt estrany, aquesta és l'experiència de tots els sikhs. (...) La gent no sap que sóc sikh, per què porto turbant, per què porto la barba, però la gent no sap què vol dir ser sikh. (...) Des dels meus veïns, fins als ajuntaments, associacions de veïns, a la Policia Nacional, als Mossos, a la Generalitat, al Departament d'Immigració, Departament d'Educació (...) m'hagués agradat que em diguessin hi ha aquest projecte i volem donar a conèixer el poble sikh però mai és així, sempre hi he anat jo. M'explico? Imagina't que jo no faig res, aquí estaríem igual que fa 15 anys. Ens hem mogut molt, amb els mossos, hem fet moltes presentacions en moltes comissaria parlant del kirpan que portem, perquè coneguïn les nostres tradicions (...).

Gagandeep Singh fa un matis més i assenyala que a Catalunya, en termes dels drets col·lectius, encara hi ha molt a fer comparant amb altres països que tenen una tradició de governança multiculturalista:

Al Canadà, als Estats Units, a Anglaterra, des d'un nen fins a una persona gran tots saben qui som els sikhs. [Al Canadà] el ministre de Defensa, el ministre d'Educació és sikh, allà és molt normal. Un conductor, un director... en qualsevol lloc de treball pots veure els sikhs sense cap problema. En canvi aquí la gent no ens coneix i ens posen en el sac de l'islam. És un tema molt trist per nosaltres.

En el cas del poble gitano la demanda pel que fa al reconeixement polític té una dimensió afegida. Les entitats gitanes busquen un tipus de reconeixement com a agents socials i polítics, no com a demandants:

És bastant important que es faci un pla integral del poble gitano, atès que som a la comissió redactora d'aquest pla. Això és significatiu! Som nosaltres que diem què volem, què necessitem, etc. (...) Fa molt que la Generalitat ha aprovat el projecte per a la creació de l'Institut Català del Poble Gitano. La notícia és molt bona, però nosaltres fem pressió preguntant-los com serà aquest institut i quin seran el pla d'administració. Aquí la Generalitat ha engegat la maquinaria sense tenir massa en consideració tota la comunitat gitana, jo no dic que no hagin parlat amb algú de la comunitat gitana però és que som molta més gent. Llavors es podria fer d'una altra manera (...) Hem creat això, val, això està molt bé però ara, fer això no serveix perquè nosaltres també hem crescut. Els anys 80 això servia; ara ja no. Abans érem uns receptors de la política pública, hi havia tant per a fer que tot el que es feia anava bé (...) però també volem ser protagonistes de la presa de decisions i això és important per a nosaltres (...) cap a on hauríem d'anar doncs que aquests òrgans que representen o que han de representar la identitat del poble gitano, com pot ser un institut de cultura estiguin pensats, liderats i qui no competeixin amb les entitats gitanes. Això és clau per a nosaltres. No serveix de res un institut del poble gitano de Catalunya pensat només des de l'administració pública, per exemple, o que el seu objectiu principal sigui només la lluita contra l'antigitanisme. Perquè lluitar contra l'antigitanisme és allò que fem nosaltres des de més de 20 anys. (...)

En relació amb les demandes pel que fa als drets del reconeixement polític, també s'expressen les expectatives de les persones entrevistades respecte de l'evolució d'aquests drets i la seva materialització futura. Dos exemples en aquest sentit d'Aziz Baha i Pedro Aguilera i Noemí Fernández en segon lloc:

Catalunya és un país que reconeix l'amazic però no només es pot fer dient que l'amazic existeix i respectant-lo, sinó també promocionant-lo, defensant els drets dels infants a la seva llengua i cultura. Celebrar les nostres festes i viure la nostra cultura. No només demanem més recursos per ensenyar l'amazic. Aquí falta l'altra part. Els catalans i les altres catalanes, els referents docents, cal que entenguin la cultura amaziga, si no ho entenen no poden promocionar-la. (...)

Aquestes accions no poden dependre de la voluntat de qui governa. Ha de ser constant. (...) També s'ha de reconèixer el fet amazic des de l'Estat espanyol, per exemple els atacs químics a la guerra del Rif. Per què no s'explica aquesta història aquí? Per què no hi ha cap denominació amaziga en una plaça, en un carrer? (...) que es reconegui l'amazic amb igualtat (...). Moltes vegades parlem d'interculturalitat, però en la pràctica, on són els amazics? Mira als funcionaris, als ajuntaments, als mossos. La interculturalitat vol dir que hi hagi representativitat a les institucions. El que fan alguns és la instrumentalització de la diferència cultural (...).

Reivindiquem el desenvolupament real de l'article 42.7 de l'Estatut de Catalunya que reconeix la nostra identitat cultural. Demanem el desenvolupament real d'aquest article mitjançant la llei i el reconeixement dins del Codi Civil de Catalunya. Que no sigui una voluntat política d'un grup determinat sinó de la Generalitat, sigui qui sigui al govern. També portar a terme la llei d'antigitanisme. (...) Donar respostes a totes aquestes accions que dia a dia fan que la confiança de les persones gitanes minvi i es tanquin més al seu entorn més proper. Com per exemple, per no poder llogar un pis per ser gitana, o que el teu currículum no estigui avaluat com altres candidats, etc.

— Demandes pel que fa als drets religiosos

Les demandes pel que fa als drets religiosos són les que varien més entre els diferents col·lectius entrevistats. Mentre que la Casa Amaziga no reivindica explícitament cap tipus de dret religiós, sí que demana un control efectiu de les institucions públiques catalanes sobre el fet religiós en la comunitat musulmana. Aquesta demanda es vincula estretament a la reflexió de Jordi Moreras sobre la tendència que tenen les institucions de percebre les comunitats religioses com a comunitats homogènies, minimitzant les altres pertinences. Aziz Baha recorda que la Casa Amaziga opta per ser una entitat laica que deixa de banda els temes col·lectius relacionats amb la pràctica religiosa, i perquè a més a més una part dels seus membres no són musulmans. Però sí que reclama que la Generalitat es responsabilitzi amb els espais de culte que estan en el seu territori, sobretot en el control de qui gestiona i quin tipus de política pot haver-hi darrera:

Nosaltres no podem anar a construir mesquites, aquest no és un dels nostres objectius. Sempre hem intentat que la Casa Amaziga sigui laica (...) La religió no és un aspecte principal de la nostra identitat. Hi ha molts amazics que no són creients (...) Hi ha una falta en el rol de les institucions (...) del principi de pluralitat doncs ho han d'aprendre i això és la responsabilitat de les institucions d'aquí. (...) Cada mesquita està gestionada per part d'una associació. I aquestes associacions estan dominades pel Marroc i moltes d'elles també estan controlades —a nivell financer— pel corrent religiós d'Àrabia Saudita i Qatar. (...) Aquí, darrere hi ha una política, hi ha un islam polític que gestiona aquestes mesquites. Catalunya i l'Estat espanyol mai s'han volgut responsabilitzar del fet religiós. (...) I al Marroc li interessa mantenir aquesta relació amb els seus ciutadans que viuen fora. (...) Aquí hi ha associacions que estan relacionades amb els partits polítics del Marroc, la Generalitat no té gaire control sobre aquests espais.

Les demandes pel que fa als drets religiosos sovint, però, estan relacionades amb la representació de les identitats dels col·lectius. Alguns casos, com per exemple en el de les identitats gitana —almenys en una part— i armènia, i d'acord amb els comentaris de les persones entrevistades, la pràctica religiosa en general, i els espais de culte en particular, proporcionen les condicions necessàries per la preservació de la identitat minoritzada. En altres casos, com el del poble amazic que ja hem esmentat, la religió apareix en els discursos d'Aziz Baha com una eina d'assimilació de la identitat minoritzada:

Els araboislamistes són els que han utilitzat l'islam per dir que l'islam amazic no es un islam correcte, certes pràctiques amazigues s'han d'eliminar perquè no s'adeqüen a l'islam. El moviment amazic valora el lloc de la religió al moviment, es respecta la llibertat de la creença. I també s'intenta no posar èmfasi en el fet religiós perquè no és rellevant. El moviment busca reconeixement de la llengua, del fet amazic. El fet religiós és secundari i quan parlem d'un islam parlem d'un islam tolerant, que l'islam no ens robi la nostra llengua, que no sigui una eina per eliminar la nostra llengua".

En relació amb aquesta qüestió Asmaa Aouattah apunta que s'ha estès la idea que es construeix l'amaziguitat i la identitat musulmana d'una manera excloent entre si, però per contra, sorgeixen alguns discursos que intenten trencar aquesta afirmació:

(...) En la lluita per la identitat amaziga la religió no és gaire present. No aflora, si ets creient o no, si ets musulmà o no.... no importa. Últimament hi ha un discurs que reivindica l'amaziguitat musulmana. S'ha creat un conflicte, una certa resistència, amb la idea que ser musulmà no afavoreixi ser amazic, i per contra parlar amazic no afavoreix ser un bon musulmà o una bona musulmana a causa d'una creença que si no parles i llegeixes àrab no seràs un bon musulmà i aniràs a l'infern. Aquesta angoixa que té la gent limita una mica la seva plena adhesió a aquesta lluita, però hi hagut un esforç per suavitzar aquesta angoixa i analitzar a fons el fet que ser amazic no és incompatible amb ser musulmà. Potser aquest fet ha ajudat que hi hagi aquest corrent d'amazics musulmans. No obstant això, la lluita per l'amaziguitat no està marcada per la religiositat, per dir-ho d'alguna manera.

A més a més, pensant el fet religiós vinculat als drets lingüístics, Aouattah recorda que hi ha persones amazigues que també reivindiquen la normalització de la llengua amaziga en l'àmbit religiós. Per exemple, el dret a escoltar el sermó dels divendres en amazic, opció important per a una bona part de la ciutadania amaziga, com les persones que no es van alfabetitzar en àrab al país d'origen o les persones nascudes aquí. Segons ella, hi ha una arabització dels espais de culte que discrimina a molts amazigoparlants.

En el cas del poble gitano i la religió, com apunta la FAGIC, més específicament en el si de l'Església Evangèlica de Filadèlfia, aquesta ha tingut un pes significatiu en la preservació i la consolidació de la identitat gitana. L'Església Evangèlica de Filadèlfia va guanyar pes per la seva capacitat de reconeixement davant d'altres espais excloents:

Hi ha de tot però entre el 80% i el 85% de les persones gitanes de Catalunya i de l'Estat espanyol professen la fe en l'Església Evangèlica de Filadèlfia. Per a molta gent la religió sí que és un element identitari. Quan dius que ets catòlica això xoca a la gent perquè no ets de l'Església Evangèlica de Filadèlfia. (...) Hi ha molta gent que hi va. Les esglésies de Filadèlfia estan plenes. (...) Aquestes esglésies tenen una capacitat d'adaptabilitat que les altres confessions no tenen. (...) El poble gitano troba un espai de reconeixement en el culte evangèlic i també se'ls dona un paper (...). Nosaltres respectem les preferències i les creences però jo penso que ser gitano no és ser del culte. Ser gitano és més coses. (...) El culte ha ajudat molt. Ha fet tantes coses bones. S'ha de reconèixer. Però quan tu creus que una cultura és només una religió, és que hi ha alguna cosa que no està funcionant bé i que té a veure amb manca de reconeixement, amb la cerca d'alternatives.

Contràriament a Casa Amaziga, l'Associació d'Armènia a Catalunya Ararat sí que destaca com a necessitat el fet de construir un espai de culte per a la seva comunitat. Aquesta demanda té molt a veure, segons Sarkis Hakobyan, amb el pes de la fe en la

construcció de la identitat nacional armènia i del rol de l'Església Apostòlica Armènia com a institució que, en certa mesura, va possibilitar la preservació d'aquesta identitat en el context de la diàspora:

Aquí a Catalunya tenim dues esglésies catòliques que ens cedeixen un espai i ve un prevere de l'Església Apostòlica Armènia (...): l'Església Major de Santa Coloma i l'altra és l'Església de la Mare de Déu dels Àngels de Barcelona. (...) Hem tingut i tenim molt bona relació amb l'Església Catòlica, els vam fer arribar un escrit oficial explicant-los que nosaltres teníem la necessitat de tenir un espai per fer missa perquè nosaltres no tenim un espai propi i ells ens van obrir les seves portes. (...) Una de les nostres demandes clares és tenir un espai propi però la comunitat armènia de Catalunya té una història de menys de 20 anys i la nostra situació econòmica encara no ha arribat a tenir la capacitat de fer front a aquesta despesa. Sí que voldríem i hem demanat algunes vegades que ens cedeixin una església que no estigui en funcions, però encara no tenim aquest espai (...) Fem missa una vegada al mes perquè el prevere ve de Madrid. Abans teníem un capella aquí a Barcelona però va marxar. (...) La comunitat armènia sobretot la identificaria amb la seva església perquè durant molts anys el poble armeni ha estat un poble que ha patit molt (...) En aquestes circumstàncies l'Església Apostòlica Armènia ha tingut un paper fonamental. Ha mantingut la fe en el cristianisme i a la vegada ha estat representant de la comunitat armènia fins i tot dins de l'Imperi otomà. (...) Té un paper molt important dins de la diàspora, representa la identitat armènia. Per tant, jo resumiria que ser armeni també és ser cristià i formar part d'aquesta església. (...) També cal recordar que dins de les esglésies és on s'aprenia l'idioma a través dels cants. I l'església ha mantingut una lluita en secret per obtenir la independència armènia.

Per la comunitat sikh la fe és l'element principal de la identitat col·lectiva, i bona part de la seva reivindicació bàsica és ser reconeguda com a tal sense que se la confongui amb el col·lectiu musulmà. Però il·lustren també un dels debats polítics i teòrics globals més controvertits pel que fa als drets col·lectius: les proteccions externes versus les restriccions internes, i la llibertat de l'individu versus la protecció de la identitat cultural:

Per mi la fe és l'amor que sento a l'univers i (...) el nostre llibre sagrat és el meu guia espiritual que m'ensenya com arribar al meu destí; ser una millor persona, viure amb aquesta filosofia, meditar per curar la meua ànima, estar bé amb mi mateix ja que si no estic bé amb mi mateix no estaré bé amb ningú. (...) El sikhisme es fixa més en el món interior que en l'exterior, per això comptem amb tres pilars: meditar, treballar i compartir. Sigui practicant, sigui no practicant-los tots, els sikhs viuen d'acord amb els tres pilars del sikhisme (...). (Amb el Departament d'Educació hem tingut problemes. Els nens sikhs porten un mocador. Si sóc un nen d'aquí i veig un nen amb mocador entenc que pugui estar sorprès, però no puc entendre que un professor digui que el nen no pot anar a escola amb això. Amb moltes escoles, hem tingut molts casos, molts problemes. Uns no coneixien, altres no volien. Per un sikh treure's el turbant és... és a dir, és més fàcil treure's la camisa que treure's el turbant.

— Demandes pel que fa als drets culturals

Les demandes associades als drets culturals són les que tenen menys pes en els plantejaments de les persones entrevistades. Pensem que aquesta situació es dona, d'una banda, perquè en alguns casos, com passa en el dels sikhs, es troben principalment vinculades a l'àmbit dels drets religiosos i d'altres, de forma molt clara, a la llengua. D'altra banda, s'han esmentat algunes pràctiques culturals com a forma de demanda pel que fa als drets de reconeixement polític, com per exemple podria ser el matrimoni

gitano. No obstant això, les persones entrevistades amazigues sí que mencionen algunes demandes que creiem que poden ser considerades com a drets culturals. Asma Aouattah qüestiona el fet que alguns ajuntaments, quan organitzen activitats culturals a favor de la diversitat, ignoren la pertinença identitària d'una bona part de la població d'origen nord-africà que és amaziga:

A nivell municipal es fan coses però molt poques. Per exemple al Masnou es va organitzar un cicle sobre el Marroc que dura tot l'any i on no hi havia res d'amazic fins que ho vaig dir (...) Això passa per desconeixement o perquè es dona per suposat que el tema és prou conegut? (...) Quan per exemple en algun poble tens una comunitat en la qual hi ha components àrabs i components amazics, o altres, saps que dins de la comunitat hi ha una part que és àrab i una altra que no ho és? Perquè llavors no m'explico per què tens en compte uns components i no pas els altres.

També parla d'incloure la llengua i la cultura amazigues en les universitats com a factor primordial per normalitzar-ne l'ús en d'altres àmbits. D'altra banda, proposa iniciatives de reconeixement simbòlic com la felicitació oficial per la celebració de l'Any Nou Amazic que ja fan a diferents països europeus; la introducció de l'amazic als mitjans de comunicació i les arts que ja es planteja en d'altres moments del dossier; i la traducció dels materials de difusió de campanyes i programes municipals.

Aziz Baha assenyala també la manca de facilitats per part dels governs municipals a l'hora de proporcionar-los els recursos necessaris perquè puguin exercir els drets culturals. Per exemple, en el cas de la celebració de les festes tradicionals, com per exemple l'Any Nou Amazic, que requereix un espai molt gran que només han pogut aconseguir a Sabadell amb la col·laboració de l'ajuntament d'aquest municipi. D'altra banda, també comenten que existeixen molt poques fonts bibliogràfiques en els catàlegs de les biblioteques públiques sobre la cultura amaziga, i moltes vegades, es troben amb el problema de no poder oferir referències variades als joves que tenen interès en la qüestió amaziga.

7.2. Més enllà de la manca de reconeixement: la discriminació i el racisme

La defensa dels drets col·lectius —els anomenem així, o parlem de drets diferenciats o drets de les minories ètniques o nacionals— ha provocat des de sempre una forta controvèrsia. D'una banda, s'ha debatut sobre la seva compatibilitat amb els drets individuals i els valors liberals i, de l'altra, ha rebut crítiques rellevants pel fet de representar una resposta feble a les injustícies culturals. Parlem d'una resposta feble en el sentit que aquest tipus de drets deixen intacte el marc sociopolític i econòmic on es produeixen aquestes minoritzacions i les diferències dels grup subalterns. La majoria de les persones entrevistades en el marc d'aquest dossier també es manifesten en contra d'entendre la diferència de manera positiva, ignorant la relació entre diferència i desigualtat. Consideren una limitació concebre la realitat social dels seus col·lectius només a través de la seva identitat cultural. Aquest enfocament fa que les qüestions relatives a la diferència es deslliguin de les desigualtats materials; de les diferències de poder entre grups, i de les relacions de dominació i subordinació que es donen dins del

sistema. En aquesta línia, els portaveus de la FAGIC recorden que la comunitat gitana ha estat identificada com el col·lectiu més marginalitzat d'Europa. El col·lectiu afronta diverses barreres en l'accés al sistema sanitari, a l'educació i al mercat laboral que els converteix en un dels grups més empobrits dels països europeus. Noemí Fernández i Pedro Aguilera apunten que l'antigitanisme és una de les formes de discriminació més persistents a Europa, perquè les diferències es construeixen dins dels sistemes de poder que sustenten les estructures de classe i racisme. Passa el mateix amb l'associació que experimenten amb les delinqüències i la idea de la predisposició a cometre activitats il·legals: com a sospitosos d'origen. Un dels espais on es reproduïx aquesta mirada estereotipada són els mitjans de comunicació i alguns coneguts programes de televisió que, diuen, distorsionen la imatge del col·lectiu gitano presentant-los com un espectacle. A més, consideren que l'emissió d'aquest tipus de programes i la seva popularitat són mostres de la discriminació institucionalitzada i estructural contra el poble gitano.

El portaveu de l'Associació Ararat, Sarkis Hakobyan, també manifesta el seu rebuig a algunes formes de representació del poble armeni en els mitjans de comunicació. Explica que relacionar un poble sencer amb delinqüència i accions il·legals té conseqüències directes sobre la convivència:

(...) Crec que sí que faria falta que es facin més activitats per part dels ajuntaments i de la Generalitat en termes de sensibilització. Ho dic perquè hi ha una mala informació perquè hi hagut actes en els últims anys, alguns han sortit en les notícies, fa un any o dos, sobre una màfia armènia. Això fa mal a la comunitat armènia. Si alguna persona comet un delicte, que la condemnin. Si els mitjans de comunicació utilitzen el nom d'Armènia amb el terme "màfia", aquesta informació corre i això crea problemes de convivència. Tothom no és delinqüent (...)
Crec que fa falta una xarxa antirumors.

En relació amb el tema dels mitjans de comunicació, el col·lectiu amazic i el gitano apunten una altra demanda que té a veure amb una de les mesures per reconèixer els drets col·lectius dels pobles que constitueixen la societat catalana: la possibilitat que les televisions públiques catalanes puguin fer programes en els seus idiomes. Pedro Aguilera i Asmaa Aouattah comenten:

Fa molt de temps a Barcelona Televisió hi havia càpsules informatives que es feien en diversos idiomes, ara no sé dir-te. I curiosament la comunitat gitana no tenia aquesta càpsula però podrien haver-ho intentat. Ets la televisió pública i has de donar veu, no?

Abans hi havia un programa a BTV en amazic, en àrab i en urdú, però ara no. La introducció de l'amazic al món dels mitjans de comunicació podria ser una de les possibilitats a contemplar.

En relació amb les diferents formes de discriminació, les persones entrevistades assenyalen principalment les que es donen en l'àmbit educatiu i laboral. Més concretament, en l'accés a determinats llocs de treball de l'administració pública. En termes educatius, i d'acord amb els portaveus de la FAGIC, "moltes vegades no es considera que als 70 gairebé el 90% de la població gitana de l'Estat espanyol era analfabeta". L'accés tardà al sistema educatiu és un fet que s'ha de contemplar, apunten, a l'hora

de fer comparacions entre el poble gitano i altres sectors de la població que pertanyen a una tradició d'escolarització més arrelada. En aquest mateix context, també anoten que existeix una infrarepresentació important de l'alumnat gitano en els estudis superiors. La situació educativa de la dona gitana també és menor comparativament a la dels homes gitanos. Els portaveus de la FAGIC reclamen l'accés a l'educació del poble gitano en condicions de normalitat i rebutgen els centres educatius segregadors –fent referència també a les pràctiques passades de les escoles pont dels anys 70.

L'altre àmbit principal on s'han expressat més casos de discriminació i de racisme és el laboral. D'acord amb l'informe publicat per la Xarxa Europea en Contra del Racisme (ENAR), el 2017, a Espanya, es dona una disparitat continuada entre la taxa d'ocupació d'autòctons i persones migrades després de la crisi financera del 2008. A més, la major part de les persones entrevistades assenyalen que el mercat laboral català està altament "segmentat" i és "racista" ja que experimenten que no possibilita a les persones migrants l'accés a un treball relacionat amb la formació professional que s'ha rebut al país d'origen, i empeny cap a feines en el sector de construcció, les cures i els serveis. Apunta Umair Dar:

Els problemes que pateixen les persones d'origen estranger penso que són fruit del racisme institucional (...) A més, el mercat laboral espanyol no està interessat a donar qualificació a les persones preparades. Tècnicament les feines assignades a les persones d'origen estranger, com tu i jo, són feines d'hostaleria, treballs de llar i de la construcció (...) Després del maltractament que vaig viure jo com a treballador (...) vaig decidir d'estudiar. Això sí, la situació s'agreuja quan ets immigrant. A més, tu sent immigrant vius d'una manera diferent els maltractaments (...) També per treballar a l'administració pública passa el mateix, perquè has de tenir la nacionalitat, i per tenir la nacionalitat espanyola pots esperar fàcilment uns 4 o 5 anys, els tràmits són molt lents. Tot això fa que quedin excloses moltes dones molt qualificades, preparades perquè puguin treballar en segons quina feina. Això passa també al món empresarial. Hi ha poc reconeixement a la diversitat. Hi ha poques ganes que s'incorpori el talent. Aquí la gent és molt simpàtica, molt acollidora però en nivell laboral et trobes amb moltes portes tancades. Mentre treballava com a mediador vaig conèixer moltes persones molt qualificades especialment d'Amèrica del Sud (...) molt formades i preparades.

L'informe de la Xarxa Europea en Contra del Racisme destaca també com la crisi va afectar decisivament la comunitat gitana. Així s'expressa també a les entrevistes Aguilera:

Quan va arribar l'última crisi financera, tothom va haver de lluitar pels recursos. Els moments més agressius contra la comunitat gitana es van donar en aquell moment: "Que vosaltres teniu totes les ajudes, que us donen tots els pisos, ja està bé". Un moment! Tu i jo no som enemics, si hi ha un enemic és qui va provocar tot això. Quan tu tenies els teus dos cotxes, el teu pis i te n'anaves de vacances a tot arreu, potser no tenies cap formació però com que treballaves a l'obra guanyaves dos mil euros i no pensaves si jo necessitava ajuda o no. Potser pensaves: pobres gitanos, pobres immigrants. (...) Si jo presento el meu currículum a qualsevol feina i els meus cognoms són Cortés o Cortés Cortés o Vargas Vargas (...) el meu currículum baixa al número cent en l'ordre de preferències, amb la mateixa formació i experiència que la resta de persones que podrien ser candidates. I si jo truco a una agència de pisos, parlo un català excel·lent però em dic Vargas Vargas, passa el mateix. O més enllà dels cognoms (...) si tens una presència més racialitzada, gitana, també et pot passar el mateix. A més, això ha passat a persones no gitanes que tenen una presència molt gitana. Això és l'antigitanisme.

La discriminació que es dona en el mercat laboral guanya major visibilitat en els llocs de treball vinculats a l'administració pública. La major part de les persones entrevistades destaquen que es troben en situació d'exclusió en el moment d'accedir a llocs de treball propis de les institucions públiques. Es parla de la invisibilitat de la diversitat en les oficines públiques, en les universitats, als bancs, etc. Amadou Bocar Sam en diu:

Catalunya és diversa i que aquesta diversitat s'ha de veure a la tele, a la administració pública, etc. cal que sigui una diversitat real no fictícia. Si a Catalunya viuen 35.000 senegalesos o més i vas a l'administració i no en trobes cap, doncs aquí hi ha un dèficit de democràcia i de participació. (...) Tu saps on trobaràs les persones migrants. (...) Cal exercir aquest reconeixement mutu. (...) Si en algun moment, en els municipis de Catalunya hi ha alcaldes i alcaldesses, regidors i regidores de les comunitats diverses, d'altres orígens, la gent migrant també començarà a identificar-se i reconèixer-se com a catalans d'origen x. Aquí quan veus una persona estrangera que treballa en un lloc, en un àmbit fora del que es considera que hauria de ser el seu, que és el precari, és com un èxit. No està normalitzat que vegis una persona d'origen estranger a l'oficina d'una delegació del govern o en una oficina de correus d'un municipi molt petit. (...) Pensa que les coses estan bastant més normalitzades a Anglaterra, a França, (...) hi ha més professors africans a les universitats franceses que no pas al Senegal.. (...) Aquí per ara no podem observar aquesta situació.

En el cas dels poble gitano, els membres de la FAGIC destaquen que en la societat hi ha prejudicis tan arrelats, que les persones gitanes mai són considerades com a aptes per ocupar certs càrrecs de gestió. En comptes de rebre un "reconeixement integral", consideren que a Catalunya es reproduïx la cultura assistencialista que converteix les persones gitanes en demandants d'ajudes. Aguilera comenta:

(...) Hi ha l'antigitanisme més estructural, més institucionalitzat, on mai es refien de nosaltres des d'un punt de vista de la gestió. (...) Consideren que els gitanos haurien de formar-se, i una vegada formats, tindrien apoderament; però en realitat no és així. (...) Això és estructural i és antigitanisme.

Els col·lectius sikh i caixmiri, pel que fa a les discriminacions que es donen en el mercat laboral, destaquen el pes que té per a ells la vestimenta. D'acord amb Gagandeep Singh, el turbant que porten els sikhs moltes vegades és el motiu de la seva exclusió en determinats llocs de treball. El mateix passa amb la comunitat caixmiri, segons Umair Dar, en el cas de les dones caixmiris que porten vel i tenen dificultats a l'hora de trobar feina:

Fa temps vaig voler treballar en una fàbrica de perfum que tenia una oferta de feina. I vaig anar-hi i em van dir que no podia treballar amb el turbant. I jo vaig dir: "No treballaré amb el turbant, sinó amb les mans". Jo no em treuré el turbant passi el que passi, aquí o en qualsevol lloc. Si em trec el turbant em perdria, i no vull perdre'm. (...) Després em van contractar com a treballador, vaig treballar-hi fins que em va sortir la plaça de mediador. (...) Una cosa més: si l'Ajuntament hagués pogut trobar una persona sikh sense turbant, l'haurien contractat, n'estic segur d'això. El discurs polític és una cosa, la pràctica n'és una altra. Per posar un director a una caixa o a un departament de la Generalitat et seleccionarien a tu en lloc de mi, ja que tu no portes un turbant sikh.

Una de les situacions discriminatòries que viuen les dones pakistaneses i també les caixmiris, la viuen perquè porten vel i això dificulta molt que puguin fer per exemple pràctiques i puguin trobar feina.

Totes les persones entrevistades destaquen amb molta contundència que les seves demandes no només poden ser enteses des d'un pla dels drets culturals. Algunes re-

corden que la seva realitat és ambivalent ja que són persones migrants i també pertanyen a un poble minoritzat en origen i, a més a més, són sotmeses al patriarcat, com explica Asmaa Aouattah:

Com a poble no només tenim demandes culturals i identitàries. Som un poble que viu i també necessitem d'altres drets, com els drets socials. Som un poble minoritzat d'origen migrant que està sotmès a una llei que es racista i discriminatòria com és la llei d'estrangeria. Llavors també formem part d'aquesta lluita, no? Aquesta lluita per adquirir els drets socials, com el dret al treball, el dret a vot, el dret a la igualtat d'oportunitats, el dret a la no discriminació quan busques feina, quan vols el lloguer d'un habitatge, etc. El dret al reconeixement del nostre potencial com a persones formades. Tota la reivindicació a la carta de reivindicacions de la comunitat migrant de Catalunya ens hi sumem com a poble. Després hi ha lluita de les dones que és una lluita per la igualtat de gènere, per la igualtat d'oportunitats contra una estructura patriarcal social i institucional. Lluitar contra la violència masclista, contra la violència masclista institucional, que també hi és.

7.3. Dimensions de justícia

El rol de la diàspora és una qüestió que s'apunta com a fonamental per donar a conèixer internacionalment les situacions d'injustícia que pateixen els pobles minoritzats en origen, així com les demandes que tenen els col·lectius pel que fa al reconeixement de la situació de vulnerabilitat que tenen en el lloc d'origen. Així per exemple, el pes que té la diàspora armènia al món per tal d'aconseguir el reconeixement del genocidi armeni pren aquestes característiques. Sarkis Hakobyan de l'Associació d'Armènia a Catalunya Ararat també manifesta que la promoció del reconeixement del genocidi a Catalunya és un dels principals objectius que té l'entitat, "reconèixer el genocidi armeni és fer una declaració sobre els drets humans, és una mostra que el món no tolera els crims contra la humanitat ni se n'oblida (...)." El cas del col·lectiu caixmiri de Catalunya és interessant perquè aquesta és l'única dimensió en què reivindiquen la seva identitat caixmiri: en termes de protesta davant les injustícies que pateix el poble caixmiri sota el domini de l'Estat indi. Umair Dar, del col·lectiu caixmiri, explica que com a persona migrant ell es reivindica com a pakistanès davant de l'administració pública catalana o espanyola. En canvi, es distingeix com a caixmiri només per reclamar que les institucions catalanes i espanyoles prenguin partit davant de les múltiples violències que pateix el poble caixmiri.

L'única cosa que jo busco és el reconeixement perquè el nostre poble també se sent maltractat, nosaltres també tenim un problema, nosaltres també lluitem pel reconeixement. Els caixmiris que viuen a l'Índia... només busquem suport. Volem un reconeixement que hi ha un conflicte polític al Caixmir. Busquem coordinar-nos amb altres moviments similars. Que la gent conegui el conflicte caixmiri. Per la resta de les coses, a mi em serveix perfectament la identitat pakistanesa. Per la resta de coses no tinc la necessitat de reivindicar la meua identitat caixmiri, si algú m'ho pregunta és clar que li ho explico, però per a mi la identitat caixmiri no és rellevant perquè jo com a pakistanès vaig fent. L'únic que demanem és que es conegui el conflicte caixmiri, que el món sàpiga que les tècniques que utilitza l'Estat indi són les mateixes que utilitza l'Estat d'Israel. Segueixen el mateix model d'ocupació d'Israel. Per exemple, ara han suspès l'autonomia del Caixmir a l'Índia i comença tot un procés d'ocupació. En un parell d'anys volen que el Caixmir de l'Índia deixi de ser una realitat cultural, religiosa i lingüística.

En aquest context, una demanda concreta que plantegen Umair Dar i Namdar Iqbal

és la difusió del conflicte caixmiri en diferents espais de Catalunya. Aquestes dues persones troben que els conflictes de Palestina i del Sàhara són molt presents, i consideren que la situació del Caixmir no és gens coneguda:

A les escoles, a les institucions educatives, m'agradaria que expliquessin també el conflicte caixmiri quan parlen de Palestina i del Sàhara. També a les universitats penso que nosaltres també hem de mobilitzar-nos. Jo i un parell de dones que estudiàvem a la universitat, ho dic com a autocrítica, penso que hauríem d'haver aprofitat molt més l'oportunitat per difondre la situació del Caixmir. Nosaltres, la comunitat caixmiri i pakistanesa de Catalunya, i la gent que defensa els drets humans, intentem fer tot el possible perquè pari aquesta violència. Fem reunions, hem anat al Parlament de Catalunya i al Congrés dels Diputats, hem parlat amb senadors i parlamentaris perquè vegin la situació del Caixmir (...).

D'altra banda, Namdar Iqbal remarca que la seva relació amb la identitat caixmiri no ha canviat amb la seva migració a Catalunya. La seva preocupació principal, la seva demanda principal, és reivindicar la justícia per al poble caixmiri, tant davant de les institucions catalanes i espanyoles com a l'escala internacional:

Estic totalment connectat amb el conflicte del Caixmir, i puc dir que potser estic fent molt més que una persona que viu al Caixmir. La situació de Catalunya també m'ha ajudat a mi, els catalans també estan lluitant, estan intentant d'aconseguir la seva independència i la llibertat, i al Caixmir passa igual. Nosaltres també estem intentant que no hi hagi violacions de drets humans. La meua reivindicació des de molt petit és aquesta, des de 1947 fins al dia d'avui l'exèrcit de l'Índia ha matat 100.000 persones amb bombardejos. Al Caixmir, a la part de l'Índia, hi ha soldats de l'exèrcit de l'Índia a cada cantonada. (...) La situació del Caixmir està molt malament, hi ha hagut violacions massives contra les dones caixmiris. Estem lluitant perquè l'ONU faci alguna cosa, que diguin a l'Índia que parin aquestes violacions. Pensa que des del 5 d'agost [de 2019] hi ha toc de queda al Caixmir. (...) Tots els polítics que volen la independència del Caixmir estan a la presó i això passa al segle XXI.

La voluntat d'internacionalització de les reivindicacions dels pobles minoritzats i les diverses injustícies que pateixen es fa evident en els discursos. En el cas del moviment amazic, tal com apunten Asmaa Aouattah i Aziz Baha, el moviment en general, i la diàspora amaziga a Catalunya de forma concreta, busquen el reconeixement polític, social i cultural tant aquí, dins de la societat d'acollida, com en els països d'origen. Qualsevol millora –o reconeixement– que es pugui assolir en una riba del Mediterrani, consideren que aporta a l'altra riba. A més, consideren que el fet que les seves demandes hagin estat considerades en el pla de les organitzacions internacionals i els fòrums de drets humans ha pressionat positivament els governs dels països d'origen perquè actuïn a favor dels drets lingüístics i culturals dels amazics. Baha i Aouattah comenten:

(...) Nosaltres parlem amb Ensenyament, amb la Generalitat perquè també s'ha d'ensenyar l'amazic perquè és la llengua i cultura d'origen, cada canvi d'allà és un pretext per pressionar aquí (...).

Necessitem canvis aquí i allà. Cada canvi a la Tamazga⁴⁴ ajuda a fer que hi hagi canvis aquí, i al revés. De fet al maig [de 2019], va haver-hi el dia de la llengua i hi havia una xerrada, vaig preguntar a un dels ponents, un lingüista, sobre això. Si hi ha canvis polítics a favor de l'amazic va ser gràcies a les organitzacions internacionals i al moviment amazic d'aquí a Catalunya, a

44 "Tamazga" és la denominació amb què el moviment amazic designa el territori històric del poble amazic al nord d'Àfrica.

França... Per exemple, per l'oficialització de la llengua amaziga a Algèria, el cas de Catalunya ha estat un argument, perquè aquí saben que s'ensenya la llengua i cultura amazigues als fills de les famílies amazigues provinents del Marroc, perquè és llengua d'origen.

En aquesta mateixa línia, Asmaa Aouattah ressalta la necessitat i la importància de l'autoorganització per tal d'assolir els diferents objectius del moviment amaziguista, entre ells, la preservació de la llengua i la transmissió cultural. Segons ella, els últims anys el moviment amazic a Catalunya ha perdut la seva força a escala organitzativa per diverses raons, per exemple, l'última crisi econòmica i la fragmentació del món associatiu –cosa que passa en molts moviments. Tanmateix, creu que ara és un moment de redreçament i de pensar “noves estratègies de lluita”. Una “lluita transnacional” que cal dur a terme aquí i allà, i dins de la mateixa comunitat:

Tenir contacte directe amb la comunitat, interpel·lar la comunitat, ensenyar-nos a nosaltres mateixos la llengua amaziga d'una manera voluntària encara que no tinguem el suport extern i suficient. Crec que paral·lelament a la nostra reivindicació hem de prendre aquest camí també. De la mateixa manera, i simultàniament, hem de seguir reivindicant al Marroc, ja que som ciutadans d'un país, no? És a dir, una de les vies podria ser aquesta. Per exemple, el Marroc podria enviar també professors perquè ensenyin la llengua amaziga, no? És cert que amb el Marroc s'aconsegueix poca cosa, és com una lluita perduda, però també podria ser una via.

Pel tema que ens ocupa cal fer esment de la idea de la consolidació de la “consciència” política quant a la identitat, i que apareix en la major part de les entrevistes. Aquesta qüestió ens sembla enllaçada amb el desenvolupament que segueix la transnacionalització de les demandes i que tenen els col·lectius pel que fa a la justícia. La reafirmació de la identitat cultural i/o nacional durant el procés migratori és un aspecte que ja ha estat mostrat en diverses investigacions en el camp de les migracions. Les persones entrevistades expliquen el canvi que han experimentat quant a la seva relació amb la identitat i la llengua materna, destacant el pes que hi ha tingut el fet de viure a Catalunya. El pes de l'exemple de la llengua catalana en el moviment per a la preservació d'una cultura pròpia nacional, en condicions d'igualtat i de llibertat, ha estat un model rellevant d'acord amb les observacions de Baha i Dar:

Aquest és un tema molt interessant perquè és a nivell personal i com em sento jo. Som pocs que consolidem el nostre vincle, la nostra identitat pròpia aquí. També hi ha un trajecte. Jo vinc del moviment estudiantil amazic del Marroc, arribo aquí i trobo un poble que també lluita com nosaltres pels seus drets... som pobles sense estat, no? Per això veig necessari més que mai ser fidel a la teva identitat. M'ha quedat clar, més que mai, que la persona ha d'estar orgullosa de la seva identitat, no has de sentir vergonya.

El fet d'haver vingut a Catalunya ha reafirmat molt la meua identitat com a caixmiri i panjabi. Per exemple, jo tendia molt a menysprear el panjabi; en canvi ara em sento orgullós de la meua llengua. Això gràcies a Catalunya. I el fet de ser més conscient del dret a l'autodeterminació també. (...) A més, una sèrie d'elements identitaris caixmiris que diem que jo tenia perduts, o als quals no donava tanta importància, se m'han refrescat i sóc molt més conscient de les meves múltiples identitats. M'ha ajudat molt! Almenys amb els meus fills ara tendixo més a parlar en caixmiri. Els parlo en urdú també, però ells tenen present que la llengua materna del seu pare és el caixmiri.

8. DEBATS PRINCIPALS DEL GRUP DE DISCUSSIÓ

La realització d'un grup de discussió, com una activitat de caràcter complementari del dossier sobre drets col·lectius, està pensada amb la voluntat de posar en diàleg les persones que han estat entrevistades prèviament. L'objectiu principal és obrir un espai de deliberació sobre algunes de les idees del dossier que ens semblen fonamentals. Metodològicament, vam partir de la idea que les decisions i afirmacions preses per grups a través d'un mecanisme participatiu gairebé sempre són més coherents (Fishkin, 1991) i permeten crear espais on totes les parts tenen la possibilitat de participar en igualtat, escoltar i ser escoltades (Coleman i Gotze, 2001; Fraser, ([2008] 2012). Així mateix, la sessió permetia la tasca del retorn d'informació a les persones entrevistades sobre les principals qüestions que el dossier apunta així com aquelles orientacions que s'hi desenvolupen. Per aquest motiu el grup de discussió va organitzar-se en dos grans blocs de debat. El primer dedicat a una discussió col·lectiva, amb cert valor de voluntat consensual, sobre què entenem per drets col·lectius i quins drets serien subjectes de ser entesos com a drets col·lectius. El segon, un espai compartit per plantejar les demandes com a col·lectius i els possibles criteris i limitacions per a la materialització d'aquestes demandes. El grup va tancar la sessió amb un retorn de la proposta teòrica que formulem al dossier, i que de forma extensa presentarem en el proper punt.

Sobre la conceptualització dels drets col·lectius, també hi ha qui utilitza el concepte dels drets diferenciats en lloc de drets col·lectius, però ja hem reiterat que la definició de drets col·lectius és un tema de debat obert que ens sembla que cal abordar col·lectivament. En aquest sentit, les perspectives entre drets religiosos, culturals, lingüístics i d'integració des de la igualtat es manifesten divergents perquè l'experiència vinculada als drets religiosos, culturals o lingüístics són variables. En el cas dels drets religiosos, estan molt clarament recollits i descrits a les normatives internacionals i nacionals. És un dret individual però clarament també un dret col·lectiu, en el sentit que, el culte, de per si, només té sentit en la seva pràctica col·lectiva, i que s'aplica a tots els grups de persones que vulguin practicar-lo: un dret que s'exerceix invariablement en comunitat, assimilable al dret de reunió, apunta Anna Massallé: "Però no ha de ser necessàriament un dret diferenciats, perquè és vàlid per a tota la població". És a dir, un dret col·lectiu que s'exerceix en grup i ha d'existir per a tothom sense diferenciació segons el grup. Una segona reflexió relacionada en el sentit de la importància de la seva dimensió comunitària, continua Massallé:

Els drets col·lectius han de ser aquells que s'exerceixen forçosament quan les persones entren en relació, tenen sentit en comunitat. Per tant de les coses que marquen la capacitat d'exercir aquests drets, n'hi ha una que em sembla important, que és el fet que aquests drets estiguin reconeguts, i fins i tot siguin oficials, en algun territori del món: això em sembla bàsic. És molt més complicat quan no hi ha un Estat darrere. I després hi ha les discriminacions per raó de capital de totes les persones que componen aquests grups (capital econòmic, social, capacitat i accés de poder, etc.). Penso per exemple en l'exercici del dret del culte, reconegut a tothom per igual. Ara bé, qui no es pot pagar l'arranjament d'un centre de culte, doncs l'exercici d'aquest dret es fa més difícil. I com ho marquen les regulacions oficials també.

La relació entre drets reconeguts i drets practicables pren una dimensió bàsica vinculada a les limitacions de caràcter econòmic que existeixen per construir una societat igualitària. En aquest sentit, Anna Massallé afegeix:

La religió catòlica el que té són edificis històrics (...), però a les altres religions no es que se'ls hagi dit: "Va, aneu-vos-en cap a fora". De fet a Barcelona, quant a usos, a tot arreu és possible obrir un centre de culte menys en un polígon industrial. Per mi això mostra una voluntat política, però després hi ha el problema econòmic de les comunitats (...) Són dos problemes principals que no permeten que l'exercici d'aquest dret sigui igualitari, equitatiu, per tothom.

El cas dels drets culturals, presenta més dificultats de conceptualització perquè la mateixa noció de drets culturals té una forma abstracta. Oriol Cendra apunta que les mateixes dinàmiques de tradició i innovació –de transformació– de les pràctiques culturals afegeixen variables. Aquest aspecte, però, seria també vàlid en el cas de les pràctiques religioses i lingüístiques. Però en la pràctica del dret com a tal, Cendra planteja els drets culturals com "el dret a escollir i veure representada la teva identitat cultural. (...) A efectes pràctics seria el dret individual i col·lectiu a participar en la vida pública, i el dret individual i col·lectiu a veure'm adequadament reconegut en les expressions públiques i les seves actuacions. El dret a la llengua materna també és una qüestió bàsica". Per tant, es planteja que els drets col·lectius són sinònim del dret a participar en la vida pública en el seu sentit més ampli. I de manera més àmplia, d'acord amb la idea que no només els col·lectius que viuen a Catalunya es vegin representats en l'espai públic, sinó també que l'administració posi a l'abast de tothom una sèrie d'eines administratives, tècniques, normatives –entenem– que ho possibilitin. Diu Cendra:

Les institucions públiques de l'àmbit cultural, biblioteques, museus, inventaris i calendaris festius, etc., reflecteixen la diversitat? I la reflecteixen adequadament? (...) No sé si els diferents col·lectius estan cridats a sentir-se representats en aquests espais públics. També potser hi ha un dèficit d'interlocució, estructurar institucionalment altres recursos potser seria una eina més enllà de definir drets culturals (...) L'altra és que des de l'àmbit públic hi hagi igualtat d'oportunitats i donar eines per exercir aquest control que donem a la imatge d'una comunitat. Aquí crec que hauríem de començar a posar instruments per a ser representats, cadascú de nosaltres, tal i com volem ser representats. Aquí em sembla que ens falten elements i eines. (...) Quan entreu a una biblioteca, quan llegiu un diari, la imatge que es dona, la imatge que s'arriba a donar de vosaltres, és correcta? S'hi pot incidir?

La qüestió lingüística és un aspecte especialment significatiu que hem vist que travessa el conjunt dels drets col·lectius i, a més a més, que té implicacions directes sobre l'estructura d'oportunitats de les persones. En aquest sentit la noció de drets col·lectius, molt específicament referint-nos en termes de drets lingüístics, es plantegen com a garantia per l'exercici del dret a l'educació i, per tant, també d'accés igualitari. Pere Mayans assenyalava que parlariem de:

El dret de qualsevol col·lectiu a Catalunya és el dret a l'escola, però d'una escola –i l'escolarització– que participés d'un reconeixement dels diversos col·lectius. Amb una educació intercultural que faciliti aquest reconeixement al conjunt de l'alumnat del sistema educatiu (...) En segon lloc el dret al reconeixement a no perdre la llengua del col·lectiu d'origen. La societat de recepció té l'obligació de donar el dret a saber la llengua del lloc d'acollida. I també el dret a saber la llengua del lloc d'origen. Això és complex. Si ens creiem la immersió, una de les bases de la immersió és potenciar la llengua de les famílies. Quan hi ha un bon aprenentatge de la

llengua materna, hi ha millor aprenentatge de la llengua de l'escola. Algunes llengües tenen un marc institucional i uns referents que ens permetrien fer uns bons currículums, altres no tant o no gens. (...) ""Estem formant uns mestres per a un país que no existeix, aquest és un dels grans reptes. (...) Immersió vol dir aprendre una llengua com a segona llengua, on la llengua d'origen és important i ha d'afloiar. Però forma part d'un procés de canvi del que vol dir ensenyar a Catalunya al segle XXI.

En relació amb la discussió sobre les demandes com a col·lectius, es manifesten demandes que ens sembla interessant de vehicular en aquest sentit. Assa Camara, Djankey Souko i Mama Assa Drammeh comenten:

L'educació dels nostres fills és la nostra demanda principal. Nosaltres estem molt contentes d'estar aquí però ens costa parlar en català o castellà. Porto aquí vint-i-tres anys i encara no parlo en espanyol. El nostre analfabetisme és un problema. Aprendre a llegir costa molt. (...) Intentem que els nostres fills aprenguin la nostra llengua. Un altre problema que tenim és la discriminació que patim pel color de la pell; el racisme. En això hi ha més feina a fer. (...) Els nostres fills com que han nascut aquí volen viure com la gent d'aquí. Nosaltres no els diem que no visquin així, però volem que també aprenguin els nostres costums. Perquè no volem que perdin les seves arrels. Encara que no ho agafin tot, segur que aprendran alguna cosa. La raó de la nostra associació és aquesta, que els nostres fills aprenguin la nostra cultura, però és difícil. (...) No sé què pot fer l'administració d'aquí. M'agradaria que algú expliqués als alumnes [a les escoles] qui és el poble soninke, d'on vénen, com és la seva cultura... Que no només ens vegin pel nostre color de pell. Que tenim uns orígens, uns costums diferents, però els nostres fills només saben d'aquí i ja està. (...) Que algú digui que el soninke és una cultura, és un idioma. Per exemple a Internet no surt el soninke. A internet no hi ha res escrit en soninke. En anglès, en francès sí, però en soninke no. Els nostres fills a internet només veuen idiomes com l'àrab, el francès o l'anglès, però no troben res en soninke. (...) Aquí hi ha costum que fins als divuit anys no poden casar-se. Els nostres fills ens diuen: "Fins que tinguin divuit anys no puc casar-me", però en el nostre país no és així: amb catorze, quinze, es pot casar, però ells no volen. Al nostre país es pot, però ells no ho veuen així. (...) Que som diferents, que tenim costums diferents. Que intentin agafar d'aquí, no passa res, però també volem que agafin del que és nostre. Tenim una feina molt difícil amb els nostres fills. (...) No diem que volem diferenciar-nos perquè som d'un altre país i que no agafen costums d'aquí, cadascú agafa el que vol, però que no deixis d'on vénen.

Oriols Amorós fa també menció al dret a la igualtat –o a la no discriminació–:

Que formar part d'un col·lectiu no et suposi una desigualtat o una pèrdua. Un dels grans temes a afrontar. La nostra és una societat profundament diversa, i la pertinença a col·lectius no majoritaris, a vegades, depèn de quins col·lectius –qualsevol col·lectiu amb mitjana de rendes per sota de la mitjana– té conseqüències. Un de molt genèric és el dret a existir. A la pròpia identitat, a poder-ho transferir als fills, a pràctiques comunitàries, etc., i sobre l'exercici d'aquests drets no només és un exercici de respecte, si no que és un interès propi (...). El fet que hi hagi llengües que al país d'origen no puguin ser estudiades i a Catalunya sí, hauria de ser una realitat (...). Com ho farem per superar les desigualtats? Sense reconeixement serà impossible (...). Si volem tenir una societat més cohesionada i igualitària haurà d'haver-hi reconeixements històrics –entre d'altres coses evidentment– però també reconeixement simbòlic. O reconeixement públic de la diversitat. Les expressions culturals i les celebracions són un terreny magnífic per això (...). I fomentar espais de trobada i d'intercanvi positiva entre persones de diferents orígens.

Per tant, això suposa la conceptualització dels drets col·lectius com una eina necessària per a una societat igualitària –en la mateixa línia que exposava Pere Mayans– per al reconeixement de la igualtat com a principi de justícia social bàsic. Quatre exemples apareixen en aquesta línia. En relació amb la no discriminació, Noemí Fernández

apunta: "Tenim tots els drets reconeguts però no som iguals (accés laboral, habitatge, etc.). Els Estats han de reconèixer els aspectes propis de la pròpia cultura. Per què una dona que es queda vídua i vol reclamar la pensió de viudetat, si s'ha casat pel ritus gitano, això no es reconeix? (...)", o en un altre ordre de coses, "[cal reconèixer] llengua, cultura, cicle vital del poble gitano... però també el dret a la igualtat en l'accés als serveis públics, a l'educació. Que no passin a fer un currículum adaptat per a joves gitans, que activin els protocols que existeixen quan un/una jove no va a l'escola igual que la resta de l'adolescència i de la infància. Les persones gitanes no estan en espais de l'administració pública, que es visibilitzi això en els territoris". En el cas del reconeixement històric i simbòlic Noemí Fernández subratlla: "A les escoles no hi ha aprenentatge de la història del poble gitano. Passa el mateix amb la llengua. El sistema educatiu no ens dona l'espai per això". Anna Massallé afegeix un darrer element en aquest sentit de reconeixement: "Per què el romaní no és llengua oficial o cooficial a Catalunya? Per què no es va pensar amb la modificació de l'Estatut del 2006 en el romaní si hi ha una comunitat històrica?". De manera paral·lela, Sarkis Hakobyan planteja elements vinculats amb la integració i el manteniment de les identitats d'origen, "quan existeix una comunitat o persones que arriben a Espanya o Catalunya, a curt termini tenen problemes d'integració per aprendre la llengua, la societat; però quan passa un temps, existeix un segon problema, el de mantenir una identitat. Quan neix una nova generació que són nous catalans, nous espanyols, que ja neixen i viuen aquí, hi ha la dificultat d'ensenyar els orígens, preservar la llengua, la seva identitat. En aquest aspecte les polítiques d'integració no faciliten la possibilitat de mantenir aquestes arrels". I Oriol Cendra apunta "la capacitat de modificar-nos uns i altres". Tal i com apareixia a l'entrevista, s'exemplifica amb el cas de l'inventari de cultura i la possibilitat d'aportar-hi elements que siguin significatius des de la diàspora.

Un darrer aspecte relacionat amb el reconeixement històric i simbòlic és també la qüestió del reconeixement polític. Aziz Baha defineix els drets col·lectius com els drets d'una comunitat amb particularitats de llengua, història, territori, etc. a gaudir i viure en el seu territori la seva cultura "de forma normal, sense obstacles. Quan es perd el dret d'un poble, es perden també els altres drets, com els drets de les dones, dels joves, etc.". Per tant, el reconeixement d'un context sociopolític d'origen que pot donar lloc a "una estratègia és la solidaritat entre els pobles de la Mediterrània, donant-nos suport". Tant el que suggeria Oriol Amorós amb la idea del "dret a existir" i la voluntat dels grups de no desaparèixer i de participar socialment, políticament i econòmicament; com la qüestió de la integració i el manteniment de la identitat que plantejava Sarkis Hakobyan, com el que planteja aquí Aziz Baha, impliquen el fet que els drets col·lectius de la comunitat tenen també una funció com a condició –imprescindible– per a l'exercici dels drets individuals.

D'altra banda, des de les perspectives més institucionals, però, hi ha consens en els límits del sobredimensionament identitari en termes col·lectius. Oriol Cendra parla de

la capacitat de "dissentir dins d'una identitat" i de les tensions entre drets individuals i cohesió comunitària que això genera. Cendra parla també del "dret dels individus a poder sentir-se identificats amb una o més comunitats culturals". O, com apunta Amorós, "la dimensió comunitària, lingüística o cultural és una dimensió de les persones que no pot anar en detriment de la resta de dimensions (ciutadana, econòmica, personal, de les aficions, etc.) i per tant aquest reconeixement no ha de comportar mai una limitació. Anem a reconèixer un col·lectiu determinat, ha de ser una forma de millora de l'exercici dels seus drets, mai una forma de limitació. També tenim models d'això i ha acabat comportant un menysteniment dels drets". Aquests aspectes plantegen en definitiva la possibilitat que els drets col·lectius –només– poden ser defensats si respecten els drets individuals.

El grup de discussió va centrar part del seu segon bloc de debat a plantejar algunes demandes pel que fa a la gestió de la diversitat i algunes reflexions sobre el model d'acomodació a Catalunya. D'una banda es fa una defensa de l'interculturalisme substitutiu del multiculturalisme, i de l'altra una demanda de gestió de la diversitat amb el reconeixement com a catalans, no com a migrants. Són qüestions que apareixen també a les entrevistes i que estan estretament vinculades a la idea dels drets col·lectius com a eina necessària per a una societat igualitària que abans hem situat. Aziz Baha planteja:

La gestió de la diversitat, la gestió de la multiculturalitat ha de ser l'interculturalisme. No hi ha cap model que realment hagi funcionat, però no podem dir que Catalunya faci una gestió intercultural des de la perspectiva interculturalista. Per què? Observant el cas de l'amazic, sí que hi ha unes classes d'amazic –cultura i llengua– però són unes classes extracurriculars, extraescolars. En uns quatre municipis es fa aquesta activitat però no ho podem considerar com un reconeixement, una política digna. Perquè el dret a la cultura pròpia és un dret reconegut, un dret universal, i els drets s'han de garantir amb pressupostos. Per tant, calen polítiques que garanteixin aquests drets (...). El 2012 es va crear un observatori de llengua i cultura amazigues però va desaparèixer perquè el reconeixement d'aquests drets es tracta com quelcom transitori, és a dir, aquests drets no s'han de prendre des de la perspectiva migratòria perquè la diversitat, l'existència d'aquestes cultures, és un fet català i s'ha de tractar així. Catalunya ha fet una contribució, com per exemple amb el diccionari [català-amazic-català]. És molt important d'assenyalar perquè és una contribució internacional a la cultura i promoció de la llengua amaziga (...) i s'ha de continuar en aquesta línia perquè el poble amazic és aquí, som pobles de la mateixa zona [Conca del Mediterrani] i cal interessar-se en un idioma que parlen entre 25-30 milions de persones. (...) La mediació intercultural és una resposta per gestionar la multiculturalitat, i és una eina perquè cada ciutadà tingui accés als drets que a vegades són molt bàsics (...). Si tu mires les ofertes de treball de mediadors, veuràs que busquen mediadors àrabs, però aquí tenim pocs àrabs. Aquí tenim marroquins, algerians, però pocs àrabs, i això s'oblida (...).

Baha apunta un segon exemple d'aquesta idea de la gestió de la diversitat com un fet "transitori" en relació amb la qüestió religiosa: "Catalunya delega el fet religiós a l'Estat d'origen, es considera un estat aconfessional i per desfer-se d'aquesta patata calenta, doncs la hi dona al sistema d'origen. I què fan ells? Intentar utilitzar aquest àmbit, les mesquites, les associacions, per adoctrinar, per a la islamoarabització, i no saltres no tenim lloc en aquestes mesquites (...)". Tanmateix, en relació amb aquesta idea, Anna Massallé apunta: "Des de la Direcció General d'Affers Religiosos el que sí

que no es fa és gestionar segons comunitats i crec que no s'ha de fer. Tenim un marc legal que regula la llibertat religiosa que ja fa prou distincions en el sentit que no totes les comunitats tenen reconeguts els mateixos drets perquè algunes comunitats tenen acords signats amb l'Estat i n'hi ha d'altres que no. (...) El que vull dir és que crec que sempre s'han d'acollir totes aquestes demandes i percepcions però hem de saber-les llegir, almenys interpretar-les des de la visió de l'administració pública. L'administració pública ha de governar per a tothom, no fem caixetes de gent, hem d'intentar de trobar solucions que puguin arribar a tothom (...)"'. Però en aquest sentit Baha planteja un aspecte que ens sembla vinculat: "El que perjudica més és l'homogeneïtzació. On és el reconeixement d'aquesta diversitat, per exemple a Cornellà, on el col·lectiu més nombrós d'origen estranger és amazic? La seva resposta [de l'administració] és: 'No saltres considerem tothom igual i no volem marcar, conflictivitzar'. Per ells, organitzar i celebrar un cicle de jornades amazigues és discriminar els altres col·lectius. Homogeneïtzen i així es perden els drets". Aquest debat condueix a parlar sobre quina gestió de la diversitat hi ha d'haver i quins límits ha de tenir aquesta gestió. Anna Massallé, sobre la qüestió de l'islamoarabització abans referida, afegeix: "Les mesquites són un camp de batalla i segurament té raó quan diu això (...), però la qüestió és que la Generalitat no decideix quines mesquites hi ha, ni qui les gestiona. Aquí hi ha una població que organitza i busca, i fa xarxa per poder obrir un espai de culte (...). Fins on ha d'entrar l'administració i fins on no...? Està clar que el que no farà la Generalitat és dir: "'Tu que tens aquesta línia religiosa que no ens interessa, tu no obris!'" Jo no soc ningú per jutjar una tal dominació. Hi ha coses que penso que no són cosa de la Generalitat perquè tracten del mateix dret de la llibertat religiosa, no? L'altra cosa és tractar la il·legalitat. És una altra cosa. Això sí, intentar assumir el repte de l'equitat, que aquelles comunitats que tenen necessitat d'un centre de culte puguin accedir als recursos necessaris. Segurament és el repte".

En darrer lloc, plantegem la qüestió de si es consideraria possible prendre una mirada específica cap als pobles minoritzats en les polítiques públiques de Catalunya. Quins elements positius o negatius suposaria? Implica categoritzar els drets individuals en la seva dimensió col·lectiva potser? És una distinció no vàlida? Oriol Cendra apunta: "Sembla que estem parlant dels grups minoritzats en origen, i no només minoritzats, sinó també perseguits en un marc diaspòric. És diferent la situació amaziga a la d'Armènia, o a la del poble gitano. Potser des de la diàspora és més fàcil que quan ets perseguit al lloc d'origen. Sí que pot haver-hi una mirada, un lloc d'arribada i de confluència. Però això no treu els problemes interns que genera la gestió d'aquesta diversitat". Pere Mayans afegeix un matis més i anota que són situacions difícilment equiparables: "Hauríem d'entendre que hi ha diversos elements que cohesionen o no els grups. En alguns casos són les llengües amazigues (...). També estàvem parlant de l'església de Filadèlfia, però tampoc en forma part tot el col·lectiu del poble gitano. Des de l'educació sabem que el mateix col·lectiu gitano és molt divers (...). La diversitat interna fa difícil el debat. I també apuntaves que no és el mateix el poble armeni,

que ha patit el que ha patit, [però que] en aquest moment té una estructura estatal al darrere. Des del sistema educatiu, el tema religiós jo preferiria que fos el més allunyat possible (...). Hauria de formar part de l'àmbit privat. El tema de la llengua sí que crec que té una bona cabuda a l'espai públic".

Anna Massallé en diu:

Penso que s'han de fer dos passos no? Primer crec que cal veure, crec que s'ha de tenir en compte tota la complexitat. El que no veig és fer polítiques públiques per col·lectius. Però totes les persones no són una comunitat. Jo puc formar part d'una comunitat però a més a més, tinc la meua orientació sexual, tinc moltes altres coses que formen la meua identitat. Quan estem fent gestions amb les comunitats, potser hi ha col·lectius en que els factors de desigualtat amb què comptem en aquest moment s'han de tenir més en compte. Si no hi ha una situació de minorització, no tindria sentit que vosaltres fóssiu ara aquí, per tant és que crec que s'han de tenir presents quines condicions tenen aquestes comunitats aquí. Sí que crec que el fet de ser un poble minoritzat en origen pot portar a una doble desigualtat, però no sempre (...). Per exemple, ningú ha pensat de convidar la comunitat jueva aquí, però no podem dir que no ho hagi estat històricament [un poble minoritzat]". (...) " En canvi el que sí que crec és que no s'ha de cedir davant de les pressions internacionals quan es defensen segons quins drets de segons quins col·lectius (...).

Aziz Baha planteja: "Les polítiques, la gestió dels drets col·lectius, ha de ser constant i amb garanties materials. És un assumpte de Catalunya. L'administració ha de confiar en els col·lectius (...) El criteri no ha de ser el que marca el país d'origen, sinó que la cultura d'origen ha de ser considerada. El principi de justícia ha de donar suport a aquests drets. Si es continua optant pels criteris de les relacions bilaterals oficials que marca el país d'origen estarem continuant treballant des d'una política imperialista. Les Nacions Unides ja no té països per alliberar de la colonització, ara el que ha de fer és reforçar les identitats de base, els pobles sense Estat, aquestes cultures minoritzades. No només estem patint de minorització, si no també d'eliminació de la nostra identitat i llengua".

Aquesta darrera qüestió del grup de discussió mostra els reptes i límits d'acció, tant de reconeixement com d'afirmació, de les polítiques vinculades als drets col·lectius d'una comunitat, específicament d'aquelles que no comptem amb un Estat darrere. El marc conceptual i normatiu de ciutadania d'un Estat s'ha convertit en l'únic marc vàlid per defensar els drets de les comunitats nacionals, i això, per se, exclou la capacitat d'exercici dels drets dels pobles sense Estat. Per aquest motiu, en el dossier plantejarem el fet que Catalunya, entès com un país amb un conjunt d'institucions que poden crear igualtat i desigualtat a través de les seves polítiques públiques dins del seu territori, podria donar cabuda a algunes demandes dels col·lectius minoritzats en origen per reforçar i consolidar la justícia global. El discurs institucional del secretari de Migracions sembla obrir una via possible en aquest sentit quan apunta la idea que la diversitat és "un interès propi per defensar la causa dels catalans i la causa de totes les altres cultures minoritzades, és un intercanvi". Al següent apartat desenvolupem conclusivament la proposta que aquest dossier vol oferir en aquest sentit.

9. PROPOSTA DE TREBALL PER A LA JUSTÍCIA GLOBAL DES DE CATALUNYA

La conceptualització dels drets col·lectius com una eina necessària per a una societat igualitària i per al reconeixement de la igualtat com a principi de justícia centra la proposta d'aquest dossier. Com hem vist, la Declaració Universal dels Drets Col·lectius dels Pobles estableix un marc d'aprofundiment en termes de cohesió social i solidaritat dels pobles –la mútua cooperació entre els pobles, el reconeixement explícit de les identitats que els distingeixen, l'aplicació dels principis d'equitat i de reciprocitat, diu la Declaració. Com ja hem dit, creiem que la declaració ofereix una esletxa a les dinàmiques de dominació dels Estats i els seus poders. Hem dit també que la Declaració de les Nacions Unides sobre les Minories (resolució 47/135) de 1992 és el marc jurídic fonamental en què hem de fixar-nos. La necessitat apuntada per González Hidalgo i Ruiz Vieytez (2012) de treballar en una redefinició del concepte de minories que, des d'una perspectiva més individual, lligui el camp de la protecció dels drets de les minories als canvis en matèria de dret antidiscriminatori, dona arguments teòrics plenament evidents en les experiències revisades. Així mateix, els processos de desenvolupament i de lluita contra la pobresa han de considerar aquests aspectes a l'hora d'abordar els processos d'exclusió en altres àmbits específics com el de treball, la salut o l'habitatge, i en aquells grups que pateixen de més a més major risc de desigualtat per qüestió de gènere o edat (Nacions Unides, 2010).

El plantejament dels drets col·lectius, o el reconeixement dels pobles minoritzats en origen, no pretén simplificar ni essencialitzar les identitats culturals. La nostra proposta parteix del principi de reconeixement de la diferència, entenent aquesta diferència com una forma de "relació social" que es construeix dins d'un sistema amb eixos de discriminació múltiples. No pretenem parlar de la pertinença cultural com un bé primari, sinó explicar-la des de les seves formes de significació i les seves funcions socials. A través del treball de camp, hem vist les formes en què s'expressa la condició de minorització. Aquesta mateixa perspectiva del principi de diferència pot ser entesa en termes de la necessitat de desvetllar les relacions sociopolítiques i econòmiques que hi ha darrere. Tal i com apunta la sociòloga Avtar Brah: "Així com els grups socials amb diferents accessos a la riquesa, el poder i els privilegis s'ordenen de forma jeràrquica entre si, també ho fan les seves cultures. Els valors i formes de comportament més valorats en una societat són molt probablement els dels grups dominants d'aquesta societat. (...) Els debats sobre cultura, per tant, han de ser entesos en el context de les relacions de poder entre diferents grups" (Brah, 2011: 44). O bé, com apunta la teòrica política Iris Marion Young, en lloc de centrar-nos en la distribució, cal una concepció de la justícia que hauria de començar per tractar els conceptes de dominació i opressió: "Alguns grups són privilegiats mentre d'altres són oprimits i [cal] atendre explícitament aquestes diferències de grup per minar l'opressió" (Young, 2000: 12).

Atendre la diferència des d'aquesta perspectiva té per objectiu, per tant, la lluita con-

tra la dominació i l'opressió. De més a més, plantejar-ho en relació amb la Declaració Universal dels Drets Col·lectius dels Pobles ens permet parlar d'una proposta concreta d'internacionalització del marc dels drets diferenciats (també) per als pobles minoritzats en origen. Aquesta proposta que formulem en aquest dossier és doncs una proposta política que presenta arguments de diàleg amb la teoria liberal pel que fa a la defensa dels drets col·lectius, o altrament anomenats drets diferenciats, i que ha desenvolupat a bastament el filòsof canadenc Will Kymlicka. Nosaltres n'hem dit col·lectius però Kymlicka utilitza el concepte de drets diferenciats, un concepte anàleg al que utilitzem. Kymlicka apunta que la relació entre els Estats i les seves minories cada cop està més internacionalitzada perquè existeix una difusió global del discurs polític del multiculturalisme –avui cap a l'interculturalisme– i també perquè hi ha un procés de codificació del multiculturalisme –i l'interculturalisme– mitjançant una normativa jurídica tant a escala global com regional (Kymlicka [2007] 2009:15-16). Un intent, per part de les organitzacions internacionals, de normativitzar l'estatus de les minories. Kymlicka ja apuntava deu anys endarrere que les categoritzacions amb què treballaven les normes internacionals en termes de minories no permetien abastar tot els conflictes existents ni les condicions preexistents a cada país ([2007] 2009:21). Kymlicka sostenia que el multiculturalisme liberal havia proporcionat una normalització important de la política ètnica a un bon nombre de països occidentals, però que calia replantejar el projecte d'internacionalització dels drets de les minories i generar un marc conceptual i polític més estable (2007:295). Un marc que havia d'indicar les necessitats a curt i llarg termini per així (re)determinar les estratègies.

En aquest sentit, Kymlicka (2008) ha fet una revisió minuciosa sobre els plantejaments de les organitzacions internacionals com ara Nacions Unides o el Consell d'Europa en relació amb les qüestions de diversitat ètnica i nacional, i la governança d'aquesta diversitat en el pla internacional. Mentre que Nacions Unides pot sorprendre amb la seva perspectiva un tant simplificadora en la diferenciació entre els "pobles indígenes" subjectes de dret a l'acomodació i les "minories" subjectes de dret a la integració; el Consell d'Europa, tot i no reproduir aquesta dicotomia de Nacions Unides, també mostra certes inconsistències plantejant qüestions profundes sobre la capacitat del dret internacional per articular i protegir els drets de les minories. Kymlicka sosté que només es podria intentar distingir els pobles indígenes de les minories nacionals a partir del grau de vulnerabilitat i exclusió que pateixen, i així, fer un seguiment de les seves condicions diferenciades. Però en canvi, Kymlicka considera que fer un intent de distinció precisa i dicotòmica segons el tipus de col·lectivitat seria moralment dubtós, conceptualment inestable, i molt probablement insostenible en termes polítics (2008:16).

És per això que Nacions Unides –i d'altres organitzacions internacionals del mateix abast– haurien de pensar en una base de principis homologable sobre la qual es puguin avaluar les demandes d'autonomia de les minories nacionals. Pensar que només els pobles indígenes són subjectes de les demandes d'autonomia és, amb poques pa-

raules, no –voler– afrontar la realitat. Alternativament a aquesta manca de voluntat política en el pla internacional, Kymlicka ha proposat desenvolupar un enfocament coherent que pugui permetre intervencions més eficaces. No només davant de les situacions d'injustícia que pateixen –o poden patir– els pobles indígenes, sinó també les minories nacionals. Dit això, sembla evident que l'intent d'establir un marc internacional sobre els drets de les minories ha quedat aturat i, fins i tot ha fracassat, a causa d'una sèrie d'obstacles vinculats als interessos geopolítics i la percepció d'amenaça de la integritat i la seguretat nacional dels Estats. Al cap i a la fi, Estats que són agents concrets i *policy-makers* de les decisions supranacionals.

En un altre ordre de coses, la teòrica política Nancy Fraser és una de les principals teòriques de la justícia que, en la mateixa línia que Iris M. Young, sosté que cal concebre el reconeixement com una qüestió i dimensió de justícia, i cal tractar-lo com una qüestió d'estatus social. Segons aquesta perspectiva, la identitat específica d'un grup no hauria de ser el subjecte principal de reconeixement, sinó que és l'estatus dels membres individuals del grup –com a membres de ple dret i totalment capaços per si mateixos en la interacció social– el subjecte de dret. Per a Fraser, un mal reconeixement significa la subordinació social d'un individu impedit de participar en la vida social, no la depreciació i la deformació de la identitat del grup (2000:113). Per comprendre les tesis de Nancy Fraser, cal dir que la perspectiva de la justícia que proposa és tridimensional. Segons Fraser les teories de justícia han de proposar remeis als dilemes de justícia relacionats amb la manca de reconeixement, redistribució injusta de la riquesa i, finalment, representació. D'acord amb aquesta visió, la justícia no es pot reduir a la distribució de recursos materials ni a la distribució d'oportunitats o drets; cal tenir en compte la qüestió del reconeixement i la representació perquè l'abast de la justícia sigui complet. Fraser, per fer més visibles les subordinacions creuades de classe, "raça", ètnia, edat, entre d'altres, i per posar remei a les injustícies basades en aquestes subordinacions, desenvolupa el concepte de "paritat de participació". La paritat participativa és el nucli normatiu fonamental del model de justícia de Fraser, pensat com aquell model que permet la participació social efectiva de tothom en igualtat de condicions, i que resulta essencial per l'esfera pública i democràtica (1990:74). La paritat de participació cerca una resposta als obstacles de les societats capitalistes. Mentre que la distribució posa damunt la taula els entrebancs basats en les relacions econòmiques, i el reconeixement revela els obstacles basats en l'ordre d'estatus, la idea de representació conceptualitza les barreres que estan perpetuades en l'estructura política de la societat (Fraser, 2015:31).

En aquest sentit, Fraser argumenta que introduir la dimensió de representació serveix per diferenciar dos nivells de representació fallida. D'una banda, quan les normes legals i polítiques d'una societat neguen a una part de la població la participació plena com a iguals –les anomena *representació fallida política-ordinària*. D'altra, els casos d'injustícia en què la representació fallida adopta una forma més complexa –i

que anomena *desquadrament*. En el món actual, persones i grups viuen situacions d'injustícia exclosos com a membres de les comunitats polítiques, unes mateixes comunitats que poden incidir o posar remei a aquestes injustícies. Són persones i grups amb mancances o limitacions en la seva capacitat de reivindicació. Aquesta forma de representació fallida, en termes de Fraser, ha començat a fer-se especialment visible amb la globalització. Més encara, la globalització ha posat les demandes de justícia dins l'agenda política. Segons Fraser, el marc westfalià-keynesià, és a dir el marc dels estats-nació i els estats del benestar, és cada cop més rebutjable com a espai polític de poder. Més aviat, diu, parlem "d'Estats relativament impotents, fins i tot totalment fallits". Això deixa blindats o intactes els "Estats depredadors, els poders privats transnacionals, inclosos els inversors i els creditors estrangers, els especuladors de divises i les corporacions transnacionals". D'aquesta manera, apunta Fraser, el marc westfalià-keynesià aconsegueix protegir-se a si mateix impossibilitant que s'adoptin decisions democràtiques de nivell transnacional en qüestions de justícia ([2008] 2012).

Així doncs, Fraser argumenta que el marc actual en què es valoren les demandes de justícia ja no és el de l'Estat. Aquest ja no és un marc de referència vàlid per a la teorització de la justícia, ni els seus ciutadans els subjectes principals. Fraser planteja la idea que després de la guerra freda, juntament amb el creixement dels fenòmens transnacionals associats a la globalització, el que existeix actualment és una "constel·lació postnacional" des de la qual cal repensar la teoria de l'esfera pública en un marc transnacional ja que, entre d'altres, l'hegemonia opera cada vegada més a través d'un model de sobirania dispersa; les mobilitzacions de l'opinió pública rarament s'aturen a les fronteres dels Estats territorials; i els problemes debatuts són consubstancialment transterritorials (Fraser, ([2008] 2012). Amb els nivells actuals d'integració econòmica i interdependència ecològica, diu, no tenim més remei que buscar altres marcs. I això sovint significa marcs de més ampli abast, inclosos els marcs globals.

La via d'una teoria de justícia tridimensional es basa doncs en el caràcter global de les relacions socioeconòmiques del nostre món. Fraser reivindica a través de la seva proposta "una nova gramàtica de la reivindicació política" en la qual l'important no siguin només les qüestions de primer ordre de la justícia, sinó també les metaqüestions sobre com han d'emmarcar-se aquestes primeres. Espais i institucions on les qüestions que afecten a les persones i col·lectius subalterns puguin debatre's i encarar-se democràticament com a formes de contrapoder de les injustícies transnacionals. Com a noves formes de solidaritat i de justícia global, podríem dir.

D'acord amb aquestes idees i l'anàlisi de Kymlicka abans suggerit, per tant, sembla evident que l'intent d'establir un marc internacional dels drets col·lectius ha fallat perquè els actors –poderosos– d'aquest context internacional escapen del control nacional i popular, al mateix temps que els mateixos Estats tenen tot un seguit d'autolimitacions ja apuntades. La capacitat efectiva dels pobles sense Estat i de les regions en

aquest context és residual, sovint incapaços de plantejar desafiaments a les decisions que es prenen en el pla internacional. El Grup de Treball sobre les Minories de les Nacions Unides resta inactiu des de 2006⁴⁵. Una mostra senzilla de la manca de voluntat o interès per establir un marc internacional permanent.

El debat sobre aquests suposats marcs postnacionals és llarg i poc pertinent aquí, però pot ser qüestionat basant-se en la mena de concepcions de la nació que hi ha darrere; les serioses limitacions en termes democràtics i de control dels suposats marcs postnacionals alternatius; o les formes de territorialització alternatives. Però d'acord amb aquests elements de discussió, la pregunta seria: els territoris nacionalment circumscrits, malgrat aquestes tendències, poden reforçar o no la justícia global? Catalunya i el seu conjunt d'institucions –institucions que poden crear igualtat i desigualtat mitjançant les seves polítiques públiques en el territori– de quina manera podrien donar cabuda a algunes demandes dels grups minoritzats en origen per reforçar i consolidar la justícia global? Al cap i a la fi, la justícia global no és materialitzada en territoris concrets i específics?

En el cas de Catalunya, ens sembla que l'esforç de desenvolupament d'un marc pels drets col·lectius hauria d'aterrar, com a requisit bàsic inicial, al propi territori. I per a fer-ho possible podem proposar una sèrie de polítiques públiques que assegurin "la paritat participativa" de Fraser per a les persones d'origen migrant, i més concretament en relació amb el tema del dossier, del col·lectiu minoritzats en origen. L'impuls d'aquest marc polític permetria a Catalunya operar directament fora de les seves fronteres a favor d'una acció per a la justícia global. Aquesta acció queda a bastament recollida al dossier: els guanys d'aquí generen apoderament en el lloc d'origen. A més a més, aquesta és una idea en sintonia amb el propòsit de tractar les injustícies en clau de processos de minorització en el context mediterrani, sobretot pensant en el cas del poble amazic.

Per explicar-ho millor, podem dir que tot i que el plantejament de Fraser assenyala la superació dels límits i les capacitats dels estats-nació, podem utilitzar una part del seu argument si defensem la idea que les persones, les comunitats, viuen en territoris concrets i són subjectes polítics –o poden ser-ho, o aspiren a ser-ho– en aquests territoris. Els col·lectius migrants que a la vegada són col·lectius minoritzats en origen també viuen en aquests territoris i manifesten les seves demandes, en primer lloc,

⁴⁵ El 2007 el grup de treball sobre les Minories de les Nacions Unides va ser substituït pel Fòrum sobre Qüestions de Minories, a través de la resolució 6/15 del Consell de Drets Humans. Vegeu: <https://www.ohchr.org/EN/Issues/Minorities/Pages/TheformerWGoMinorities.aspx>. Tanmateix, s'observa que aquest Fòrum no està actiu des de la seva mateixa constitució, ja que segons la informació publicada a la seva pàgina web, l'última sessió del Fòrum té data del 30 de maig-3 de juny de 2005. Que és la mateixa data de l'última reunió del Grup de Treball sobre les Minories. Per tant, sembla ser que després del canvi que es va donar l'any 2007, no es va fer cap mena de trobada ni treball concret posterior. D'altra banda, el Grup de Treball sobre Poblacions Indígenes va fer la seva última reunió l'any 2007, tot i que en aquesta mateixa reunió, aquest grup de treball va ser succeït per un altre ens, el Mecanisme Expert sobre els Drets dels Pobles Indígenes. Vegeu: <https://www.ohchr.org/en/issues/ipeoples/emrip/pages/emripindex.aspx>, el qual sí que segueix actiu des de l'any 2007.

aquí. Sabem, hem vist, que les lluites –les demandes– dels col·lectius entrevistats són transnacionals i també, com diu Kymlicka, hi ha organitzacions internacionals que estan o haurien d'estar atentes a la situació d'aquests col·lectius. Però això no resta importància, tot al contrari, al fet que Catalunya com a marc territorial polític és un dels actors –també internacional en termes de regionalització europea– a qui pertoca responsabilitzar-se en termes interns i externs. Ens sembla que aquesta qüestió pot vehicular-se amb la proposta de la politòloga Jule Goikoetxea quan planteja que només les comunitats localment territorialitzades i políticament sobiranes són capaces de mobilitzar-se i organitzar-se per la protesta política continuada (2019: 28). Goikoetxea apunta una connexió bàsica entre territori, estructures públiques, capacitat col·lectiva i benestar. Per tant, l'espai politicoinstitucional delimitat que anomenem territori importa, diu, perquè és en aquests territoris que es limita la vida –i l'experiència– de les persones. L'objectiu és mostrar com el benestar i l'apoderament col·lectiu només poden avançar a través de la producció d'espais politicoinstitucionals "porosos i permeables" però acotats territorialment (2019: 120). Per això, la proposta que plantegem és la possibilitat que Catalunya, d'acord amb aquests principis bàsics, promogui la via del reconeixement dels pobles minoritzats com una qüestió de justícia global, en una esfera pública –també– transnacional, i com a element del propi procés continuat de construcció nacional.

10. RECOMANACIONS I LÍNIES PER AL TREBALL FUTUR

A continuació es recullen deu breus recomanacions i línies per al treball futur que beuen de les diferents aportacions recollides en el treball de camp i derivades de l'anàlisi pròpia i proposta desenvolupada, i a mode de resum:

1. Enfocament prioritari des dels drets i l'antiracisme explícit

SOS Racisme, la FAGIC, la Casa Amaziga i d'altres persones entrevistades dels col·lectius apunten la necessitat de començar a identificar situacions de vulneració de drets de manera oficial, de la mateixa manera que cal generar en l'estructura mateixa de l'administració pública un mecanisme de seguiment de les intervencions discriminatòries que es fan des de la mateixa administració. D'altra banda, socialment s'observa la persistència de manca d'espais d'interacció comunitària. Davant d'aquesta situació, els moviments socials proposen una reflexió sobre com s'organitzen ells mateixos i de quina manera es relacionen amb els col·lectius racialitzats o immigrants, els quals estan molt més organitzats, i es posen al capdavant de la lluita antiracista. Així mateix, molts membres entrevistats dels col·lectius i SOS Racisme apunten la necessitat d'incorporar la qüestió del dret a vot al debat actual sobre els drets polítics a Catalunya. Un element fonamental és la limitació i vulneració del dret que suposa el criteri del permís administratiu de residència i treball o la nacionalitat per a l'exercici efectiu d'aquest dret –per exemple en els casos de persones nascudes aquí però amb

la nacionalitat dels pares que no tenen dret a vot. A partir d'aquestes reflexions creiem que cal que des de l'administració es proposin solucions transformadores a través de l'assumpció de la política de l'antirracisme com a principi, que demana mesures efectives per a transformar l'estructura cultural-valorativa profunda de la societat. Un enfocament polític orientat a reparar les injustícies d'equitat, tot reestructurant el marc general del qual provenen. També proposem obrir vies que permetin una participació activa dels col·lectius minoritzats i d'origen migrant en els espais de debat on es puguin formular les solucions en condicions d'igualtat amb altres components i, si s'escau, d'una manera remunerada per a possibilitar-ho en termes pràctics.

2. Pacte Nacional per la Interculturalitat: inclusió, coneixement-reconeixement i interacció

Des de la Secretaria d'Igualtat, Migracions i Ciutadania s'està desenvolupant la línia política de futur basada en el Pacte Nacional per la Interculturalitat de valor interdepartamental i transversal, en què la perspectiva intercultural s'adopti en totes les polítiques i es formalitzi amb compromisos d'actuacions de cada departament en tres eixos: inclusió, coneixement i reconeixement de la diversitat i interacció. Amb el Consell d'Europa, la Secretaria vol liderar a escala europea una proposta interculturalista, dins l'Assemblea de les Regions d'Europa (ARE), que impulsa, a través d'un conjunt de regions –probablement en seran unes 25 amb el lideratge de Catalunya– una perspectiva comuna intercultural (re)ideant el Programa Intercultural Cities en un Intercultural Regions, un canvi d'orientació política. Tanmateix SOS Racisme planteja un element de debat en relació amb el nou Pacte per la Interculturalitat que es vol impulsar des de la Generalitat. A partir d'aquesta observació, apuntem que, més que parlar d'interculturalitat, caldria passar a parlar de la vulneració sistemàtica de drets de les persones d'origen migrant i del racisme com a sistema de dominació que no es limita a resoldre la situació administrativa d'aquelles persones. També en relació amb diversos plans concrets desenvolupats per ajuntaments catalans i, d'acord amb la idea que cal passar de la difusió i la sensibilització, al discurs explícit contra el racisme com a tal. És un debat que cal abordar en la via política que s'adopti. En qualsevol dels casos creiem que el nou Pacte Nacional per la Interculturalitat hauria d'adoptar com a propi el principi de justícia global comprometent-se amb un canvi transformador explícitament antirracista.

3. La dimensió simbòlica del reconeixement

El Pacte Nacional podria convertir-se en un bon paraigua per promoure una revisió de les formes simbòliques de reconeixement de la diversitat social, cultural i política de Catalunya. En aquest sentit, tant la representació dels col·lectius en els mitjans públics, com les accions memorialístiques, commemoratives i de valor cultural, han d'incloure noves aportacions des dels col·lectius que permetin el reconeixement de la diversitat i els seus elements referencials, així com el reconeixement històric dels col·lectius que han sofert i sofreixen minoritzacions de tota mena. De la mateixa manera, els currículums educatius de l'ensenyament haurien d'avançar en el respecte i la promoció activa del reconeixement dels orígens lingüístics i culturals dels països d'origen

a Catalunya dins del model d'escola inclusiva d'avui.

4. Desenvolupament del marc en plurilingüisme

L'objectiu del Departament d'Educació és aconseguir la competència en català (com a llengua de referència) i el castellà d'acord amb la idea que això és garantia d'igualtat d'oportunitats. Després, augmentar el nivell de coneixement de les llengües estrangeres, tant l'anglès com una segona llengua estrangera que ajudi a la diversificació. I, en aquest sentit, treballar en la presència normalitzada de les llengües d'origen de la immigració que "han de tenir un lloc privilegiat". És evident que la possibilitat de fomentar aquesta via, en què les llengües minoritzades tinguin un paper homologable a la de la resta de llengües del marc plurilingüe, té a veure sobretot amb una qüestió pressupostària per tirar endavant aquest programa. Tot i així, creiem que la continuada formació i sensibilització del professorat als centres educatius continua sent una prioritat en termes de coneixement i reconeixement de la diversitat. A més a més, ens sembla que és del tot pertinent establir una cooperació activa i estructural entre el Departament d'Educació i les entitats dels col·lectius minoritzats per promoure el reconeixement plurilingüe del país i impulsar l'aprenentatge de les diverses llengües. També s'ha d'incorporar un major nombre de llengües parlades a Catalunya en el catàleg d'oferta educativa. Una demanda de reconeixement històric específic que s'ha contemplar és la de l'ensenyament de la llengua romaní. I encara que s'escapa d'aquest àmbit, tenir present el greuge comparatiu del no reconeixement del romaní com a llengua pròpia de l'Estatut de Catalunya. La proposta vinculada al marc en plurilingüisme es basa en la idea de continuar desenvolupant i impulsant aquesta línia activa dins el propi Departament d'Educació, en termes de major centralitat discursiva i en termes pressupostaris.

5. Desenvolupament de l'Intergrup pels Drets Col·lectius dels Pobles (IDCP) en termes de reconeixement i actuació en relació amb els drets col·lectius dels pobles

En primer lloc, el coordinador de l'intergrup apunta la voluntat futura d'establir relacions amb altres institucions i parlaments que facin activitat similar i promoure la participació en processos d'observació internacional. Malgrat que l'intergrup té una funció primordialment representativa i institucional –de sensibilització, però no de valor legislatiu– el fet que en el si de l'Intergrup hi estigui present l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament hauria d'afavorir la possibilitat d'establir i desenvolupar relacions de cooperació i reconeixement formals a través de projectes específics, dotats econòmicament, cap aquells processos, realitats i col·lectius que l'intergrup pot rebre o tractar en el seu si. Cal treballar també un enfocament dels drets no únicament individuals, sinó dels drets de caràcter col·lectiu –com el cas de les dones del Perú que s'apuntava en les entrevistes, en què les esterilitzacions sofertes no només els passaven com a dones, sinó com a indígenes–, amb la voluntat de generar espais de solidaritat. La nostra proposta és que l'intergrup faci també una tasca de coneixement i reconeixement de la situació dels drets col·lectius dels pobles a Catalunya i contribueixi a l'estudi i la promoció d'iniciatives parlamentàries en aquest sentit. De la

mateixa manera, proposem que l'intergrup estableixi una línia de col·laboració/cooperació amb els mateixos col·lectius minoritzats del país. En la qüestió que ens ocupa, l'intergrup pot prendre un compromís especial amb la responsabilitat democràtica de promoure iniciatives favorables en termes de justícia global i internacional.

6. Creació d'una estructura de seguiment per al compliment del Pla de Drets Humans

Es considera que l'aprovació imminent del Pla de Drets Humans de Catalunya hauria d'anar acompanyada d'una estructura formal que en permeti el seguiment i comprovació del grau de compliment. En aquest sentit, aquesta idea reforçaria una qüestió que ha aparegut al llarg de les diverses entrevistes i qüestions apuntades: la necessitat d'una estructura o organisme públic que monitoritzi o informi de manera periòdica i específica sobre el grau de respecte dels drets humans a Catalunya. En relació amb els drets col·lectius i els col·lectius minoritzats, aquesta mateixa estructura seria pertinent.

7. Revisió del principi d'interculturalitat en les línies polítiques del Departament de Cultura

D'una banda, sembla imprescindible la reflexió sobre els drets culturals en termes de polítiques culturals basades en una concepció integral d'aquests drets i, així, la possibilitat de desenvolupar un marc normatiu específic que vetlli pels drets culturals en la línia de l'Observació General 12 i 21 del Comitè CDESC per al respecte, la protecció i la garantia del dret de participació a la vida cultural –fonamentada en els elements de disponibilitat, accessibilitat, acceptabilitat, adaptabilitat i idoneïtat i les obligacions mínimes per a desenvolupar el dret de participació. En termes de mínims, pot donar-se a través de la constitució d'un Consell dels Drets Culturals de valor consultiu, com ho és el de l'associacionisme cultural. Aquest, de més a més, sembla evident que cal actualitzar-lo a la realitat associativa del país. Accions concretes bàsiques per al reconeixement són també la revisió del Catàleg del Patrimoni Festiu de Catalunya i de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya per a incorporar-hi les aportacions de la immigració i, de forma específica, la dels grups minoritzats en origen a Catalunya si es pren aquesta mirada. I finalment, tal i com proposen les observacions del Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals, revisar i assegurar la presència de bens i serveis culturals en termes de representació de la diversitat en biblioteques, museus, teatres, espais públics, etc. tant en el seu format tangible com intangible. L'experiència del Baròmetre Social dels Museus pot convertir-se en homologable a d'altres camps culturals per a la diagnosi i la reformulació de les polítiques culturals en termes d'incidència i foment dels drets culturals.

8. Representació de la diversitat religiosa en els organismes institucionals

Es proposa la revisió de la composició del Consell Assessor per a la Diversitat Religiosa a Catalunya per a una millor representació de la pluralitat religiosa existent. Així mateix, es proposa la revisió de les diverses guies de recomanacions de la DGAR en termes de diversitat –i complexitat– interna de les comunitats i les seves pràctiques

religioses. A més d'aquestes dues, també fem nostra una de les propostes de la diagnosi del Pla de Drets Humans en relació amb la promoció d'un organisme o mecanisme que s'ocupi de l'elaboració d'un estudi periòdic, de caràcter independent, sobre el grau de compliment i vulneracions de la llibertat religiosa a Catalunya.

9. Adopció d'un consens compartit sobre drets col·lectius

Filòsofs com Kymlicka, Taylor, i Honneth conceptualitzen els drets col·lectius com una eina necessària per a una societat igualitària, i per al reconeixement de la igualtat com a principi normatiu de justícia bàsic. Aquesta perspectiva inclou, els drets col·lectius inclouen: el dret a escollir i ser escollit, veure representada i identificar-se amb una o més comunitats culturals o identitats de valor col·lectiu; dret a participar de la vida pública; dret al reconeixement públic de la diversitat cultural; dret al reconeixement històric i simbòlic; dret a la llengua materna; drets a l'escola i al reconeixement dels diversos col·lectius en el seu si, i dret a la no discriminació. Tots aquests drets s'expressen acompanyats de la defensa –del compromís– cap als drets dels pobles a viure en els seus territoris i les seves formes culturals específiques en termes internacionals. És a dir, proposem que cal una defensa dels drets col·lectius en el pla internacional que tindria efectes positius/reparadors en la situació del territori d'origen dels pobles minoritzats. Paral·lelament, creiem que a Catalunya l'administració pública hauria d'obrir una via de debat estructural sobre la possibilitat d'acollir els drets col·lectius dins de la legislació autonòmica amb un enfocament específic en les demandes concretes dels col·lectius minoritzats, i minoritzats en origen, que són catalans. Opinem que aquest debat hauria de tenir present algunes qüestions importants. En primer lloc, el fet de contemplar els drets col·lectius no proposa solucions a totes les injustícies a què s'enfronten aquests col·lectius. Cal establir una mirada multidimensional de justícia a l'hora de concretar l'abast i els límits del reconeixement dels drets col·lectius. En segon lloc, aquest debat s'ha de dur a terme amb perspectiva de gènere sobretot considerant múltiples injustícies de gènere. En darrer lloc, hauria de contemplar paral·lelament un programa polític antirracista per tal de transformar l'estructura que construeix l'experiència social dels col·lectius minoritzats com a subjectes subalterns.

10. La justícia global com a principi

Aquest compromís anterior pot ser materialitzable a Catalunya en termes de principi polític, per la via del reconeixement dels pobles minoritzats com una qüestió de justícia global, en una esfera pública tant interna com transnacional, i com a element del propi procés continuat de construcció nacional. Establir-ho com una qüestió de justícia significa buscar solucions a les situacions d'injustícia a què s'enfronten els col·lectius minoritzats més enllà del simple reconeixement de la diferència i la identitat específica de grup. Suposa modificar l'estructura social i política que fa que les persones experimentin la diferència com un conflicte, tant a Catalunya com en el país d'origen. Aquesta perspectiva democràtica cap a la igualtat només es pot practicar centrant l'atenció en el conjunt dels sistemes, tant estatals com territorials, que legi-

timen tota mena de discriminació i desigualtats. Aquesta visió hauria de suposar el desplegament del principi normatiu de la justícia global com a element de construcció nacional.

11. BIBLIOGRAFIA CONSULTADA

AGADJANIAN, A. (2014). *Armenian Christianity Today: Identity Politics and Popular Practice*. Londres: Routledge.

AKILOUD, H. I CASTELLANOS, E. (2007). *Els amazics: una història silenciada, una llengua viva*. Barcelona: Cossetània.

AMNISTIA INTERNACIONAL (2015). *Miedo y vallas. Los planteamientos de Europa para contener a las personas refugiadas*. Londres: Amnistía Internacional.

BARBIERI, N. (2009). *La cultura con mayúsculas. Inmigración y cambio en las políticas públicas culturales: la Declaración Universal sobre la Diversidad Cultural de la UNESCO y la Agenda 21 de la cultura. II Training Seminar de jóvenes investigadores en Dinámicas Interulturales*. Barcelona: CIDOB.

BARBIERI, N. (2015). *Drets culturals: què són, com s'han desenvolupat a Catalunya i quin tipus de polítiques demanen?* Dins de l'Informe anual sobre l'Estat de la Cultura i de les Arts a Catalunya 2015. Barcelona: CONCA.

BASER, B., & SWAIN, A. (2008). *Diaspora design versus homeland realities: Case study of Armenian diaspora*. *International Journal on World Peace*, 25, (àg.7-28).

BAÜBOCK, R. (2001). "Cultural citizenship, minority rights, and selfgovernment" dins de Aleinikoff, A. i Klusmeyer, D. (Eds.). *Citizenship Today*. Washington: Cornegie.

BAYONA, J. I DOMINGO, A. (2018). *El fracàs escolar dels descendents de la immigració a catalunya: més que una assignatura pendent. Perspectives demogràfiques del Centre d'Estudis Demogràfics*, Jul 2018 Núm. 011.

[en línia] https://ced.uab.cat/PD/PerspectivesDemografiques_011_CAT.pdf

BRAH, AVTAR, 2011. *Cartografías de la diáspora: identidades en cuestión*. Madrid: Traficantes de Sueño.

BRANCHADELL, ALBERT I KRAUS, PETER A. (2017). "Les polítiques lingüístiques: claus de continuïtat i canvi" dins de Gomà, Ricard i Subirats, Joan (coords.). *Canvi d'època i de polítiques públiques a Catalunya*. Barcelona: Crític.

CARDÚS, SALVADOR. *La immigració com a lloc de memòria nacional*. Vic: Patronat d'Estudis Osonencs, 2007: AUSA · XXIII · 159.

CARENS, J. (1995). *Immigration, Political Community, and the Transformation of Identity: Nationalism Just?*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

CARENS, J. (2000). *Culture, Citizenship and Community*. Oxford: Oxford University Press.

CASTIÑEIRA, A. (2007). "Immigració en estats plurinacionals: el cas de Catalunya" dins de Zapata-Barrero, Ricard. (Coord). *Immigració i autogovern*. Barcelona: Proa.

CASTIÑEIRA, ÀNGEL. (Coord.) (2011). *Valors tous en temps durs. Enquesta Europea de Valors a Catalunya*. Barcelona: Barcino.

COLEMAN, S., & GOTZE, J. (2001). *Bowling together: Online public engagement in policy deliberation* (pp. 39-50). London: Hansard Society.

DOMINGO, A. (2014). *Catalunya al mirall de la immigració. Demografia i identitat nacional*. Barcelona: L'avenç.

ELOÍSA GONZÁLEZ, E. I RUIZ, E. (2012). "La definición implícita del concepto de minoría nacional en el derecho internacional". *Derechos y libertades*, Número 27, Época II, junio, p. 17-56

EREL, U. (2010). "Migrating cultural capital: Bourdieu in migration studies." *Sociology*, 44(4). p. 642-660.

EREL, U. (2013). "Kurdish migrant mothers in London enacting citizenship". *Citizenship Studies*, 17 (8), p. 970-984.

FALZON, M. (2007). Migración, transnacionalismo y empresariado asiático en España. *Revista CIDOB d'afers internacionals*, 78, p. 121-138.

FISHKIN, J. S. (1991). *Democracy and deliberation: New directions for democratic reform*. New Haven: Yale University Press.

FRASER, N. ([2003] 2006). *¿Redistribución o reconocimiento? Un debate político filosófico*. Madrid: Morata.

FRASER, N. ([2008] 2012). *Escalas de Justicia*. Barcelona: Herder.

FRASER, N. (2015). *Fortunas del Feminismo. Del capitalismo orquestado por el estado a la crisis neoliberal*. Madrid: Traficantes del sueño.

GARCIA CLAVEL, I. (2019). Diagnosi del Pla de drets humans de Catalunya . Dret a la llibertat de consciència i religió. Sindic de Greuges de Catalunya. [en línia]

<http://www.sindic.cat/site/files/480/Dret%20a%20la%20llibertat%20de%20consci%EBncia%20i%20religi%F3.pdf>

GOIKOETXEA, J. (2019). Privatizar la democracia. Capitalismo global, política europea y Estado español. Barcelona: Icaria.

HEIL, T. (2014). "Are neighbours alike? Practices of conviviality in Catalonia and Casamance". *European Journal of Cultural Studies*, 17(4), p. 452–470.

HONNETH, A. (2006). "El reconocimiento como ideología", *Isegoría*, 35, p. 129-150.

HONNETH, A. (2005). "La herencia de la Dialéctica de la Ilustración. Entrevista con Axel Honneth", *Revista Internacional de Filosofía Política*, 26, p. 107-128.

HONNETH, A. (1997). La lucha por el reconocimiento. Por una gramática moral de los conflictos sociales. Barcelona: Crítica.

HONNETH, A. (2010). Reconocimiento y menosprecio. Sobre la fundamentación normativa de una teoría social. Madrid: Katz.

JUNYENT, M. (2011). "Canvi de representacions lingüístiques de parlants al·loglots per contacte amb la situació lingüística catalana". A: Recerca i immigració III. Barcelona: Direcció General per a la Immigració.

KAUR TAKHAR, O. (2005). *Sikh Identity An Exploration of Groups Among Sikhs*. Londres: Routledge.

KHALIDI, R. (2010). *Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness*. Columbia University Press.

KYMLICKA, W. ([2001] 2003). *La política vernácula: nacionalismo, multiculturalismo y ciudadanía*. Barcelona: Paidós.

KYMLICKA, W. (2008). "The internationalization of minority rights". *International Journal of Constitutional Law*, 6(1). p. 1-32.

KYMLICKA, W. (2010). *Las odiseas multiculturales. Las nuevas políticas internacionales de la diversidad*. Barcelona: Paidós.

KYMLICKA, W. (2011). "Multicultural citizenship within multination states". *Ethnicities*, 11(3). p. 281-302.

LLADONOSA, M. (2019). *Nosaltres els catalans*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MORERAS, J. (2009). *Actors i representacions. l'associacionisme d'origen marroquí a Catalunya*. Barcelona: Secretaria per a la Immigració de la Generalitat de Catalunya.

MORERAS, J. (2017). "¿Qué islam para qué Europa?". *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, abril 115, p. 13-38.

MORERAS, J. (Coord.) (2017). *Diàspores i rituals . El cicle festiu dels musulmans de Catalunya*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

MÚRCIA, C. (2019). "Les publicacions sobre l'amazic a catalunya i les classes extracurriculars" dins de CIEMEN. *El poble Amazic a Catalunya*. Barcelona: CIEMEN. p. 23-32

NACHATTER SINGH, G. I DOMINGO, A. (2019). "Migration, religion and identity: a generational perspective on Sikh immigration to Spain, *South Asian Diaspora*". *South Asian Diaspora* 11:1. p. 33-50

PANOSSIAN, R. (2002). "The Past as Nation: Three Dimensions of Armenian Identity", *Geopolitics*, 7:2. p. 121-146.

PONS, E. (2019). *Diagnosi del Pla de drets humans de Catalunya . Drets lingüístics*. Sindic de Greuges de Catalunya. [\[en línia\] http://www.sindic.cat/site/files/480/Drets%20lingu%EFstics.pdf](http://www.sindic.cat/site/files/480/Drets%20lingu%EFstics.pdf)

SANAHUJA, J. A. (2016). "La Unión Europea y la crisis de los refugiados: fallas de gobernanza, securitización y diplomacia de chequera" dins de Mesa, M. (coord.). *Anuario Ceipaz 2015-2016. Retos inaplazables en el sistema internacional*. Madrid: Fundació Cultura de Paz. p. 71-105.

SHANI, G. (2007). *Sikh Nationalism and Identity in a Global Age*. Londres: Routledge.

SHEFFER, G. (2003). *Diaspora politics: At home abroad*. Cambridge University Press.

SOW, P. (2007). Aproximació a la immigració africana a Catalunya. *Patronat d'Estudis Osonecs*. AUSA · XXIII · 159. p. 203-212.

SKUTNABB-KANGAS, T. (1998). "Human rights and language wrongs--a future for diversity?". *Language sciences*, 20(1). p. 5-27.

TAYLOR, CHARLES ([1992] 1994). *Multiculturalism and The Politics of Recognition*. Princeton: Princeton University Press

YOUNG, M. ([1990] 2000). *La justicia y la política de la diferencia*. València: Universitat de València.

ZAPATA-BARRERO, R. (2004). *Inmigración, innovación política y cultura de acomodación en España*. Barcelona: CIDOB.

ZAPATA-BARRERO, R. (2012). *Una ètica política mínima de la immigració a Catalunya. Cohesió, autogovern, llengua i frontera*. Barcelona: Proteus.

ZAPATA-BARRERO, R. (Coord) (2007). *Immigració i autogovern*. Barcelona: Proa.

ZAPATA-BARRERO, R. (ed.) (2015). *Interculturalism in cities: concept, policy and implementation*. Cheltenham: Edward-Elgar Publishing.

ZAPATA-BARRERO, R., CAPONIO, T. I SCHOLTEN, P. (2019). *The Routledge handbook of the governance of migration and diversity in cities*. London: Routledge.

Declaracions, resolucions, normatives i posicionaments internacionals

Declaració Universal dels Drets Col·lectius dels Pobles:

[en línia] http://www.ciemen.cat/wp-content/uploads/2015/02/1990_declaracio_drets_pobles.pdf

Declaració de les Nacions Unides sobre les Minories:

[en línia] <https://www.ohchr.org/sp/professionalinterest/pages/minorities.aspx>

Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics:

[en línia] <https://www.ohchr.org/SP/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>

Convenció Internacional sobre l'Eliminació de totes les Formes de Discriminació Racial:

[en línia] <https://www.ohchr.org/SP/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>

Pacte Internacional dels Drets Econòmics, Socials i Cultural:

[en línia] <https://www.ohchr.org/sp/professionalinterest/pages/cescr.aspx>

Conveni Marc per a la Protecció de les Minories Nacionals del Consell d'Europa:

[en línia] <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/>

[DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c1304](https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800c1304)

Declaració de Friburg sobre drets culturals:

[en línia] https://culturalrights.net/descargas/drets_culturals239.pdf

Convenció de la UNESCO per la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial:

[en línia] https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000132540_spa

Convenció de la UNESCO sobre la Protecció i Promoció de la Diversitat de les Expressions Culturals: [en línia] <http://www.unesco.org/new/es/culture/themes/cultural-diversity/cultural-expressions/the-convention/convention-text/>

Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries:

[en línia] https://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/altres/arxius/cartaeur_1_.pdf

Carta Europea de Salvaguarda dels Drets Humans la Ciutat:

[en línia] <https://www.uclg-cisd.org/en/right-to-the-city/european-charter>

Convenció sobre el Drets dels Infants:

[en línia] <https://www.unicef.es/publicacion/convencion-sobre-los-derechos-del-nino>

Conveni Europeu de Drets Humans:

[en línia] https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CAT.pdf

Tractat sobre la Unió Europea: [en línia] https://europa.eu/european-union/law/treaties_es

Carta de Drets Fonamentals de la Unió Europea: [en línia] <http://www.europarl.europa.eu/spain/barcelona/resource/static/files/Publicacions/cartadretsfonamentals.pdf>

Carta Mundial pel Dret a la Ciutat:

[descàrrega directa: .doc] http://hic-gs.org/content/Online/Crta_derecho_ciudad-ESP.doc

Carta-Agenda Mundial de Drets Humans de la Ciutat:

[en línia] <https://www.uclg-cisd.org/es/el-derecho-la-ciudad/carta-mundial>

Agenda 21 de la cultura: [en línia] <http://www.agenda21culture.net/es>

Declaracions, resolucions i normatives d'àmbit espanyol i català

Assembly of European Regions (2019). *Towards an Intercultural Europe*.

[en línia] <https://drive.google.com/file/d/1AFzbRrkEgeBZ4DHuQ0QOJ8vN4m1sH6yj/view>

Constitució espanyola:

[en línia] <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionCATALAN.pdf>

Declaració de la Junta de Portaveus del Parlament de Catalunya sobre la situació del poble amazic a la zona del Rif, al Marroc del 24 de juliol de 2018, arrel de les mobilitzacions populars del 2016 a favor de la justícia social i els drets civils a la zona del Rif i manifestant la seva preocupació per la situació al Marroc en matèria de drets humans i de la llibertat d'expressió:

[en línia] https://www.parlament.cat/web/activitat-parlamentaria/declaracions-institucionals/index.html?p_format=D&p_id=270310530

Declaració del Parlament de Catalunya amb motiu de l'Any Internacional de Solidaritat amb el Poble Sahrauí del dia 29 de novembre de 2007:

[en línia] https://www.parlament.cat/web/activitat-parlamentaria/declaracions-institucionals/index.html?p_format=D&p_id=13806413

Declaració del Parlament de Catalunya de condemna del genocidi del poble yazidita i d'altres minories per Estat Islàmic del 26 d'abril de 2017:

[en línia] https://www.parlament.cat/web/activitat-parlamentaria/declaracions-institucionals/index.html?p_format=D&p_id=270265803

Declaració del Parlament de Catalunya de reconeixement de la persecució i el genocidi del poble gitano del dia 29 de març de 2007:

[en línia] https://www.parlament.cat/web/activitat-parlamentaria/declaracions-institucionals/index.html?p_format=D&p_id=12810055

Declaració del Parlament de Catalunya de suport a la continuïtat de la Missió de les Nacions Unides per al Referèndum al Sàhara Occidental del 27 de juliol de 2016:

[en línia] https://www.parlament.cat/web/activitat-parlamentaria/declaracions-institucionals/index.html?p_format=D&p_id=270224486

Declaració del Parlament de Catalunya en suport del poble gitano del dia 5 de juliol de 2018 arrel de les declaracions de Matteo Salvini, ministre de l'Interior del govern italià, de constituir un cens de la població gitana a Itàlia apel·lant al combat de l'antigitanisme social: [en línia] https://www.parlament.cat/web/activitat-parlamentaria/declaracions-institucionals/index.html?p_format=D&p_id=270308398

Declaració del Parlament de Catalunya sobre el respecte del dret internacional i europeu al Sàhara Occidental del 5 d'abril de 2017 demanant que es respecti i compleixi la sentència del Tribunal de Justícia de la Unió Europea que estableix que els acords d'associació i liberalització entre el Marroc i la Unió Europea no s'han d'aplicar al territori del Sàhara Occidental:

[en línia] https://www.parlament.cat/web/activitat-parlamentaria/declaracions-institucionals/index.html?p_format=D&p_id=270262289

Declaració institucional del Parlament de Catalunya amb motiu dels episodis de repressió al Sàhara Occidental en les manifestacions de la població del 30 de juny de 2005: [\[en línia\] https://www.parlament.cat/web/activitat-parlamentaria/declaracions-institucionals/index.html?p_format=D&p_id=808353](https://www.parlament.cat/web/activitat-parlamentaria/declaracions-institucionals/index.html?p_format=D&p_id=808353)

Estatut d'Autonomia de Catalunya:

[\[en línia\] https://www.parlament.cat/document/cataleg/48089.pdf](https://www.parlament.cat/document/cataleg/48089.pdf)

Llei de Política Lingüística:

[\[en línia\] https://llengua.gencat.cat/ca/serveis/legislacio_i_drets_linguistics/llei_de_politica_linguistica/](https://llengua.gencat.cat/ca/serveis/legislacio_i_drets_linguistics/llei_de_politica_linguistica/)

Llei 2/1993 de Foment i Protecció de la Cultura Popular i Tradicional i l'Associacionisme Cultural: [\[en línia\]](#)

https://portaljuridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa?action=fitxa&documentId=73601

Llei d'acollida de les persones immigrades i les retornades a Catalunya:

[\[en línia\] https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/immigracio/legislacio/llei_dacolllida_de_les_persones_immigrades_i_retornades_a_catalunya](https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematicos/immigracio/legislacio/llei_dacolllida_de_les_persones_immigrades_i_retornades_a_catalunya)

Llei de Centre de Culte de la Generalitat de Catalunya (16/2009):

[\[en línia\] http://educacio.gencat.cat/documents/IPCNormativa/DOIGC/CUR_Religio.pdf](http://educacio.gencat.cat/documents/IPCNormativa/DOIGC/CUR_Religio.pdf)

Llei Orgànica 7/1980, de 5 de juliol de regulació de la llibertat religiosa:

[\[en línia\] https://www.boe.es/buscar/pdf/1980/BOE-A-1980-15955-consolidado.pdf](https://www.boe.es/buscar/pdf/1980/BOE-A-1980-15955-consolidado.pdf)

Pacte Nacional per a la Immigració: [\[en línia\]](#) https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/01departament/08publicacions/ambits_tematicos/immigracio/03publiforacoleccio/antérieurs_2009/05docbasepactenacionalimmigracio08/bases_viure_junts.pdf

Pla de Ciutadania i de les Migracions (2017-2020): [\[en línia\]](#)

https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/01departament/08publicacions/ambits_tematicos/immigracio/Plans_i_programes/06plainmigracio_cat_2017_2020/Pla_inmigracioe_CAT_OK.pdf

Pla de Ciutadania i Immigració (2005-2008):

[\[en línia\] https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/03ambits_tematicos/05immigracio_refugi/03politiquesplansactuacio/antecedents/memoria_pla.pdf](https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/03ambits_tematicos/05immigracio_refugi/03politiquesplansactuacio/antecedents/memoria_pla.pdf)

Pla de Ciutadania i Immigració (2009-2012):

[\[en línia\] https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/03ambits_tematicos/05immigracio_refugi/03politiquesplansactuacio/pla_ciutadania_immigracio/pla_ciutadania_immigracio_vcat_2010_06_03.pdf](https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/03ambits_tematicos/05immigracio_refugi/03politiquesplansactuacio/pla_ciutadania_immigracio/pla_ciutadania_immigracio_vcat_2010_06_03.pdf)

Pla integral del poble gitano 2017-2020:

[en línia] https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/01departament/05plansactuacio/Poble_gitano/Pla_integral_poble_gitano_catalunya_2017_2020.pdf

Pla interdepartamental d'immigració (1993-2000):

[en línia] https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/01departament/08publicacions/ambits_tematicos/immigracio/03publiforacolectio/anteriors_2009/12informeplainterdepartamentallimmi93-00/informe_pla_interdep_immigracio.pdf

Pla interdepartamental d'immigració (2001-2004):

[en línia] https://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/03ambits_tematicos/05immigracio_refugi/03politiquesplansactuacio/antecedents/IMMIGR1.pdf

Resolució 1045/VI del Parlament de Catalunya (2001), sobre l'elaboració d'un Pla integral del poble gitano a Catalunya:

[en línia] <https://www.parlament.cat/document/nom/06b240.pdf#page=20>

Resolució 1046/VI del Parlament de Catalunya (2001), sobre el reconeixement de la identitat del poble gitano i del valor de la seva cultura:

[en línia] <https://www.parlament.cat/document/nom/06b240.pdf#page=21>

Resolució 1197/VI del Parlament de Catalunya el seu suport a la identitat, la llengua i la cultura del poble amazic:

[en línia] <https://www.parlament.cat/document/nom/06b286.pdf#page=15>

Resolució 626/VIII del Parlament de Catalunya el genocidi armeni: [en línia]

https://www.parlament.cat/web/activitat-parlamentaria/resolucions/index.html?p_pagina=186

Documents, informes i guies

ARNAU, J. (2018). Sindhis: de la diàspora al col·lectiu cosmopolita més transnacional.

[en línia] <https://www.nationalia.cat/dossier/11152/sindhis-de-la-diaspora-al-collectiu-cosmopolita-mes-transnacional>

BOUCHARD, G. I TAYLOR, C. ([2007] 2010). Construir el futuro. El tiempo de la reconciliación. Bilbao: Ikuspegi.

CAMPS, N. (2019). Diagnosi del Pla de drets humans de Catalunya . Drets de les persones migrants. Sindic de Greuges de Catalunya.

[en línia] <http://www.sindic.cat/site/files/480/Drets%20de%20les%20persones%20despla%E7ades.pdf>

CARBÓ, G. (2019). Diagnosi del Pla de drets humans de Catalunya. Dret a la cultura. Sindic de Greuges de Catalunya. [en línia] <http://www.sindic.cat/site/files/480/Drets%20culturals.pdf>

CASTILLO, Q. (2018). Una lluita que no decau. El col·lectiu palestí de Catalunya no oblidada les arrels. [en línia] <https://www.nationalia.cat/dossier/11146/una-lluita-que-no-decau-la-comunitat-palestina-de-catalunya-no-oblidada-de-les-seves-arrels>

Catàleg del patrimoni festiu a Catalunya:

[en línia] <http://patrimonifestiu.cultura.gencat.cat/Festes-i-elements-festius-catalogats-o-declarats>

Consell d'Europa (2011a) Intercultural cities.

[en línia] www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/cities/Index/default_en.asp

Consell d'Europa (2011b) Living together: combining diversity and freedom in 21st century Europe.

[en línia] www.coe.int/t/dg4/highereducation/2011/KYIV%20WEBSITE/Report%20on%20diversity.pdf

Consell d'Europa (2017). Results of the intercultural cities index. [en línia] <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802ff6f2>

Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya (2018). El model lingüístic del sistema educatiu de Catalunya L'aprenentatge i l'ús de les llengües en un context educatiu multilingüe i multicultural.

[en línia] <http://ensenyament.gencat.cat/web/.content/home/departament/publicacions/monografies/model-linguistic/model-linguistic-Catalunya-CAT.pdf>

Documents per a l'organització i la gestió dels centres. Ensenyament de la religió: [en línia]

https://portaljuridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa?action=fitxa&documentId=477241

EAPN (2018). *El Estado de la Pobreza. España 2019 XVIII Informe anual sobre el riesgo de pobreza y exclusión*. [en línia] <https://www.eapn.es/estadodepobreza/index.php>

European Commission (2017). *ENAR Shadow Report 2013-17. Racism and discrimination in employment in Europe*. Brusel·les: European Network Against Racism.

GARCIA CLAVEL, I. (2019). Diagnosi del Pla de drets humans de Catalunya . Dret a la llibertat de consciència i religió. Sindic de Greuges de Catalunya. [en línia] <http://www.sindic.cat/site/files/480/Dret%20a%20la%20llibertat%20de%20consci%20E8ncia%20i%20religi%20F3.pdf>

Guies sobre la diversitat religiosa:

[en línia] <http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/afers-religiosos/publicacions/Guies/>

IDESCAT (2018). Evolució de la població total i estrangera.

[en línia] <https://www.idescat.cat/poblacioestrangera/?b=0>

ISOR (2014). Mapa de les Religions a Catalunya. Barcelona: Direcció General d'Afers Religiosos de la Generalitat de Catalunya.

Observatori Basc de la Cultura (2019). Informe de derechos culturales.

[en línia] <https://www.kultura.ejgv.euskadi.eus/r46-19130/es/>

OROZCO, M. i ROCA, F. (2002). El fula i el wòlof. Barcelona: Generalitat de Catalunya Departament de Benestar i Família.

[en línia] http://treballiaferssocials.gencat.cat/web/.content/01departament/08publicacions/coleccions/llengua_immigracio_i_ensenyament_catala/06fulawolofcatala06/llengua__immigracio_06_fula.pdf

ÖZTÜRK, G. (2018). Informe sobre les violacions dels drets humans arran de la destitució dels governs municipals electes al territori kurd de Turquia, 2016-17. Barcelona: CIEMEN/Ajuntament de Barcelona.

[en línia] <https://media-edg.barcelona.cat/wp-content/uploads/2018/07/17085443/INF-Ciemen-Turquia-VDEF.pdf>

PONS, E. (2019). Diagnosi del Pla de drets humans de Catalunya. Drets lingüístics. Sindic de Greuges de Catalunya.

[en línia] <http://www.sindic.cat/site/files/480/Drets%20lingu%EFstics.pdf>

ANNEX: PERSONES ENTREVISTADES

PERSONA / PERSONES DATA

ORGANISME / COL·LECTIU

JOSEP MARIA FORNÉ

28 de juny de 2019

Diputat al Parlament de Catalunya durant la XI i XII legislatures de la Catalunya autònoma i coordinador de l'Intergrup pels Drets Col·lectius dels Pobles del Parlament de Catalunya. Professor estable a l'Institut Superior de Ciències Religioses de Lleida (Facultat de Teologia de Catalunya) des de 1992.

Intergrup pels Drets Col·lectius

dels Pobles del Parlament de Catalunya

ALBA CUEVAS

4 de juliol de 2019

Directora i portaveu de SOS Racisme Catalunya i membre de la Xarxa BCN Antirumors.

SOS Racisme

ANNA MASSALLÉ

4 de juliol de 2019

Sociòloga i tècnica de la Direcció General d'Afers Religiosos de la Generalitat de Catalunya.

Direcció General d'Afers Religiosos

de la Generalitat

ORIOL CENDRA

9 de juliol de 2019

Cendra és gestor cultural i tècnic de la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural. Ha desenvolupat la seva trajectòria professional al Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Des de 2005 és responsable de Comunicació Interna adscrit al Gabinet del/de la Conseller/a (2005-2019) i a la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural (des de 2019).

Direcció General de Cultura Popular

i Associacionisme Cultural

PERE MAYANS

9 de juliol de 2019

Cap del Servei de Suports i Recursos Lingüístics del Departament d'Educació i catedràtic de Llengua Catalana i Literatura a l'ensenyament secundari. És autor dels llibres *Cròniques negres del català a l'escola*, *Redescobrim els Països Catalans*, *CAT-llengua i societat dels Països Catalans* i *Redescobrir l'Alguer*. També és autor de diverses guies de lectura per a l'alumnat de secundària i de materials didàctics per a treballar la diversitat lingüística (CIEMEN).

Servei de Suports i Recursos Lingüístics

del Departament d'Educació de la Generalitat

JAUME SAURA
23 de juliol de 2019

**Síndic de Greuges
de Catalunya**

Adjunt general del Síndic de Greuges de Catalunya. És professor titular de Dret Internacional i Relacions Internacionals de la UB i autor de diversos llibres i articles sobre drets humans, Dret Internacional Humanitari i l'ús de la força en les relacions internacionals.

ORIOL AMORÓS
23 de juliol de 2019

**Secretaria d'Igualtat,
Migracions i Ciutadania**

Amorós és secretari d'Igualtat, Migracions i Ciutadania i diputat al Parlament de Catalunya en la VII, VIII, IX i X legislatures.

AZIZ BAHA / AZIZ AGOURAM
25 de juliol de 2019

Col·lectiu amazic

Aziz Baha és educador social i expresident de la Casa Amaziga de Catalunya. Aziz Agouram és membre de la Casa Amaziga de Catalunya.

GAGANDEEP SINGH
19 d'agost de 2019

Col·lectiu sikh

Portaveu de la Comunitat Sikh a Catalunya i mediador intercultural dels col·lectius sikh, indi i pakistanès.

ASMAA AOUATTAH
3 d'octubre de 2019

Col·lectiu amazic

Escriptora rifenya, activista i agent d'Igualtat al Consell Comarcal del Maresme. Autora del llibre de relats *L'etern retorn* (2018) i del poemari *Entre cendra i foc. Poemes dedicats al Moviment Popular Rifeny (Hirak Rif)* (2019).

NOEMÍ FERNÁNDEZ / PEDRO AGUILERA
4 de novembre de 2019

Col·lectiu gitano

Noemí Fernández és activista gitana i coordinadora del servei de mediació i d'assessorament jurídic de la Federació d'Associacions Gitanes de Catalunya (FAGIC). Pedro Aguilera és director-gerent de la FAGIC.

SARKIS HAKOBYAN
10 de novembre de 2019

Col·lectiu armeni

President de l'Associació d'Armènia a Catalunya Ararat.

BILLÉ DIAGANA / ASSA CAMARA /

Col·lectiu soninke

DJANKEY SOUKO / MAMA ASSA DRAMMEH

15 de novembre de 2019 / 9 de desembre de 2019

Membres de la junta de l'Associació Soninké Leminú Marandé.

JORDI MORERAS

Direcció General d'Afers Religiosos

21 de novembre de 2019

de la Generalitat

Tècnic de la Direcció General d'Afers Religiosos de la Generalitat. Professor d'Antropologia Social de la Universitat Rovira i Virgili, investigador sènior associat al Barcelona Centre for International Affairs (CIDOB) i col·laborador docent de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). És autor de diferents monografies sobre les comunitats musulmanes a Espanya.

KHALID GHALI BADA

Comissionat de Diàleg Intercultural i Pluralisme

28 de novembre de 2019

Religió de l'Ajuntament de Barcelona

Ghali és comissionat de Diàleg Intercultural i Pluralisme Religions de l'Ajuntament de Barcelona. Llicenciat en Psicologia, Antropologia Social i Cultural, Comunicació Audiovisual, Publicitat i Relacions Públiques, així com postgrau en Salut Mental amb Refugiats i Minories. Des de 2018, ha estat coordinador de l'Oficina d'Afers Religiosos de l'Ajuntament de Barcelona.

UMAIR DAR

Col·lectiu caixmiri

29 de novembre de 2019

Dar és llicenciat en Ciències Polítiques i de l'Administració per la UAB i ha treballat com a mediador cultural a Badalona.

AMADOU BOCAR SAM DAFF

Col·lectiu fulani

5 de desembre de 2019

Tècnic de la Fundació CEPAIM, referent del col·lectiu senegalès a Catalunya i membre de la Xarxa BCN Antirumors. Bocar Sam és autor del llibre *La Perla Negra* (2019).

NAMDAR IQBAL

Col·lectiu caixmiri

5 de desembre de 2019

President de l'International Kashmir Peace Forum Spain i advocat.

PRESENTACIÓ DE LA COL·LECCIÓ

El fet que les identitats i els drets dels col·lectius no es respectin com a fonamentals provoca un impacte directe en la capacitat de les persones que en formen part —de totes i cadascuna— de tenir accés a una vida digna que incorpori la seva visió del món, en la seva llengua i des de la seva cultura. La invisibilització i els atacs a les identitats col·lectives dels pobles són una discriminació que dificulta —i a voltes impossibilita— l'exercici efectiu dels drets humans.

Les situacions de vulneració de drets que pateixen els pobles sense estat —incloent-hi els indígenes, però no només— tenen causes múltiples i diverses. Depenen del seu context històric, polític i econòmic, i sovint tenen a veure o estan vinculades amb la invisibilització, la discriminació i l'exclusió dels espais de presa de decisió, la negació de les seves llengües i cultures, i el bloqueig de la seva capacitat de decidir lliurement el seu futur. Dones, infants i joves són col·lectius especialment vulnerables en aquests contextos. Les dones s'han de mobilitzar per defensar espais de participació i presa de decisió, els seus drets sexuals i reproductius, i per fer front a la violència de gènere. En el cas dels joves, són sovint els primers afectats per l'alienació cultural i la manca d'oportunitats.

Des de la seva fundació el 1974, el CIEMEN ha contribuït, des de la seva posició —que combina la investigació, la difusió de coneixement i l'activisme—, a fer més conegudes aquestes problemàtiques i a denunciar les vulneracions patides pels pobles sense estat. Ho ha fet a través de diverses publicacions periòdiques i col·leccions de llibres i dossiers, en temes tan diversos com els drets lingüístics, l'emancipació nacional o la cooperació entre pobles.

En aquesta lògica s'insereix la present col·lecció "Drets col·lectius": textos rigorosos on conflueixen els coneixements de l'acadèmia i de l'activisme, amb la voluntat que esdevinguin una eina útil per a les persones, entitats, administracions i pobles que vulguin aprofundir i reflexionar sobre els drets col·lectius dels pobles des d'un enfocament transversal, amb atenció preferent pels drets de les dones i les polítiques públiques.

COL·LECCIÓ DRETS COL·LECTIUS

DRETS DELS POBLES

DRETS DE LES DONES

POLÍTIQUES PÚBLIQUES

DOSSIERS

2016-2017

- 1 ALTERNATIVES ECONÒMIQUES DES DELS POBLES SENSE ESTAT.**
- 2 POBLES INDÍGENES D'AMÈRICA LLATINA.
IDENTITAT, TERRITORI I PROCESSOS D'URBANITZACIÓ**
- 3 DONES, FEMINISMES DIVERSOS I DRETS COL·LECTIUS.**

2017-2018

- 4 DONES, DRETS COL·LECTIUS I CONFLICTES ARMATS.
ESPAIS DE VICTIMITZACIÓ, ESCLETXES D'APODERAMENT**

2018-2019

- 5 EL POBLE AMAZIC A CATALUNYA.**

2019-2020

- 6 POBLES MINORITZATS, DRETS COL·LECTIUS
I JUSTÍCIA GLOBAL A CATALUNYA.**

COL·LECCIÓ
DRETS COL·LECTIUS

DRETS DELS POBLES

DRETS DE LES DONES

POLÍTiques PÚBLIQUES

[=]

c i e m e n

Nationalia

